

## Sbor národní bezpečnosti

Sbor národní bezpečnosti (ve zkratce SNB), slovensky Zbor národnej bezpečnosti (ZNB) byl policejní orgán, který na území Československa - v modifikacích ČSR (1945-1960), ČSSR (1960-1990) a ČSFR (1990-1991), působil v letech 1945-1991. V čase své existence prošel třemi základními etapami, ohraničených lety:

1. 1944-1948, kdy došlo ke střetu dvou představ o podstatě, budoucnosti, perspektivě a roli policejního aparátu v obnovující se společnosti na našem území,
2. 1948-1989, vnitřně rozděleným do čtyř různých ale na sebe navazujících období, ve kterých se plně prosadily principy KSČ, které byl SNB plně podřízen,
3. 1989-1991, které tvoří období přechodu od SNB k Policii ČR.

V průběhu první etapy se pro jeho označení využíval také název Národní bezpečnost, převzatý z francouzského vzoru (*Sûreté nationale*), nebo také Národní bezpečnostní služba, Národní bezpečnostní stráž či Národní stráž.

### 1944-1948

Spor kolem uspořádání a charakteru poválečných bezpečnostních orgánů mezi občanským a komunistickým odbojem, dostal pevnější rozměr v roce 1943. Obě tyto složky si vypracovaly vlastní koncepci, kterou se následně snažily prosadit.

Občanský odboj se orientoval na faktickou obnovu předválečného policejního a četnického aparátu, ve struktuře, formách a úkolech s nimi totožnou. Na jeho obsahu, organizační struktuře, personálním obsazení, uplatnění principu apolitičnosti atd. se fakticky nemělo nic měnit. Jedinou změnou měla být určitá očista od těch policistů a četníků, kteří otevřeně kolaborovali s nacistickými okupanty a prokazatelně se aktivně postavili proti odboji.

KSČ přišla s koncepcí zcela jinou. Především mělo dojít k likvidaci principu apolitičnosti tím, že do jádra nového policejního aparátu měl být postavený systém národních výborů a to od jeho základny až ke špičce. Jednotlivé stupně policejního aparátu se měly opírat o příslušné stupně struktury národních výborů, přijímat od nich instrukce a pokyny k nasazení. Později známe principy vedoucí úlohy KSČ a třídnosti, nebyly v této etapě prosazovány. Druhou zásadní změnou měla být likvidace samostatných struktur policie, četnictva a obecné výkonné policie, které se měly soustředit do jednoho celku.

První část této koncepce se dostala do některých formulací jednání obou odbojových skupin v Moskvě v prosinci 1943. Československá vláda v Londýně ale akceptovala existenci národních výborů pouze v jejich prozatímní podobě, kdy měly působit v období krátce před a po osvobození jednotlivých částí území ČSR, zatímco KSČ prosazovala jejich existenci jako řádného a trvalého mocenského orgánu, který by v plném rozsahu nahradil předválečný systém státní správy. Vycházeje ze své koncepce proto československá vláda v Londýně vydala 16. dubna 1944 svolání ke tvorbě národních výborů, kterým byl kromě jiného přidělen úkol: zajistit pořádek a bezpečnost v rámci svých obvodů.

Materiál KSČ ze stejného období je mnohem konkrétnější. Předpokládalo se, že Národní výbory na osvobozeném území:

- a) Vytvoří národní stráž bezpečnosti z národně a politicky spolehlivých a schopných lidí.
- b) Pečují o bezpečnost osoby, majetku a veřejných zařízení...
- c) Očistí veřejný aparát od národně a politicky nespolehlivých živlů, zejména těch, které vynikaly aktivní spoluprací s okupanty.
- d) Povolají do veřejné služby staré, osvědčené národní úředníky a zřizence a doplní je podle potřeby z řad aktivních národních bojovníků.

O policii ani o četnictvu se zde již nemluví.

Jejich faktickou likvidaci na území Slovenska začala Slovenská národní rada, i když ne zcela oficiálně. V čase, kdy se na podzim roku 1944 území ovládané povstalci neustále zmenšovalo, nebyl ani čas, ani prostor, a podle všeho ani chuť, slovenskou policii a četnictvo (žandárstvo) okamžitě likvidovat, zvláště, když se mnozí policisté a četníci (žandári) do bojů velice aktivně zapojili. Přesto řada místních Národních výborů si vytvořila vlastní ozbrojené skupiny (Národní milice, Národní stráže, Občanské stráže, Revoluční gardy a pod.), které kromě jiného pečovaly o bezpečnost na jejich území.

Přímá likvidace předválečné policie a četnictva začala na Slovensku 23. února 1945. Předsednictvo Slovenské národní rady vydalo Nařízení o rozpuštění četnických a policejních organizací a formací a současně také Nařízení o organizaci bezpečnostní služby na Slovensku.

Podle prvního z nich byla policie a četnictvo, které vzniklo na území Slovenska po 6. říjnu 1938 (vyhlášení slovenské autonomie), zrušené a její formace byly prohlášené za rozpuštěné. Podle druhého byl v rámci Pověřenictva SNR pro věci vnitřní, zřízen sbor pod názvem Národní bezpečnost (NB), do kterého mohli vstoupit všichni nezkompromitovaní policisté a četníci.

Tento trend potvrdil také program první poválečné vlády, přijatý v Košicích 5. dubna 1945. Podle něho se základem moci měla stát struktura národních výborů, které budou v obvodu své působnosti spravovat všechny veřejné záležitosti a dbát vedle orgánů ústředních o veřejnou bezpečnost.

V návaznosti na to byly 17. dubna 1945 na 4. schůzi této vlády přijaty zásady výstavby nové Národní bezpečnostní služby. Materiál vládě ke schválení předložil nový ministr vnitra Václav Nosek. Uvádí se v něm:

Nová Národní bezpečnostní služba má sestávat ze tří složek:

a) ze sboru uniformovaného Národní bezpečnostní služby, to znamená, že místo dřívějších dvou institucí, četnictva a policie, má nyní být zřízen sbor jeden N.B.S. ...

b) ze sboru pohotovostního ... Jeho bezprostředním úkolem bude, aby vyčistil naše osvobozené území od živlů národu a státu škodlivých, zejména v oblastech obydlených Němci, v hornatém pohraničním terénu.

c) ze sboru neuniformované Národní bezpečnostní služby; včetně vnitřního a zahraničního politického zpravodajství.

Tato struktura měla být navíc doplněna o zvláštní útvary, zabývajících se ochranou prezidenta, členů vlády a ústředních orgánů.

Základními instrumenty vzniku nového bezpečnostního aparátu se mělo stát Ministerstvo vnitra a nejvyšší stupně národních výborů, zejména Zemské národní výbory. Mnohé pravomoci měly rovněž Okresní národní výbory.

Vznik nového aparátu ale neprobíhal bezproblémově. Na Slovensku, ale stejně tak v Čechách a na Moravě, vznikaly v průběhu osvobozování místní ozbrojené složky, které ovládly situaci ve svém okolí, byly často nekontrolovatelné, nečitelné, nedisciplinované, odmítaly se podříditi vyššímu velení, takže ve své podstatě se stávaly hrozbou jak pro komunisty, tak pro demokratické politické strany. Všechny tyto organizace bylo nutné zrušit a odzbrojit, což nebyl vždy úkol lehký.

Druhým problémem bylo nedostatečné pochopení nové struktury vznikajícího bezpečnostního aparátu, a to jak jeho podřízení příslušným stupňům národních výborů, tak také odborům Ministerstva vnitra. V důsledku toho vznikl stav, ve kterém vedly sebe – paralelně a někdy i protichůdně, existovaly vrcholové bezpečnostní složky, které se snažily stávající policii a četnictvo i nadále řídit. Vedle stále existujících řídicích článků původního bezpečnostního aparátu – Generálního velitelství a inspektorátů uniformované policie a Zemských četnických velitelství, začaly práce na ustanovení Hlavního a Zemských velitelství SNB, která hodlala kompetence výše uvedených původních velitelství převzít. Současně na

některých stupních řízení policie a četnictva vznikala představa, že SNB se stane jakousi střešní nebo vrcholovou organizací, přičemž v nižších člancích se bude nadále existovat stávající struktura policie a četnictva, která bude nějakým způsobem podřízena také národním výborům.

V červnu 1945 proto došlo k závažným strukturálním změnám. Generální velitelství uniformované policie se změnilo v Hlavní velitelství SNB, Inspektorát uniformované policie v Praze byl sloučen se Zemským četnickým velitelstvím pro Čechy s názvem Zemské velitelství SNB v Praze a z Velitelství pražské uniformované policie se stalo Místní velitelství SNB v Praze. Na Moravě došlo k zásadním změnám již 30. května 1945, kdy po sloučení inspektorátů uniformované a neuniformované policie, vznikl jednotný sbor pod názvem Národní bezpečnostní stráž v Brně. V Slezsku vznikl nový sbor již 5. května a působil pod názvem Národní stráž, zanedlouho změněný na Národní bezpečnostní stráž.

Závěrečným aktem těchto změn se stala Směrnice Ministerstva vnitra o organizaci Sboru národní bezpečnosti č. 3700-26/6-45-V/4 z 30. června 1945. Tento dokument nejenže završil proces vzniku SNB, ale současně definitivně ukončil činnosti sboru četnictva, uniformované státní policie a obecní výkonné policie, ale především vyhlásil organizaci jednotného SNB, do kterého měli po prověrkách přejít bývalí příslušníci těchto sborů. Potvrdil dále zánik Generálního ředitelství uniformované policie, Inspektorátů uniformované policie, Zemských četnických velitelství a jejich proměnu na Hlavní velitelství SNB a Zemská velitelství SNB. Do nové bezpečnostní složky byla začleněná také obecní výkonná policie, která vznikla v roce 1942. V III. části tohoto dokumentu (body 1-5) byla ustanovena definitivní struktura SNB – Hlavní velitelství na špičce, podřízeném Ministerstvu vnitra, Zemská velitelství na úrovni ZNV, Okresní velitelství SNB na úrovni okresů, Místní velitelství, které mohly být podle potřeby členěné na nižší jednotky, velitelství Stanic SNB v obcích, které mohly být zřízené na úrovni obcí podle potřeby.

Je zjevné, že pro nový Sbor byla použita především organizační struktura předválečného četnictva a jeho příslušníci se měli řídit předpisy, které platily k 29. září 1938.

Z hlediska organizace SNB je zapotřebí uvést, že již 15. října 1945 byly v sídlech krajských soudů zřizovány Oblastní velitelství SNB, mající charakter krajských velitelství.

Směrnice Ministerstva vnitra jako svůj právní podklad uváděla vládní nařízení z 5. května 1945, č. 4. Sb. o volbě a pravomoci národních výborů, která zemským a okresním národním výborům svěřilo správu všech veřejných záležitostí a opírala se rovněž o dekret prezidenta republiky č. 18 ze dne 4. prosince 1944.

Tak k 30. červnu 1945, který pokládáme za skutečný den vzniku SNB, na územní ČSR existovaly vedle sebe dvě na sobě v podstatě nezávislé bezpečnostní složky – v Česku to byl Sbor národní bezpečnosti a na Slovensku Národní bezpečnost (Národná bezpečnosť).

Z hlediska jejich kádrového nebo personálního zajištění, rovněž vzhledem ke koncepcím a plánům KSČ, rozhodně nevládla růžová situace. Podle všech odhadů v sestavě SNB převládali z 80 procenty bývalí příslušníci předválečné policie a četnictva. V podstatě do SNB skoro beze změny přešly státní policejní úřady, které se v nových poměrech konsolidovaly pod názvem Ředitelství národní bezpečnosti v Praze, úřady Národní bezpečnosti v Kladně, Plzni, Českých Budějovicích, Náchodě, Hradci Králové, Brně, Olomouci, Jihlavě a v Ostravě. Silné pozice měli bývalí četníci na Stanicích SNB, ve které se proměnily jejich četnické stanice, ale taky na Místních velitelstvích SNB a významné části Okresních velitelství SNB. Svě zastoupení měli rovněž v nejvyšších orgánech, ale zde se situace někdy vyrovnávala. Přirozeně, že demokratické síly měly již tradičně silné pozice na samotném Ministerstvu vnitra, které drželi ve svých rukou od roku 1918 do roku 1939.

KSČ se v této situaci v rámci SNB orientovala na tři body: prosazení principu nadstranickosti v činnosti SNB, očistu SNB v duchu Košického vládního programu a doplnění SNB z řad odbojářů a přirozeně, že komunistů a jejich spojenců. To vše měl zastřešit zákon o SNB, který měl velení SNB centralizovat zvýšením úlohy Ministerstva vnitra.

Princip nadstranickosti, na rozdíl od principu apolitičnosti, prosazeném v předmnichovské policii a četnictvu, na jedné straně postoupil v zpolitizování SNB, ale na straně druhé vedl k okleštění možností vplyvu demokratických politických stran na SNB. Příslušníci SNB obdrželi plná občanská práva tím, že mohli volit nebo být voleni, což v době první republiky nebylo možné. Mohli být dále členy všech povolených politických stran, ale současně měli zakázáno vést stranickou práci uvnitř Sboru. Na schůzích své strany nesměli jako řečníci vystupovat v uniformě a současně nesměli plnit funkci předsedů. Na uniformách nesměli nosit odznaky svých politických stran a symbolů. Práce politických stran uvnitř SNB byla zakázána a jedinou institucí, která v tomto směru měla výjimku, bylo samotné Ministerstvo vnitra. Zde působily základní organizace komunistů, národních socialistů, sociálních demokratů a lidovců. Celá tato činnost se řídila směrnicí Ministerstva vnitra o politických právech příslušníků SNB z 8. prosince 1945.

Politickým účelům byla podřízená také osvětová služba, která se začala rozvíjet již v roce 1945 a svůj vrchol zažila v příštím roce. Zahájena byla k 1. září 1947 a v podstatě ji výrazně omezil zákon o SNB z roku 1947. Její počet nebyl nijak vysoký – v Praze působilo

21 osvětářů, v Brně 10. Organizovali různá politická školení, vydávali časopis Osvěta SNB a časopis Bezpečnost.

Stejnou úlohu mělo založení odborové organizace, ustanovené 8. června 1945 u pražské složky SNB, odkud se rozšířila do všech institucí nového bezpečnostního aparátu. Ve dnech 16. – 18. června 1947 se konala jejich I. celostátní konference.

Poněkud horší to bylo pro KSČ s plánovanou očistou SNB. Základním bodem bylo od začátků poněkud vágní ohrazení této očisty, která byla i v samotné KSČ pojímána různě. Objevily se názory do nového Sboru fakticky nikoho ze staré policie a četnictva nepřebírat, až po názory mnohem realističtější, které více odrážely skutečný stav věcí. Mnohým reálně uvažujícím komunistům bylo současně jasné, že takovýto postup by v podstatě zcela zlikvidoval schopnost vlády (ve které do voleb v roce 1946 komunisté zastávali významné posty a po volbách ji dokonce vedli), vést úspěšně boj s kriminalitou, pečovat o veřejný pořádek a usilovat o potrestání kolaborantů a zrádců, jak to ukládal Košický vládní program z dubna 1945. Tak např. nový ministr vnitra Václav Nosek v jeho vstupním projevu v rámci své inaugurace na Ministerstvu vnitra byl v tomto směru dost opatrný: „Nejde o to vyloučit ze služeb ve veřejné správě všechny, kteří byli za okupace v ní zaměstnáni.... Z veřejné služby budou propuštěni resp. jinak potrestáni pouze ti, kteří okupační a zrádčovský režim aktivně podporovali a stali se sami zrádci.“

Samotná očista začala výnosem Generálního velitelství uniformované policie již 19. května 1945. V rámci policie již tehdy vznikaly různé prověřkové komise, ve kterých, podle dalšího výnosu Generálního velitelství uniformované policie z 24. května 1945, mohly zasednout pouze osoby, za okupace pronásledované. Přesto mnohé z těchto komisí vedli bývalí policisté a četníci, kteří na vylučování svých kolegů z řad SNB zájem neměli. Prosazovali tezi, často podloženou i fakty, že četníci i policisté se v průběhu okupace chovali statečně, v souladu se svými předválečnými přísahami a není proto nutné je vůbec prověřovat. Oporu nacházeli u představitelů demokratických stran, kteří na půdě Parlamentu tlačili na ukončení všech prověrek.

Výsledkem byla situace, ve které řady SNB museli opustit jen ti policisté a četníci, kteří prokazatelně spolupracovali s okupanty a aktivně vystupovali proti odboji. V. Nosek ve svém expoé na půdě bezpečnostního výboru Ústavodárného národního shromáždění 19. září 1946 uvedl, že trestní a kární opatření bylo podáno na 1438 příslušníků bývalé policie a četnictva, z toho na 162 důstojníků. Z toho k danému dni bylo právoplatně odsouzeno 56 příslušníků SNB, z toho 5 důstojníků a 51 gážístů. Právoplatně bylo osvobozeno 253 příslušníků SNB, z toho 25 důstojníků. Všechny ostatní případy byly ještě v řešení.

Zvláštním případem se stalo uznání nebo neuznání povýšení z dob okupace, stejně tak jmenování do různých funkcí, protože podle dekretu prezidenta ČSR dr. E. Beneše č. 59 Sb. z 30. srpna 1945 nebyla tato povýšení a jmenování od 29. září 1939 uznána. Část takto postižených na nový stav reagovala tím, že si strhla všechny své distinkce.

Stejným problémem byly pokusy o snížení počtu bývalých policistů a četníků v řídicích složkách SNB, zejména na některých velitelstvích SNB. Podle KSC zde neměl působit žádný příslušník bývalé policie a četnictva, na kterém lpělo i to nejmenší podezření ze spolupráce s okupanty z dob nesvobody, a proto požadovala jejich odvolání. Demokratické strany se jich naopak zastávaly s tím, že jde o odborníky, bez jejichž účasti by došlo v práci SNB k vážným poruchám. Boj o ně probíhal až do února 1948 a ve svém závěru vedl k vypuknutí samotné únorové politické krize.

Jednoznačný výsledek nepřinesl ani nábor do SNB, který v podstatě začal již v době jeho vzniku. Jeho hlavním organizátorem se stala KVNB, o které se ještě zmíníme. Byly vydány přihlášky a současně byly zřízené odvodní komise v Praze, Mladé Boleslavi, Kutné Hoře, Českých Budějovicích, Táboře, Plzni, Strakonících, Klatovech, Domažlicích, v Sušici, na Kladně... Je zřejmé, že řada z nich vznikla a působila poblíž pohraničí, kde ve stejné době postupně začínal odsun Němců. Hlavní nábor do SNB probíhal ve dnech 6. – 10. června 1945. Současně se řada mladých lidí v českém a moravském vnitrozemí zapojovala do práce pro SNB přes místní národní výbory.

Významný pokrok zaznamenal nábor do Pohotovostního pluku 1. NB, který probíhal v Praze na Perštýně v budově Ústřední rady odborů v dnech 28. května až 2. června 1945. Zde se hlásili bývalí partyzáni, odbojáři a členové nedávno zrušených Rudých gard, místních Milicí, Stráží atd. Ve své většině šlo o mladé lidi, z kterých mnozí měli i přímé bojové zkušenosti, což se nesmírně hodilo. Svůj význam měla i ta skutečnost, že to byli dobrovolníci.

Výsledkem byl poměrně vysoký počet přihlášených, kteří se stali příslušníky SNB. Přijato bylo 12.000 nových příslušníků, z toho na Čechy připadlo 7683, na Moravu 2970 a na Slovensko 1185 příslušníků. To byl stav k 1. lednu 1946. Do Pohotovostního pluku 1. NB ke stejnému dni nastoupilo 1483 příslušníků, přičemž 60 důstojníků sem přešlo z armády, a tudíž také mělo bojové zkušenosti.

Největším problémem byla jejich nedostatečná odborná příprava. Sice začalo vznikat jisté rezortní školství, ale škola samotná z civilistů policisty neudělá, pouze ho vybaví určitým stupněm vědění. Proto bylo rozhodnuté o povinném absolvování bezpečnostní praxe, kterou tito adeпти museli projít. Jedním z výsledků této praxe byl stav, ve kterém noví adeпти ze služby odcházeli resp. podávali žádosti o uvolnění ze služby. Poté co 24. října 1945 Zemské

velitelství SNB v Praze ze služby propustilo najednou 189 adeptů, Zemský odbor bezpečnosti udělal v tomto směru výzkum, který ukázal základní příčiny odchodu nováčků. Na prvním místě stála služební nejistota, vyplývající ze skutečnosti, že ještě stále nebyl přijatý zákon o SNB. Na druhém místě vyšší plat v civilním zaměstnání, který nebyl svázán s tak vysokým stupněm povinnosti, jaké měli v SNB. Na třetím místě se umístila skreslená představa o službě, spojená s nechutí podřízovat se kázni a rozkazům. Na místě čtvrtém přesvědčení nováčků, že jsou ze strany starších kolegů – bývalých policistů a četníků, šikanováni a na posledním zklamání z toho, že výsledky jejich policejní práce nevedou vždy k odsouzení zadrženého a že zejména prošetření různých udání ze spolupráce s Němci z doby okupace jsou staršími kolegy bojkotovány.

Školení nových adeptů tím dostávalo jiný rozměr. Po čase se týkalo také starších příslušníků a neobešlo ani důstojníky a řídicí složky.

Je zřejmé, že mezi těmito novými příslušníky měla KSČ největší vliv. Silné postavení měla také v Pohotovostním pluku 1. NB, pohraničních stanicích SNB, složených často z nových příslušníků, ale celkově v rámci celého SNB si převahu uchovávaly staré složky. K říjnu 1945 měl SNB 34 396 příslušníků, ke konci roku 32 027 příslušníků, z nichž bylo 19 027 z řad bývalých policistů a četníků. Pravdou ale je, že řada z nich po válce z různých důvodů (od ideových po čistě kariérní nebo existenční) požádala o vstup do KSČ a byla přijata.

V této situaci se KSČ snažila upevnit své pozice uvnitř Ministerstva vnitra, kde důležité pozice získala na sekretariátu ministra, který se proměnil v jasnou expozituru KSČ na ministerstvě, ale rovněž na úseku bezpečnostním a úseku řízení národních výborů. V roce 1947 ale z 53 vedoucích funkcí na ministerstvu měli komunisté v rukou jen 23.

Jiné to však bylo na vznikajících národních výborech, zejména v složkách, které je řídily. Jak již bylo uvedeno výše, významné místo při zajišťování vnitřní bezpečnosti získaly Zemské a Okresní národní výbory, kterým byl SNB ve věci výkonu služby a služebního použití podřízený. Některé ONV nebo Okresní správní komise si ale věc vykládaly tak, že se pokoušely místní orgány SNB přímo řídit ve všech záležitostech, což bylo nepřípustné. Národní výbory pečovaly pouze o veřejný pořádek, klid a bezpečnost, vedly evidenci obyvatelstva a cizinců, řešily věci spolkové, shromažďovací, tiskové, zabývaly se vydáváním pasů, zbrojních a honebních lístků, vykonávaly mravnostní policii, dbaly o dopravní a požární bezpečnost, řešily otázky státního občanství a měly na starosti celou agendu místní policie.



Důležitou úlohu v tomto systému měl tzv. bezpečnostní referent, který byl do své funkce volen- V mnoha případech tuto funkci získali místní komunisté. Právě díky nim KSČ organizovala přímý výkon služby tam, kde vlastní kádry uvnitř SNB neměla. Přirozeně, že tento stav se nelíbil představitelům demokratických stran a až do února 1948 se množily konflikty mezi nimi a komunisty.

Na nejvyšší úrovni to byly Komise pro vnitřní národní bezpečnost (KVNb), které se později změnilly v Zemské odbory bezpečnosti (ZOB). KVNP v Praze vznikla již době květnového povstání při Zemském národním výboru a změnila se v něj vojenskopolitická komise České národní rady. Dne 22. května 1945 byla její existence potvrzena s tím, že do ní budou kooptováni představitelé SNB, Ústřední rady odborů, Revolučních gard, partyzáni, bojovníci za svobodu a zástupci Ministerstva vnitra. KVNb se pak podílela na vzniku SNB. Směrnice pro její činnost kromě jiného uváděla: „Řeší všechny otázky, související s vytvořením a budováním vnitřní národní bezpečnosti v Čechách. Všechny ostatní komise související s vytvořením a budováním vnitřní národní bezpečnosti nebo jiné pracovní útvary, budované z jakéhokoli pověření, se okamžitě ruší.“

Sice také na její půdě probíhaly vnitřní politické boje, které však otázky zajištění vnitřní bezpečnosti státu neodsouvaly na druhou kolej. KVNb se kromě přímého organizování SNB, náboru nových příslušníků podílela na vypracování řady závazných směrnic, zabývala se také vysíláním ozbrojených skupin do pohraničí, zajišťováním klidu a bezpečnosti v těchto oblastech, prověřováním spolehlivosti tamních Němců, vydáváním příslušných povolení pro ně, nebo se přímo podílela na jejich odsunu.

Svou činnost skončila 21. srpna 1945, kdy byla nahrazena Zemským odborem bezpečnosti, který se tím stal rozhodujícím a řídicím orgánem vnitřní bezpečnosti v Čechách, podřízeným pouze Ministerstvu vnitra. ZOB se vnitřně dělil do čtyř oddělení: ZOB I. – vnitro, ZOB II. – zpravodajství, ZOB III. - právní a správní úsek, ZOB IV. - dopravní úsek

Stal se také řídicím orgánem všech složek Národní bezpečnosti. Jeho složkami se stalo Zemské velitelství SNB, Zemská úřadovna státní bezpečnosti, Zemská kriminální ústředna, II. oddělení Zemského odboru bezpečnosti (ZOB II.), správní a právní oddělení vnitřní Národní bezpečnosti, bezpečnostní sekce dopravní, Ředitelství národní bezpečnosti v Praze a úřady NB v Plzni, Českých Budějovicích, Kladně, Náchodě a Hradci Králové. Podléhali mu všichni bezpečnostní referenti Okresních národních výborů a příslušných komisí národních výborů.

Z celé této struktury se vymykalo zvláště II. oddělení ZOB, ve zkratce známé jako ZOB II. Věnovalo se otázkami vnitřní a vnitřní bezpečnosti a v podstatě se stávalo předchůdcem později známé Státní bezpečnosti. Samotný policejní útvar pod tímto názvem

vznikl již v létě 1945, ale jeho úkolem bylo pouze naplňování úkolů z Košického vládního programu – boj a odhalování zrádců, kolaborantů a Němců.

Všechny tyto změny zakotvil zákon č. 149/1947 Sb. o Národní bezpečnosti, ze dne 11. července 1947. Na zákoně se pracovalo skoro dva roky a jeho brzké schválení sliboval V. Nosek ve mnoha svých projevech z té doby. Návrh zákona, podobně jako SNB, se ale stal předmětem prohlubujících se rozporů mezi bývalými protifašistickými partnery – komunisty a sociálními demokraty na jedné straně a národními socialisty, lidovci a slovenskými demokraty, kteří v roce 1946 vyhráli volby na Slovensku, na straně druhé. Prošel devíti redakcemi, dvakrát se jím zabývala vláda, pokud ho v únoru 1947 nepředložila Ústavodárnému národnímu shromáždění ke schválení. Také tam se stal předmětem již menších sporů, ale přesto byl 11. července 1947 schválený.

Svým způsobem je ho možné přímo nazvat zákonem o SNB, protože se věnuje výlučně jemu. Tak především legislativně zakotvil postavení SNB ve společnosti a systému státních orgánů, včetně zakotvení národních výborů jako orgánu správy národní bezpečnosti. Současně ukončil stav, kdy ve státě existovaly dva bezpečnostní sbory – jeden v Česku a druhý na Slovensku, protože jeho Národní bezpečnost se stala jasnou součástí SNB.

Mezi správní úřady národní bezpečnosti zákon zařadil Okresní národní výbory a Okresní správní komise, Místní národní výbor, vykonávající pravomoc okresních národních výborů, Zemské národní výbory, Pověřeníctvo vnitra a Ministerstvo vnitra.

K úkolům SNB zařadil zejména: službu bezpečnostní a pořádkovou; střežení státních hranic; boj proti zločinnosti; výkonnou službu k zajištění Československé republiky před útoky na její svrchovanost, samostatnost, celistvost a demokraticko-republikánskou státní formu, bezpečnost a ochranu; zajištění osobní bezpečnosti ústavních činitelů; šetření o trestních činech soudních. Následně stanovil, z jakých osob a institucí pozůstává, následně rovněž jeho vnitřní jednotnost a vojenskou organizaci.

Co se týče jeho základních složek v paragrafu 8., určil, že Sbor se skládá z:

- a) pořádkové složky;
- b) kriminální složky a
- c) státněbezpečnostní složky.

Speciální složkou se stala zpravodajská služba, kterou zajišťoval odbor pro politické zpravodajství Ministerstva vnitra, spolu s příslušným odborem Pověřeníctva vnitra na Slovensku. Výkonným orgánem politického zpravodajství se staly Zemské odbory bezpečnosti II, v kterých měli silné zastoupení komunisté. Staly se významnými nástroji komunistů v čase prohlubující se vnitřní krize v naší vlasti. Na Slovensku tyto úkoly plnily

pobočky Státní bezpečnosti, které řídili Pověřenictvo vnitra. Součástí SNB se rovněž stalo bezpečnostní letectvo.

Z hlediska vnitřní struktury SNB k žádným podstatnějším změnám nedošlo, protože zákonem byla v podstatě schválena jeho dosavadní struktura. Nejvyšším článkem uniformované pořádkové složky se stalo Hlavní velitelství SNB v Praze, v Brně s expoziturou v Ostravě. V Bratislavě existovalo Hlavní velitelství (Hlavné veliteľstvo) NB, které se pak změnilo v Zemské velitelství SNB (Zemské veliteľstvo ZNB) Bratislava. V jeho čele stál hlavní velitel SNB. V případě, že byl do této funkce ustanovený Čech, jeho zástupcem musel být Slovák. Nižšími stupni se stala Oblastní, Okresní a Místní velitelství SNB a Stanice SNB. K této složce byl přiřazený Pohotovostní pluk 1. NB a po jeho zrušení v polovině roku 1946 pohraniční útvary SNB 9600. Pluk po svém zřízení obsadil státní hranici a území kolem ní, přičemž bojoval proti německým záškodníkům – wehrwolfům, ale také různým zlatokopům, kteří po odsunu Němců doslova plundrovali opuštěné domy a statky. Nasazení pluku na hranice proběhlo v červenci 1945 a jeho 12 rot pokrývalo severní a severozápadní hranici. Na začátku roku 1946 byl pluk reorganizovaný, přibýly k němu ještě dva pluky a všechny dostaly kódové označení 9600. Nová sestava byla zaujata k 1. červnu 1946.

Již před nimi – v květnu 1945, hraniční čáru obsadila Finanční stráž, která byla v době okupace zrušená. Dětila se na 522 oddělní, kterým bylo podřízeno 142 inspektorátů. Jednalo se o poměrně početnou složku s 5500 příslušníky, kteří byli z 95 procenty příslušníci národně socialistické strany. K nim se na podzim roku 1945 přidaly vyčleněné jednotky armády, které rovněž zajišťovaly klid a pořádek v pohraničí.

Stranou zatím stála Hradní stráž, která byla po příjezdu prezidenta ČSR E. Beneše do Prahy obnovena v předmnichovské podobě. Tvořila ji část bývalého Vládního vojska, příslušníci Benešovy ochranky z Velké Británie a zkušení vojáci z východní fronty.

Státně bezpečnostní složka, s výjimkou Slovenska, měla rovněž zemské, oblastní a ve vybraných okresech okresní úřadovny. Podobnou strukturu měla i zpravodajská služba.

Kriminální služba byla řízena dvěma ústřednami v Praze a Bratislavě, zemskými úřadovnami v Praze, Brně s expoziturou v Ostravě, pod nimi byly oblastní a okresní úřadovny.

V dalších paragrafech se projednávaly otázky zabezpečení účasti Sboru na obraně státu; podřízenost Sboru; právního postavení členů Sboru při vykonávání služby; doplňování Sboru a propouštění členů; služebního postavení členů Sboru atd.

V daném období k řádným činnostem Sboru přibyl boj proti černému obchodu a ochrana znárodněných podniků. Největší akcí roku 1947 se ale stal boj proti banderovcům,

kteří útočili především na území severního a východního Slovenska, kde došlo nejenom k loupežím, ale také vraždám tamního obyvatelstva, zejména Židů a komunistů. Do boje proti nim byl postavený zvláštní pluk SNB Slovensko, sestavený z pohraničních útvarů SNB. V důsledku jeho činnosti, spojené s akcemi zpravodajských složek, byla rozbita civilní síť, která banderovce zásobovala potravinami a informacemi, řada menších jednotek byla zajata nebo rozprášena, přičemž do zajetí padl jejich místní velitel Burlak. Akce pokračovala ještě v roce 1948 a v jejím průběhu padlo 39 příslušníků SNB a armády.

V tom čase již probíhal stále otevřenější boj o příští charakter republiky a tím také SNB. Objevilo se několik afér, které zpochybňovaly činnost SNB. Na Slovensku to byl podíl orgánů StB na vyvolání tzv. podzimní krizi, v Česku vyšetřování kolem tzv. krabičkového atentátu, jeho krčmaňské stopy, mostecké špionážní aféry atd. V této situaci se aktivovaly zpravodajské složky uvnitř obou dvou nejsilnějších politických stran a to komunistické, tak také národněsocialistické, přičemž komunisté na ZOB II. aktivně vystupovali ve prospěch své vlastní strany. Obě se vzájemně obviňovaly ze zrady protifašistických ideálů a snahy zvrátit vývoj ve svůj prospěch a z nedovoleného ozbrojování.

Jak uvádí ve své práci Organizační nástin státobezpečnostních složek SNB v letech 1945 – 1989 Jan Frolík, „30. října 1947 zřídil Nosek Skupinu bezpečnostní, která řídila uniformované i neuniformované policejní sbory, kriminální i zpravodajské. V jejím čele stanul další komunista plk. František Janda. Na jaře roku 1948 měla tato Skupina Bezpečnost podobu prezidia, Hlavního velitelství SNB a Ústředny Státní bezpečnosti, v jejímž čele stál JUDr. Jan Hora. Po nástupu druhé garnitury poradců NKVD v létě 1948 mizí ze scény i část vysokých důstojníků StB (Hora, Janda, Plaček, Pech, Staněk, Weis a Wöhl) a do čela StB se staví muži února – Jindřich Veselý a Josef Pavel.“

Protože sílil tlak také na ZOB II., počátkem roku 1948 došlo k jeho spojení se Státní bezpečností, která se ale v nové podobě důrazněji začala prosazovat až po únoru 1948.

Nakonec se kamenem sváru stala reorganizace pražské policie, kde byl na začátku roku 1948 počet velitelství SNB snížen ze 46 na 15, v důsledku čehož řada velitelů musela být přemístěna na jiné útvary. Personální důsledky této reorganizace, ale postihly zejména nekomunistické velitele, především přívržence národních socialistů. Demokratické strany protestovaly, ale KSČ jejich námitky navenek chápala jako snahu diktovat resortu, který tyto strany neměly ve své kompetenci, odmítala je vyplnit a hrála o čas. V této situaci podali 20. února 1948 představitelé demokratického bloku ve vládě demisi a začala vládní krize, ukončená 25. února jejich porážkou a definitivním uchopením moci komunistickou stranou.

Často se traduje, že SNB jako celek stál pevně na straně KSČ, ale toto tvrzení nemá reálné zázemí. Pravdou je, že komunistická strana dokázala optimálně využít všechny páky, které na Ministerstvu vnitra a přímo v SNB měla.

Především se jí povedlo mocensky zajistit Prahu již na začátku celé krize. Dne 19. února 1948 byla vyhlášována pohotovost pluku SNB Slovensko poplachovými plány ALFA, BETA a GAMA. Jeho příslušníci se 22. února stáhli do Prahy a Bratislavy, kde začali hlídat všechny důležité objekty a komunikace. Byly zmařené pokusy demokratických stran o organizování případných demonstrací a manifestací, např. 23. února. Největší z nich – demonstrace studentská, byla 25. února zastavena na Nerudově ulici a přístup demonstrantů k prezidentovi ČSR byl zamezený. V průběhu tohoto zákroku byl na levém kotníku zraněný student Josef Řehounek. Na druhé straně se vytvářel prostor pro demonstranty, podporující KSČ a to jak na Staroměstském náměstí 20. února, tak 25. února na Václavském náměstí.

Příslušníci SNB dále zajistili převoz zbraní pro vznikající Lidové milice, které pak s nimi několik dnů demonstrativně procházely Prahou. Podobně postupovaly oddíly pohraničních útvarů SNB, které od 23. února rovněž procházely Prahou. Téhož dne vyčleněné oddíly SNB provedly prohlídky na ústředním sekretariátě národních socialistů a na okresním sekretariátu této strany na Praze XII. Následujícího dne proběhly prohlídky na všech 34 pražských sekretariátech Svazu brannosti a byly zabaveny jejich zbraně. Veřejné projevy představitelů stran, které podaly demisi, byly 23. února zakázány. Od téhož dne byla pozastavena platnost cestovních pasů, což ztěžovalo odchod prvních emigrantů za hranice.

K této činnosti je nutno připočíst činnost oddělení ZOB II., které již od jeseně 1947 začalo budovat informační síť uvnitř demokratických stran, takže o řadě připravovaných kroků vedení KSČ předem vědělo, nebo se o nich rychle dovídalo. Stejným způsobem byla monitorována činnost vyslanectví USA, Francie, Anglie, ale také dalších západních států. Jejich místy až laxní přístup k utajovaným skutečnostem umožnil tomuto oddělení přístup k mimořádně závažným informacím.

Poslední akcí bylo udržování přímého radiového spojení s Moskvou, o čemž demokratické strany neměly ani ponětí. V tomto směru se angažoval Karel Smíšek, oficiálně člen sekretariátu ministra Noska.

Je otázkou, co bylo příčinou toho, že ač demokratické strany měly uvnitř SNB v podstatě převahu (v případě pražské policie to bylo skoro až jednoznačné), ji nedovedly ve svůj prospěch využít. Jedinou výjimkou byla událost ještě z 13. února, kdy se příslušníci SNB z řad národních socialistů, otevřeně postavili proti vedení svého rezortu, zač byli později obviněni ze vzpoury a velezrady.

## Zemský odbor bezpečnosti

Státní orgán, který v podmínkách dvojí podřízenosti Sboru národní bezpečnosti jednak systému národních výborů a jednak velení SNB a Ministerstva vnitra řídil, úkoloval a kontroloval bezpečnostní orgány ČSR v letech 1945-1947.

Zemské odbory bezpečnosti (ZOB) ve své činnosti navazovaly na činnost Komise pro vnitřní národní bezpečnost (KVNB), které v podstatě vznikaly v květnu 1945 při Zemských národních výborech a později také v některých okresech.

Myšlenka vytvořit národní výbory se prosadila v průběhu protifašistického odboje a postupně se na ní sjednotili obě základní složky odboje – komunistický i demokratický. Na základě toho bylo 5. května 1945 přijaté Nařízení vlády č. 4/1945 Sb. o volbě a pravomoci národních výborů. Přímě se v něm v 1. § uvádí:

„(1) Na osvobozeném území Československé republiky buďtež vytvořeny a pokud možno v nejkratší době po vytvoření volbami podle zásad československých volebních řádů a podle zvláštního vládního nařízení obnoveny místní, okresní a zemské národní výbory jakožto orgány zastupitelské a orgány veřejné správy ve všech jejích oborech.

(2) Dokud nebudou vydány podrobnější předpisy o organizaci národních výborů a jejich jednací řády, určí zatímne vnitřní organizaci národních výborů, způsob, jakým vykonávají svou působnost, a způsob jednání jejich složek ministr vnitra.

(3) Jakožto orgány státní správy jsou národní výbory podřízeny vládě.

(4) Národní výbory podléhají kontrole lidu. Lid může jejich členy odvolati a nahraditi jinými. Způsob odvolávání a nahrazování bude určen volebním řádem; dokud se tak nestane, pečují o řádné ustavení, odvolávání nebo doplňování národních výborů nadřízené orgány.

Jako orgány státní správy byly národní výbory tedy podřízeny vládě a současně místnímu obyvatelstvu, které mělo při jejich řízení rozsáhlá práva.

Následně vznikly dva Zemské národní výbory – jeden se sídlem v Praze (s působností pro zemi Českou), druhý v Brně (s působností pro zemi Moravskoslezskou), přičemž jeho expozitura byla vytvořena také v Ostravě, poté co zde byla 31. května 1945 uřizena Slezská expozitura země Moravskoslezské. V Praze se jeho předsedou stal Ladislav Kopřiva (28. června 1897 – 13. listopadu 1971 - KSČ), v Brně nejdříve František Loubal (3. března 1893 – 17. prosince 1950 – ČSNS), po něm po volbách v roce 1946 od 31. července tohoto roku František Píšek (14. srpna 1901 – 7. listopadu 1982 – KSČ), v Ostravě Vladimír Chamrád (14. ledna 1903 - 16. ledna 1969 – KSČ).

Pro řízení bezpečnostních orgánů jsi Zemské národní výbory vytvořily speciální orgány, kterými byly nejdříve Komise pro vnitřní národní bezpečnost, ustanovené v Praze, Brně i Ostravě. Podléhaly jim bezpečnostní komise a referenti okresních národních výborů (okresních správních komisí) a místních národních výborů (místních správních komisí), které řídily činnost územní struktury SNB ve svém teritoriu.

Pražská KVNB se vyčlenila z části vojensko-politické komise České národní rady, byla doplněna o členy odbojových složek a organizací. Její zřízení potvrdilo ministerstvo vnitra 22. května 1945 svým výnosem, přičemž určilo její úkoly následovně:

„Tato komise organizuje a provádí vnitřní národní bezpečnost. Buduje Sbor národní bezpečnosti.

Řídí a provádí podle všeobecných směrnic ministerstva vnitra očistu všech dosavadních bezpečnostních státních orgánů na základě národně politické spolehlivosti a lidové demokracie.

Vysílá své zástupce ke všem složkám dosavadních i nových bezpečnostních sborů a ustanovuje u všech národních výborů zmocněnce pro všechny otázky spadající do působnosti KVNB v rámci její kompetence.

Řeší všechny otázky, které souvisejí s vytvořením a budováním vnitřní národní bezpečnosti v Čechách.“

Výnos současně určoval, že jejími členy se měli stát představitelé ZNV, ÚRO, Revolučních gard, partyzánů, bojovníků za svobodu a ministerstva vnitra. Úkolem KVNB bylo zajišťovat vnitřní bezpečnost na území České země, budovat SNB a provádět očistu původního bezpečnostního aparátu – policie, četnictva a obecní policie. Komise dále pečovala o plnění Košického vládního programu v této oblasti – odhalování a usvědčování příslušníků okupačních úřadů; nacistických, policejních a zpravodajských složek; zrádců; kolaborantů, ale i jiných státu nebezpečných osob. Jejím předsedou byl v Praze předseda ZNV Ladislav Kopřiva, ale ve skutečnosti ji řídil Kopřivův místopředseda výtvarník Ctibor Štolovský (29. listopadu 1913 - ?).

Vnitřně se fakticky dělila do 4 základních oddělení:

1. Oddělení vyšetřování a stíhání domácích kolaborantů (Ústřední vyšetřovací výbor - ÚVV), který vedl bývalý předseda odvolacího senátu Krajského soudu v Praze JUDr. Otto Adamec. Místopředsedou byl jmenován Emil Hršel (30. ledna 1901 – 31. května 1972). Na tomto oddělení pracovali zejména vyšetřovatelé, právníci trestního soud apod.

2. Oddělení vyšetřování a stíhání příslušníků německých policejních a zpravodajských organizací (Gestapo, Schupo, Abwehr, a SD). Zde rovněž pracovali zkušení právníci a vyšetřovatelé.

3. Oddělení vyšetřování činnosti bývalých protifašistických politických stran a seskupení, které byly po osvobození v ČSR zakázané, jako například členů bývalé agrární strany, ale zejména činnosti fašistických a pronacistických aktivistických spolků, organizací a jejich členů: Obce fašistické, Národního souručenství, Vlajky, Národní obce fašistické, Českého svazu pro spolupráci s Němci, Českého svazu válečníků, České ligy proti bolševismu, Národní árijské kulturní jednoty, Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, Národně socialistické a rolnické strany, Zelených hákových křížů, Svazu árijských mlynářů, Veřejné osvětové služby). Všechna tato oddělení úzce spolupracovala s příslušnými zpravodajskými odděleními Ministerstva vnitra a ministerstva národní obrany.

4. Oddělení hospodářské. Jeho cílem bylo vyšetřovat a odhalovat osoby, které mimořádně zbohatly v období okupace a těžily ze své spolupráce s okupačními orgány.

Kromě nich zde působily dvě skupiny:

1. Technická, která se zabývala zřizováním a vedením internačních táborů, určených pro nacisty a kolaboranty. V polovině července byla plně převedena do SNB.

2. Instrukční (organizační), jehož úkolem bylo zakládat nové útvary SNB v zemi České, příprava, organizace a řízení jejich výcviku. Jejimi příslušníky byli zkušení bezpečnostní odborníci. Disponovali rozsáhlými pravomocemi jak ze strany ZNV, tak i samotného ministerstva vnitra.

Celkově bývá činnost této KNVB hodnocena pozitivně. Vyzdvihuje se její podíl na očištění stávajících bezpečnostních sborů a její podíl na vzniku SNB, konkrétně také Pohotovostního pluku 1 NB, ale stejně tak na zajištění klidu a pořádku v pohraničí, kam komise vysílala své ozbrojené oddíly, aby tam zajistili bezpečnost osídlenců a dohlíželi na prvopočáteční odsun Němců. Na druhé straně vychází, že v řadě oblastí její činnost vládla zmatek, problematiky se nezvládaly, řízení protahovala. I to byla jedna z příčin, kvůli které byla KVNMB nakonec zrušena. Byly tady i problémy jiné.

Již z výčtu těchto oddělení a složení samotné komise je jasné, že po jistém poměrně příznivém období, kdy převládala spolupráce a snaha odhalovat nacisty, zrádce a kolaboranty, muselo v jejím rámci dojít k vnitřním konfliktům, spojených s politickým zázemím její členů, ale i jejich předválečnou a okupační minulostí. Ze strany KSČ se objevila obvinění, že ne všichni její členové jsou ve své činnosti dostatečně aktivní, protože jsou napojeni na předválečné politické strany, ale i bývalé protektorátní činitele, a dokonce, že z tohoto důvodu



jejich odhalování a potrestání brzdí, nebo kryjí. Na druhé straně byli její členové z řad KSČ obviňováni z nedostatečné odbornosti, nahrazované pouze revolučním nadšením, a tudíž i z neprofesionality. Představitelé KSČ byli navíc nespokojeni se stavem, kdy se ji v komisi nepodařilo získat většinu, kterou drželi předváleční odborníci.

Na základě příkazu vedení KSČ vydal ministr vnitra V. Nosek. L. Kopřivovi pokyn, aby proto v KVNB provedl očistu, která by z její řad vyloučil nespolehlivé osoby. V červenci a srpnu proběhla kontrola, na jejímž základě byla výnosem Hlavního velitelství SNB č. II 2091/1945 z 31. července 1945 tato komise zrušena a nahrazena očistnými komisemi, určenými pro všechny veřejné zaměstnance, soudní úředníky, učitelé, zaměstnance státní správy, státních ústavů, podniků fondů a zařízení.

V úterý 21. srpna 1945 byla do zasedací síně KVNB svolána porada všech členů komise, kde jim bylo oznámeno rozhodnutí o zrušení této komise a její nahrazení novou organizací pod názvem Zemský odbor bezpečnosti, ve zkratce ZOB, někdy také ZOB I.

Zemský odbor bezpečnosti ZOB I. se stal řídicím orgánem všech složek vnitřní Národní bezpečnosti, které pod něj spadaly a rozhodoval tedy o zásadních otázkách vnitřní bezpečnosti v zemi, vydával rozkazy a směrnice pro výkon služby, věci organizační a personální. Zřízen byl Výnosem předsedy ZNV č. 1444/1945-ZOB z 20. října 1945 o zřízení ZOB, a to při Národních výborech v Praze a v Brně a expoziturou v Ostravě.

V příloženém oběžníku pro okresní národní výbory (okresní správní komise) se nejenže oznámil vznik této organizace, ale se určovalo, že Zemský národní výbor jako nositel lidové vlády v Čechách je pro zemi Českou rozhodujícím a řídicím orgánem pro vnitřní národní bezpečnost a v tomto směru podřízeným ministerstvu vnitra. K zajištění úkolů vnitřní bezpečnosti proto ustanovil zmíněný Zemský odbor bezpečnosti. Mezi jeho hlavní úkoly patřily:

- rozhodování o zásadních otázkách vnitřní bezpečnosti v zemi,
- vydávání rozkazů a směrnic pro výkon služby,
- věci organizační,
- personální věci zaměstnanců.

Jeho složkami se podle tohoto oběžníku staly:

- Zemské velitelství SNB,
- Zemská úřadovna státní bezpečnosti,
- Zemská kriminální úřadovna,
- Zemský odbor bezpečnosti (II. oddělení, správní a právní oddělení vnitřní národní bezpečnosti,

- Bezpečnostní sekce dopravní,
- Ředitelství Národní bezpečnosti v Praze a úřady Národní bezpečnosti v Plzni, Českých Budějovicích, Kladně, Náchodě a Hradci Králové.

Oběžník nakonec stanovil kompetence ZOB-u: „Zemský odbor bezpečnosti je bezpečnostním orgánem zemského národního výboru v Praze a je nadřízeným bezpečnostních referentů a komisí okresních národních výborů, okresních správních komisí, Ústředního národního výboru hl. m. Prahy, místních národních výborů a místních správních komisí a jejich bezpečnostních orgánů.“

Vnitřně se dělilo do čtyř hlavních oddělení - referátů:

ZOB I - vnitro (přímé řízení SNB a jeho centrálních úřadoven, Státní bezpečnosti a kriminální služby);

ZOB II - zpravodajský úsek (jakožto zcela nová zpravodajská složka);

ZOB III - právní a správní úsek;

ZOB IV - dopravní úsek;

Výjimečně postavené mělo samotné oddělení ZOB I., které řádilo především nejdůležitější bezpečnostní útvary, že kterých v podstatě později vnikla Veřejná Bezpečnost (VB) a přirozeně také oddělení ZOB II., které se mělo zabývat vnitřní zpravodajskou činností, tj. zpravodajskou činností. Další dvě oddělení již takový význam neměla.

Ve své činnosti ZOB II. nebyl osamocený.

Již v květnu 1945 začal vznikat odbor pro politické zpravodajství ministerstva vnitra, označovaný jako odbor „Z“. Jeho prvním přednostou byl nestraník gen. Josef Bartík (30. června 1897 – 18. května 1968), v roce 1948 zatčený a odsouzený v zinscenovaném procesu. Dne 15. ledna 1947 ho v této pozici nahradil Bedřich Pokorný (6. března 1904 – 31. března 1968), také on v roce 1951 zatčený a odsouzený v zinscenovaném procesu. Po něm na základě dohody komunistů a sociálních demokratů ho v této funkci vystřídal plk. František Janda z vojenského zpravodajství (28. listopadu 1898 – 24. dubna 1964) a Pokorný se stal jeho zástupcem. K 17. lednu 1948 byla zřízena Skupina I-Bezpečnost,, pod kterou spadal i odbor BA, označovaný také jako odbor StB nebo Velitelství StB a řídil ho Jindřich Veselý (12. července 1906 – 20. březen 1964).

Odbor „Z“ byl rozdělený do sedmi skupin: obranné a hospodářské zpravodajství, studijní, zahraniční, technické, pasové oddělení... Bylo zde i oddělení pro řízení Státní bezpečnosti, ústředí po pátrání po válečných zločincích, skupina pro repatriaci československých občanů do vlasti a pátrání po zavražděných lidických a jiných dětech. Odbor

„Z“ byl 2. prosince 1946 přejmenovaný na odbor VII. V listopadu 1945 zde pracovalo 136 osob, v prosinci 1947 již 303 zaměstnanců a 99 osob přidělených ze zemských úřadoven

Druhou skupinou, která se zabývala politickým zpravodajstvím byla Státní bezpečnost, pod kterou si ale nemůžeme představovat poúnorovou Státní bezpečnost. Její původní činnost byla jasně zaměřena na plnění Košického vládního programu a zajišťovala odhalování a postavení před soud nacistické a protektorátní pohlaváry, kolaboranty a zrádce.

Organizace Státní bezpečnosti v zemi České byla upravena několika výnosy zemského národního výboru v Praze z 1. března 1946 a 29. května 1946, nařízením ministerstva vnitra z 23. října 1946 a dalšími. Úkolovalo ji ministerstvo vnitra prostřednictvím odboru „Z“, ale také zemské a okresní národní výbory, plnila je Ústředna státní bezpečnosti, zemské a oblastní úřadovny Státní bezpečnosti a poboček oblastních úřadoven.

Odbor „Z“ zajišťoval zejména jednotné vedení a řízení služby Státní bezpečnosti, otázky organizace, kontrola výkonu služby, vedení centrální evidence pachatelů a trestních činů, technické zázemí, věci studijní, archivní atd.

Zemské úřadovny Státní bezpečnosti (ZStB) byly zřízené při zemských národních výborech. Řídily a kontrolovaly výkon služby na svém teritoriu. Oblastní úřadovny Státní bezpečnosti (OStB) byly zřizovány ve městech, ve kterých působila oblastní velitelství SNB a podřízeny byly ZStB. Byla hlavními výkonnými složkami Státní bezpečnosti. V případě, kdy si to situace vyžadovala, oddělení „Z“ mohlo zřídit pobočky oblastních úřadoven Státní bezpečnosti. Jednalo se o důležitá okresní města. Odbočky přirozeně podléhali OStB.

Z hlediska ochrany státu byly úřadovny StB ve své podstatě nadřazené jiným složkám SNB – pořádkové a kriminální službě. Obě měly za povinnost „upozorňovat oblastní úřadovny Státní bezpečnosti na veškeré zjevy a skutečnosti, které by mohly porušit, nebo se dotknout zájmu státu a jeví se tedy důležitými ze stanoviska státně bezpečnostní služby. Je proto přirozené, že pokud jde o výkon státně bezpečnostní služby, mají stanice Sboru národní bezpečnosti povinnost vyhovovat přímému dožádání úřadovny státně bezpečnostní služby, řídit se jejich pokyny a poskytovat jim nebo jejich orgánům potřebnou pomoc.“

Na druhé straně měla Státní bezpečnost obdobnou povinnost vůči II. oddělení ZOB, tedy ZOB II. Část literatury tento vztah uvádí v poněkud růžové podobě, jako vztah bezkonfliktní a partnerský. Podle ní byla Státní bezpečnost jednoduše výkonnou složkou a ZOB II. pouze zpravodajskou. Jestliže ZOB II. při vyšetřování nějakého případu dospěla ke kýženému výsledku, měla celý spis odevzdat Státní bezpečnosti, která ho pouze dotáhla do konce. Naopak, Státní bezpečnost měla všechny poznatky prostřednictvím své ústředny odevzdávat vedení ZOB II. Příslušný ministerský výnos k tomu uvádí: „Státní bezpečnostní

služba není myslitelná bez zpravodajské služby. Právě tak zpravodajská služba předpokládá vždy výkonnou složku, která zpravodajsky získané a zhodnocené zprávy vyšetří z trestně právního stanoviska.“

Právě takovou zpravodajskou činnost měla provádět organizace ZOB II. Z hlediska své podstaty v její činnosti vidíme dvě roviny. Tou první byla rovina státní, tj. zpravodajská činnost, prováděna ve prospěch vnitřní ochrany ČSR. Tou druhou byla rovina stranická, protože prováděla úkony z hlediska potřeb KSČ, které rámeč lidově demokratického systému překračovaly. Mnohé důležité informace tudíž nepodávala pouze svému vedení, ale příslušnému oddělení ÚV KSČ, které s nimi nakládalo podle vlastní potřeby.

ZOB II. byl totiž složen skoro výhradně z členů KSČ. Jeho úkolem byl zpravodajský boj proti nepřátelům státu, nacistů a kolaborantů, bez ohledu na jejich národnost a náboženské přesvědčení. Převzal operační úlohy Ústředního výboru vyšetřovacího při KV NB. Daleko za původním úkolem bylo působení proti činnosti rozvědek vybraných stávajících spojenců ČSR, zejména USA, Velké Británie a Francie. ZOB II. stejně tak začal kontrolovat činnost povolených stran, sdružených s KSČ v organizaci Národní fronta. Sbíraly se informace o nich, tajně se získávaly jejich materiály, byla do nich nasazována agentura. Všechny informace měly být využité v politickém zápasu, který na našem území probíhal v letech 1945-1948.

Činnost ZOB II. měla oficiálně vycházet ze statutu Zemského odboru bezpečnosti v Čechách, vyhlášeného oběžníkem ZNV v Praze č. 119, který se opíral o usnesení vlády Národní fronty o pravomoci národních výborů, schválené ještě v Košicích 17. dubna 1945. Ale praxe byla poněkud jiná. Legalita ZOB II. byla napadána nejenom ze strany demokratických stran, ale byly případy, kdy příslušníci tohoto oddělení byli žalováni soudy za příslušnost k nepovolené zpravodajské organizaci, protože justice ZOB II. za legální nepovažovala. Podle jejího názoru existence ZOB II. nebyla zakotvena v žádném zákoně a stála pouze na skutečnostech, odvozených z jiných zákonů a nařízení. Jeho příslušníci byli totiž pouhými zaměstnanci ZNV, často i mizerně placenými. O tom níže.

Přestože ZOB II. začal svou činností oficiálně uvedeného 20. října 1945, neoficiálně ale začal v Praze pracovat již od 1. září 1945, tedy krátce po likvidaci KVNB.

Do jeho čela v Praze byl postavený komunista, odbojář a stávající místopředseda Ústředního výboru vyšetřovacího Emil Hršel, bývalý předseda československého Komsomolu a budoucí diplomat. Jeho sekretariát vedl Jaroslav Kopal. V čele organizačního oddělení ZOB II. Brno stál Alois Zahajský (14. ledna 1921 – 28. prosince 1996), rovněž člen KSČ. V roce 1951 byl uvězněn v souvislosti s případem Šling. (Viz Proces s Rudolfem Slánským).

ZOB II. se vnitřně dělil do tří základních oddělení.

1. Politické zpravodajství (PZ), kterého přednostou byl Štěpán Plaček (30. srpna 1909 - 1992). Zabývalo se sledováním a odhalováním činnosti nepřátel státního zřízení z řad bývalých konfidentů německých bezpečnostních a zpravodajských složek, zrádců a kolaborantů. Mělo pronikat do center, odkud byla tato aktivita organizována.

2. Obranné zpravodajství (OZ), přednosta Josef Schmiedberger, mělo nejdříve za povinnost odhalovat a dokumentačně podchytit pozůstatky nacistických zpravodajských a policejních organizací, vyhledávat na území ČSR válečné zločince a odevzdávat je k potrestání. Zabývalo se též rekonstrukcí sítí, forem a metod práce těchto organizací. Poté, na podzim roku 1945, se oblast jeho působení rozšířila. Stalo se kontrarozvědným orgánem, protože sledovalo činnost úřadů a institucí, které si na našem území založily zahraniční rozvědky, zejména USA, Velká Británie a Francie. Jedna z jeho specializovaných skupin pronikala i mezi pracovníky kultury a umělce, aby získala informace o jejich činnosti.

3. Hospodářské zpravodajství (HZ), přednosta Jaroslav Wolf, mělo složit zejména k ochraně zestátněného průmyslu, objasňovalo sabotáže a diverze, případně se jim snažili předejít, zabráňovalo nelegálnímu vývozu deviz a cenností z ČSR. Zabývalo se rovněž případy machinace v oblasti hospodářství a kontrolou majetku zabaveného Němcům a kolaborantům.

Centrála ZOB II. se od 1. září 1945 nacházela v budově ve Washingtonově ulici č. 7, ve které za války sídlilo velení německé ochranné policie (Schupo), ve druhém a třetím patře. Přímo sousedila se Zemskou úřadovnou státní bezpečnosti (4. patro).

Její organizační soustava byla obdobná soustavě Státní bezpečnosti. Zemská centrála ZOB II. si vytvářela svá oblastní zpravodajská oddělení (OZO). Jim podléhaly pobočky, zřizované v důležitých městech - Oddělení zpravodajství politického okresu (OZPO). V roce 1947 existovalo celkem 17 oblastních úřadoven – I. Praha-město, II. Praha-venkov, III. Tábor, IV. České Budějovice, V. Písek, VI. Klatovy, VII. Plzeň, VIII. Cheb, IX. Most, X. Litoměřice, XI. Česká Lípa, XII. Liberec, XIII. Mladá Boleslav, XIV. Trutnov, XV. Hradec Králové, XVI. Pardubice a XVII. Kutná Hora. Významná část z nich tedy byla umístěna v pohraničí, nebo jeho bezprostřední blízkosti.

O finančních a ekonomických poměrech vypovídá studie Leo Kustoše Zpravodajská složka ZOB-II v Čechách 1945-1947: „Finanční prostředky, materiální zabezpečení a počet operativních pracovníků byly na rozsáhlé úkoly, uložené ZOB II. nepatrné. Dokonce ještě 1. 2. 1947, kdy měl ZOB II. již vybudované pevné vztahy, potvrzené řadou velmi dobrých výsledků činnosti, činil celkový stav všech částí pražské centrály 82 osob a na všech OZO v

Čechách pracovalo celkem 229 příslušníků. Z nich 183 pracovalo oficiálně v jednotlivých úřadovnách a 134 „volných“ pracovníků bylo vysazeno na různých krycích funkcích ve státní nebo veřejné správě, kteří své úkoly pro ZOB II. plnili prakticky bezplatně a neměli vůči ZNV a tím i MV žádné právní nároky na důchod apod. Konečně i platy těch zaměstnanců, kteří oficiálně pracovali pro ZOB II. byli minimální. V lednu 1947 činily např. všechny osobní platy na ZOB II. 625 000 Kč. Veškerá vydání všech OZO v Čechách činila za leden 1947 329 000 Kčs ve staré měně.“

Jeho příslušníci se např. sami netajili tím, že při svém nástupu na ZOB II. neměli v podstatě žádné praktické policejní nebo zpravodajské zkušenosti. Učili se za pochodu, informace sbírali dokonce od předválečných zpravodajců, se kterými oficiálně odmítali styk, ale stejně tak od zatčených příslušníků SD a Gestapa, nebo jejich bývalých agentů, kteří vypovídali velice ochotně ve snaze vyhnout se vyšším trestům před retribučními soudy. Informovali je nejen o organizaci a struktuře těchto institucí, ale poučovali je i o postupech a metodikách při organizaci sledování podezřelých osob a institucí, přímého zásahu, zatýkání a následných výsledcích. Jejich odměnou za to byl volnější režim a mírnější trest.

Sami příslušníci ZOB II. ale provádět zatýkání nesměli. V tomto stadiu věc podle předpisů odevzdávali Státní bezpečnosti. Přesto mezi těmito složkami nepanovali příliš přátelské vztahy, ale mnohdy řevnivost a asympatie. Příslušníci ZOB II. se na vícere příslušníky StB dívali jako na předválečné pseudoodborníky, kterých hlavním úkolem je zdržovat práci a nedopustit vyšetření závažných činů. Příslušníci Státní bezpečnosti se zase stěžovali, že se na ně příslušníci ZOB II. dívají spatra, nedoceňují jejich práci, tlačí je do podřízenosti, důležité skutečnosti neodevzdávají StB, ale si je nechávají pro sebe a pracují s nimi sami.

Zvláštním bodem sporů bylo vyšetřování činnosti osob z dob tzv. Protektorátu. Podle původní dohody měla celou tuto činnost zajišťovat Státní bezpečnost a ZOB II. se měl věnovat až činům poválečným. Představitelé ZOB II. ale tvrdili, že agentura SD a Gestapa ještě úplně odhalena a rozbita nebyla, existuje i nadále, dokonce se snaží pronikat do stran Národní fronty, státních a vládních institucí a úřadů. Prosazoval se názor: jestli chceme důsledně chránit poválečnou obnovu Československa, musíme tuto agenturu beze zbytku odhalit, potrestat a zabránit ji, aby státu škodila dále. Proto příslušníci ZOB II. zadržovali a vyslýchali i bývalé členy Gestapa, SD a jejich agenty, i když to v jeho kompetenci nebylo. Kromě jiného se ale od nich dovídali o tom, co přes válku dělali zatčení komunisté, jak se ve vězení chovali, co prozradili... Vše se pak hlásilo evidenčnímu odboru ÚV KSČ, které plnilo úlohy oddělení stranické bezpečnosti a zpravodajství. Vedl ho Karel Šváb (13. května 1904 –

3. prosince 1952), pozdější vedoucí branně bezpečnostního oddělení sekretariátu KSČ. V září 1949 nastoupil k SNB, od srpna 1950 působil jako náměstek ministra národní bezpečnosti, v únoru 1951 byl zatčen, zařazen do procesu s Rudolfem Slánským (viz Proces s Rudolfem Slánským), odsouzen ke trestu smrti a popraven.

Zjištěné skutečnosti se poté buď používaly ve vnitrostranickém boji, který nastal po únoru 1948, nebo se likvidovaly, aby nebylo možné jejich pomocí představitele KSČ vydírat nebo alespoň kompromitovat.

Stejně se pátralo po válečné minulosti členů ostatních politických stran a zjištěné zkušenosti se využívali k jejich případné dehonestaci, jako např. v případě Vladimíra Krajiny (5. ledna 1905 – 1. června 1993)..

Vztahy mezi StB a ZOB II. byly tak napjaté, že StB se na podzim 1947 vážně usilovala o zřízení vlastní zpravodajské služby a v tomto směru podnikla vážné kroky, nebo se pokusila podřídit si ZOB II. tím, že by tuto složku pohltila.

Neodpovídá tedy skutečnosti tvrzení části literatury, že StB a ZOB II. byly vzájemně úzce propojené a ovládané KSČ. Naopak, tak jak se např. národním socialistům (Československá strana národně socialistická) nepovedlo proniknout do řízení ZOB II., i když takové pokusy byly, nepovedlo se KSČ až do podzimu 1947 získat důležitější pozice v StB.

Národní socialisté, kteří si nakonec také zřídili svou vlastní bezpečnostní komisi, proto spolu s lidovci podnikali v průběhu roku 1946 stupňující se útoky na ZOB II. a snažili se ho zlikvidovat. Tyto ataky vrcholily v první polovině roku 1947 v souvislosti s přípravou Zákona o národní bezpečnosti, na kterém se dělalo již od podzimu roku 1945. Přes všechnu svou snahu se KSČ nepovedlo prostřednictvím tohoto zákona plně zlegalizovat ZOB II. Proto se nakonec rozhodla tuto problematiku ze zákona vypustit a ZOB II. jako instituci vlastně obětovat. Její existence měla skončit 31. prosince 1947. Stejně dopadla i některá další ustanovení. Prioritním úkolem pro KSČ bylo totiž schválení samotného zákona, který pokládala za mimořádně důležitý. O boji, spojeném s přijetím tohoto zákona, svědčí i fakt, že do února 1947, kdy byl předložen parlamentu ke schválení, prošla jeho osnova celkově devíti redakcemi a dvakrát byla projednávána vládou. Zákon o národní bezpečnosti č. 149/1947 Sb., kterým byly definitivně právně ukončeny činnosti policie a četnictva, které teď plně nahradil Sbor národní bezpečnosti, jednotný pro celou republiku. Na Slovensku do té doby existoval samostatný sbor Národnej bezpečnosti.

Tak jako KSČ ustupovala při obhajování existence ZOB I. a ZOB II., tak rychle se připravovala na změny, které by ho uchovaly. Nejdříve 15. dubna 1947 došlo k reorganizaci politického zpravodajství. V rámci ní došlo ke změně struktury ZOB II., protože byla zrušena

jeho stávající oddělení. To již docházelo k realizaci plánu odborového rady ministerstva vnitra Jindřicha Veselého, pozdějšího velitele StB (1948-1950), který již 16. září 1946 navrhl, aby pracovníci centrály ZOB II. v Praze byli převedeni od ZNV k ministerstvu vnitra. Celá tato akce začala právě 15. dubna 1947 a v červenci 1947 vznikl v rámci ministerstva vnitra tzv. operprostor, který přes Jindřicha Veselého podléhal přímo ministru vnitra Václavovi Noskovi.

Podle návrhu Štěpána Plačka došlo k začlenění nižších složek ZOB II. do tzv. referátů „Z“, působících u přednostů jednotlivých Oblastních úřadoven Státní bezpečnosti (OStB). Pod vedením E. Hršela, který zůstal v čele malé skupinky pracovníků centrály ZOB II., nově působící pod názvem Zemská ústředna zpravodajská (ZUZ), byla OZO a OZPO postupně zařazena do organizace Státní bezpečnosti. Obdobné instituce ZUZ vznikly i v Brně a Ostravě, přičemž všechny existovaly od 1. května do 31. prosince 1947. Nakonec se celý ZOB II. stal součástí ministerstva vnitra a byl zařazen do skupiny BA. V pondělí 27. listopadu 1947 byly vydány poslední personální rozkazy, které převedly zbytek pracovníků ZOB II. do Státní bezpečnosti. To byl jevový konec ZOB II. Ne však faktický, protože ZOB II. se ukryl dovnitř Státní bezpečnosti a začal ji zevnitř postupně ovládat. KSČ se tím splnily dva sny – ZOB II. v podstatě uchovala a konečně po dvou letech pronikla výrazně i do Státní bezpečnosti,

#### Literatura:

DVOŘÁKOVÁ, J., Státní bezpečnost v letech 1945-1953 (organizační vývoj zpravodajských a státně-bezpečnostních složek, Praha (2007); KAPLAN, K., Československo v letech 1945-1946, Praha (1991); KAPLAN, K., Dva retribuční procesy, Praha (1992); KAPLAN, K., Protistátní Bezpečnost, 1945-1946, Praha (2015); KROUPA, V., Bránili jsem revoluci. Praha (1983); KROUPA, V., Cesta k lidové Bezpečnosti, Praha (1975); KROUPA, V., Historie SNB v dokumentech, Praha (1984), KROUPA, V., Sbor národní bezpečnosti 1945-1948. Praha (1977); KUSTOŠ, L., Zpravodajská složka ZOB-II v Čechách 1945-1947, in Historie SNB 1. Praha (1976); KUSTOŠ, L., HOLUB, O., Vznik a vývoj Sboru národní bezpečnosti, Praha (1974); ZIKMUNDOVSKÝ, Z., Organizace státobezpečnostní a zpravodajské služby ČSR v letech 1919-1938, 1945-1948, nepublikovaná studie, Praha (1990).

#### 1948-1989

Únorem 1948 došlo k zásadní změně nejenom v našem státě, ale také v samotném Sboru národní bezpečnosti. Přestože ještě skoro celý rok bylo oficiálně zakázané otevřeně hodnotit tyto události jako socialistickou revoluci, v praxi se v činnosti SNB začaly jednoznačně prosazovat nové principy její činnosti. Skončilo uplatňování principu nadstranickosti, který byl nahrazen principy zcela novými a jasnými: principem třídností,



který se stal měřítkem všech činů, skutků a aktivit; principem uplatňování vedoucí úlohy KSČ; principem účelového výkladu zákonů, který záhy vedl až k jejich přímé a otevřené negaci; principem podřízenosti bezpečnostním orgánům Československa Sovětského svazu, který vedl k uplatňování tzv. sovětských zkušeností v podmínkách SNB. Mnohé z nich pocházely ještě z dob carského Ruska, po roce 1917 byly následně rozvinuté do té míry, že skončily popřením jakékoli zákonnosti, o dodržování lidských práv, lidské osobnosti a její důstojnosti ani nemluvě.

K nim se záhy připojily principy další - priorizace Stání bezpečnosti v rámci SNB; dokonce podřízenosti orgánů a institucí Veřejné bezpečnosti, ve kterou se Národní bezpečnost proměnila, orgánům a institucím StB a postupně úplnou ignoraci pravomocí národních výborů v oblasti ochrany veřejného pořádku a boje proti kriminalitě, které byly před únorem 1948 základním kamenem činnosti SNB a bezpečnostní politiky tehdejší KSČ. Národní výbory v podstatě ztratily všechna práva nejenom v této oblasti a změnily se v deklarativní správní orgán, protože všechny záležitosti ve skutečnosti řešily příslušné orgány KSČ a jednotlivé stupně národních výborů je pouze uplatňovaly v praxi.

Od února 1948 až po rok 1969 se ve funkci ministra vnitra vyměnili jen čtyři osoby. Prvním byl Václav Nosek, (5. dubna 1945 – 14. září 1953), který do funkce nastoupil hned v roce 1945, aktivně se účastnil únorových událostí v roce 1948 a stabilizaci komunistické moci v ČSR v letech následujících. Ve funkci vydržel i v čase, když se od něj odčlenilo Ministerstvo národní bezpečnosti. V čele tohoto ministerstva stáli dva ministři - Ladislav Kopřiva (23. května 1950-23. ledna 1952) a Karol Bacílek (23. ledna 1952-14. září 1953). Celá padesátá léta pak ve funkci ministra vnitra působil Rudolf Barák (14. září 1953 – 23. června 1961), kterého vystřídal Lubomír Štrougal (23. června 1961 – 23. dubna 1965) a Josef Kudrna (23. dubna 1965 – 15. března 1968).

Sbor národní bezpečnosti se po únoru 1948 již podruhé potkal s nutností zásadních kádrových a personálních změn v rámci další očisty a náboru nových příslušníků. V případě očisty se argumentovalo nejenom únorem 1948, ale stejně tak nedůslednosti při očistě v letech 1945-46. Po únoru 1948 došlo k zásadní změně v tomto směru, protože další etapa očisty byla provedena skutečně tzv. z gruntu. Prověřkové komise poslaly na dovolenou s čekanou 10-15 procent gážistů a 25 procent velitelského sboru. Tak např. v rámci Zemského velitelství Praha bylo ze 753 důstojníků a 13 162 stážistů propuštěno 190 důstojníků a 2178 stážistů. Mnozí se ale k prověřkovým komisím vůbec nedostali. Hned po únoru 1948 se zapojili do aktivit, později označených jako protistátní, nebo se podíleli na útěku představitelů demokratických sil do zahraničí, nebo do dalších činností. Počet těchto příslušníků rozhodně nebyl

zanedbatelný. V době od 1. ledna do 30. srpna 1948 sběhlo celkově 35 příslušníků SNB. Také v pozdější době se do protikomunistického odboje zapojily desítky příslušníků předúnorové SNB. Mnozí předváleční členové policie a četnictva, ale nadále zastávali alibistické stanovisko, zajímali se spíše o uchování své existence v nových podmínkách a snažili se o vstup do KSČ. Přesto v průběhu dalších a dalších čistek, byli z SNB postupně vyřazováni.

Protipólem této akce byl nábor nováčků do SNB. Zatím co po roce 1945 se vyžadovala jejich občanská bezúhonnost v rámci boje proti fašismu, tentokrát byla jasným kritériem příslušnost ke KSČ. Věková hranice přijetí do SNB byla snížena na 18 let a poprvé v dějinách policie na našem území se do SNB mohly hlásit také ženy. Od února 1948 do konce roku 1949 bylo do SNB přijatých 9632 nových příslušníků a navíc 672 příslušnic SNB. Ztráty v důsledku čistek, tím byly vyrovnány. Náborů ale pokračovaly i nadále.

Vzhledem k tomu, že KSČ měla v té době kolem dvou miliónů členů, nebylo problémem část z nich vyslat k SNB. Vzhledem k tomu, že drtivá většina nových příslušníků byli komunisté, začaly se uvnitř SNB vytvářet stranické organizace. Až do roku 1956 je v podstatě řídili osvětoví důstojníci, kteří se po únoru 1948 vrátili do struktury Sboru, poté vznikající politická oddělení, ale od poloviny 50. let jejich význam začal upadat a prosazovalo se přímé stranické řízení. V rámci ÚV KSČ vzniklo zvláštní oddělení státní administrativy, které řídilo stranickou práci v resortu MV a MNO. Oddělení státní administrativy bylo nejdříve označované nejprve jako XIV. oddělení, od 1960 jako XIII. oddělení, od 1961 jako XI. oddělení a od roku 1965 jako VIII. oddělení ÚV KSČ.

Na Ministerstvu vnitra pak vznikl Hlavní výbor KSČ (HV KSČ), který řídil jemu podřízené stranické organizace. Působící při velení jednotlivých správ a institucí SNB (CÚV KSČ). Na nejnižším stupni byly Základní organizace KSČ.

Na druhé straně došlo k postupné likvidaci odborů. Svaz zaměstnanců SNB, který se po únoru 1948 snažili někteří předváleční příslušníci Sboru využít pro svou ochranu, byl tím v podstatě odsouzený k zániku. Ještě v roce 1949 byly skupiny ROH zrušené na PS a StB. Na VB se nejdříve dostaly na vedlejší kolej, když pečovaly již jen o kulturu a rekreaci, aby byly nakonec taky zrušené.

To vše probíhalo na pozadí aktivizace demokratických sil proti poměrům v ČSR. Zatím co po 20. únoru byla pro ně krátkodobě typická spíše pasivita a spoléhání se na tradiční demokratické prostředky, zvláště na osobnost prezidenta E. Beneše, teď začaly přecházet k aktivnějším formám. V červnu a červenci 1948 to byly aktivity kolem XI. Vsesokolského sletu, v září 1948 zase aktivity kolem pohřbu E. Beneše. Zvýšil se počet letákových akcí a docházelo k vytváření prvních protistátních skupin. Současně se zvýšil vnitřní tlak na státní

hranici, kterou se pokoušeli – někdy i za pomoci příslušníků Finanční stráže, pohraničních útvarů SNB a místního obyvatelstva, překračovat mnozí představitelé demokratických sil. Tlak opačným směrem byl ale zatím spíše budoucností.

V této situaci došlo k novelizaci stávajícího zákona o národní bezpečnosti, který byl v nových podmínkách pokládán za zastaralý. Dne 21. prosince 1948 československé Národní shromáždění přijalo zákon č. 286/ 1948 Sb. o národní bezpečnosti. Podle důležitého paragrafu 3. se uvolnily požadavky na přijímání nových příslušníků. Hlavním kritériem byla třídní uvědomělost a spolehlivost, bez ohledu na věk, vzdělání a pohlaví. Noví příslušníci mohli být povyšováni do důstojnických hodností, a tudíž ustanovováni do příslušných funkcí. Zákon rovněž obnovil osvětovou činnost uvnitř SNB, před únorem 1948 likvidovanou.

Hlavní myšlenkou zákona byla i nadále jednota SNB a jeho centralizace. Přesto právě zde sledujeme jeho faktické rozdělení na dvě složky – Státní bezpečnost, ve které splynula dosavadní zpravodajská složka, známa jako ZOB II. s původní Státně bezpečnostní a Veřejnou bezpečnost, ještě stále ale označovanou termínem Národní bezpečnost, do které byla zahrnutá složka pořádková a kriminální. Organizační otázky byly ze zákona vypuštěné a staly se součástí Organizačního řádu pro SNB. Zatím co v případě VB, byla jejich podřízenost vůči národním výborům a bezpečnostním referentům zachována, v oblasti StB již byla situace zcela jiná. SNB podléhal ministru vnitra, věci národní bezpečnosti byly soustředěny v bezpečnostní skupině MV.

Zákon o národní bezpečnosti byl doplněný dalšími dvěma zákony, které dále zásadním způsobem měnily situaci v ČSR. Byl to především zákon č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky, který výrazně zvyšoval počet trestních činů, označovaných jako protistátní. Hlava V. tohoto zákona uvádí rovněž ustanovení o ukládání trestů podle tohoto zákona. Tak např. jeho 40. § poprvé v dějinách ČSR kvalifikoval ilegální přechod hranice jako trestní čin s možností takového člověka odsoudit k trestu odnětí svobody až na 5 let. V případě, že se tento čin spojil s jinými – vyzvědačství atd., mohl být vyneseny až trest smrti. Zákon byl přijatý 6. října 1948. O dvacet dní později – 25. října, byl přijatý zákon č. 247/1948 Sb. o táborech nucené práce. Odhaduje se, že jimi prošlo kolem 20 000 obyvatel ČR. Budovaly se v místech, které pociťovaly nedostatek pracovní síly. Vězňové zde vykonávali práce, které byly hluboko pod úrovní jejich vzdělání, kvalifikace někdy i zdravotní stav. K těmto zákonům záhy přibýly další, které výrazně oklešťovaly práva obyvatelstva, např. nový Trestný zákon č 86/1950 Sb., schválený 23. května 1950.

Současně probíhala reorganizace SNB, přičemž vznikla řada nových útvarů a institucí. Výnosem ministra vnitra č. 231/00-9/BP/6 z 15. listopadu 1949 byla Národní bezpečnost rozdělena do tří složek:

1. odbor veřejné bezpečnosti Ministerstva vnitra – Velitelství veřejné bezpečnosti, čímž se na scénu dostal výraz i instituce Veřejná bezpečnost;
2. Velitelství bezpečnostního letectva;
3. Velitelství pohraniční stráže.

Všechny tyto tři složky pak šly vlastním vývojem.

Rovněž vznikly jiné zvláštní oddíly SNB, které vznikly k 1. září 1948 a měly sloužit k ochraně prezidenta, vlády, parlamentu, ministerstev atd. Pod krycím názvem LÍPA a JAVOR sloužila v těchto dvou útvarech tisícovka příslušníků SNB. Nechvalně známým se později stal útvar JERÁB, který střežil uranové doly v Jáchymově a těžbu nafty na Břeclavsku. V souvislosti s přechodem na krajský systém správy byla postupně rušena, nebo oslabována Zemská a Oblastní velitelství SNB. Po skončení všech reorganizací měla VB 21 383 příslušníků, StB 6 794, zvláštní útvary 3053 a Pohraniční stráž 4 901. Spolu se zbylými součástmi měl SNB v tom čase 38 130 příslušníků.

Jak bylo uvedeno výše, do popředí se dostala Státní bezpečnost. Před rokem 1948 ji řídila skupina III/A III. odboru - Bezpečnost, která existovala do konce roku 1947, kdy ji k 1. lednu 1948 nahradila Ústředna státní bezpečnosti při MV, součástí které byla i bývala ZOB II. K 1. prosinci 1948 proběhla její reorganizace a až do 20. října 1950 existovala jako odbor BA skupiny I – Bezpečnost MV, aby k 21. říjnu 1950 byla nahrazena Velitelstvím StB.

V té době trend růstu její významu nadále rostl. Bezprostředně po únoru 1948 mala jen minimum příslušníků, a proto se nábor nových členů obracel především sem. K 1. červnu měla již 3648 příslušníků, což bylo stále hodnocené jako nedostatečně. Navíc drtivá většina těchto nových lidí neměla fakticky žádné zkušenosti, o odborné připravenosti nemluvě. Nízká byla vybavenost technikou, přičemž např. operativní technika byla v podstatě v plenkách. Problémy byly se spojením a mobilitou. To vše se odehrávalo v situaci, kdy odpor vůči novému režimu rostl a místy dosahoval nebyvalého rozměru. Organizovaly se odbojové skupiny různého ražení, které zabíraly širokou škálu akcí – od rozšiřování letáků, přes soustřeďování informací až k sabotážím nebo pokusy o vyzbrojování přímým útoky na vojenské sklady, dokonce na Stanice SNB a jednotlivé příslušníky SNB nebo představitelé nižších stupňů státní moci a správy. Tato činnost se orientovala na větší města (Praha se podílela 47 %, Plzeň 23 %...). Venkov zasáhla až později v souvislosti s násilným prováděním kolektivizace, která místy narážela na velice silný odpor. Aktivizovali se někteří představitelé

církví. Mezi odpůrci převládali členové národně socialistické strany (38 %), lidovci (10 %), dokonce nove přijatí komunisté 9 %. Bez stranické příslušnosti bylo 29 % zadržených. Mezi nimi byla řada příslušníků SNB, což vedlo k přijetí různých opatření uvnitř Sboru.

K 1. lednu 1949 bylo v Česku a na Moravě zlikvidované zemské zřízení a nahrazeno krajským. Přirozeně, že to mělo důsledky i na organizační strukturu SNB. Na úrovni nového kraje vznikla Krajská velitelství StB (KV StB) a Krajská velitelství VB (KV VB), od roku 1952 označované jako Krajská správa StB (KS StB) a Krajská správa VB (KS VB).

Jinou, důležitou změnou, bylo zřízení sítě dopravních inspektorátů, a to na základě vládního nařízení č. 54/1953. Ministerstvo národní bezpečnosti je ustanovilo ke konci března 1953 a k 1. dubnu pak převzala všechny pravomoci od národních výborů a Ministerstva dopravy. Síť dopravních inspektorátů začínala na HS VB, pokračovala přes kraje a okresy až k nejnižšímu článku.

Základní změna postihla pohraničí. K 1. lednu 1949 byla zrušena Finanční stráž a její úkoly převzala Pohraniční stráž. Z 5 500 příslušníků Finanční stráže bylo do nového útvaru převedeno jen 2 150 spolehlivých osob, doplněných o 8 000 prověřených příslušníků základní vojenské služby. Protože se situace výrazněji nezlepšila, bylo podle požadavku bezpečnostní komise UV KSČ z října roku 1949 podél hranice vyhlášeno pohraniční pásmo, zabíhající 10 až 15 km do vnitrozemí a hraniční pásmo v hloubce asi 2 km. Vstup byl jen na zvláštní povolení. Z hraničního pásma bylo vystěhováno obyvatelstvo, které bylo podle stanovených kritérií pokládáno za nespolehlivé. Vysídlení ze zakázaného pásma postihlo přibližně 800 rodin, což je zhruba 2 500 lidí a z hraničního pásma bylo vystěhováno 600 rodin, tedy přibližně 1 600 osob. Tento krok byl vysvětlovaný skutečností, že k vnitřnímu tlaku na hranici, přibyl v roce 1949 tlak vnější, přičemž na naše území byli vysílání tzv. agenti-chodci. V letech 1951-1952 bylo zadrženo kolem 1200 takovýchto agentů.

Trochu předběhneme události a uvedeme, že až do roku 1952 byla služba na hranicích zajišťována pochůzkami ozbrojených hlídek. Od roku 1951 začal být na západních hranicích budován trojitý drátěný zátaras, který byl dokončený v roce 1952. Jeho střední stěna byla zesílena nástražními elektrickými vodiči o napětí 2 000 až 6 000 V. Zátaras byl v místech, kde tomu nezabraňoval porost, doplněný oraným pásem pro zjišťování stop. Od roku 1955 bylo ženijní opatření na hranici doplněno signalizačním zařízením, které akustickým a světelným signálem oznamovalo narušení hranice. Přibližně v letech 1952 až 1957 byl zátaras zaminován, ale na konci 50. let bylo od min upuštěno.

Zákonem č. 321/1948 Sb., o uniformovaném Sboru vězeňské stráže (SVS) došlo rovněž k reorganizaci vězeňského personálu podle vzoru Sboru národní bezpečnosti. V

krajských soudních věznicích a trestních ústavech byli jmenováni velitelé oddílů SVS, kterým podléhali. K 1. lednu 1953 bylo vězeňství jako celek převedeno do působnosti Ministerstva národní bezpečnosti, které koncem roku zaniklo a plnění úkolů vězeňství převzalo Ministerstvo vnitra, v jehož rámci působilo až do roku 1969.

Následující roky 1949-1953 se staly vrcholem boje mezi SNB a demokratickým odbojem, to vše na pozadí nejostřejší studené války, ale i války v Koreji, kde se vztahy mezi demokratickými a komunistickými státy dostaly na bod mrazu a na pokrač nové světové války. Jakoby to nestačilo, vedení KSSS a zejména její vůdce J. V. Stalin, se hned na počátku tohoto období začalo orientovat na fabrikaci činnosti tzv. vnitřního nepřitele, včetně hledání neexistujících nepřátelských agentur uvnitř jednotlivých komunistických a dělnických stran těchto států. V Maďarsku v září 1949 začal první proces s László Rajkem a dalšími komunisty, který skončil prvními rozsudky smrti a trend na provokativní hledání protivníka uvnitř vládních stran potvrdilo také usnesení nejvyššího orgánu tehdejšího komunistického hnutí – Informbyra, z listopadu 1949.

Na základě toho všeho se plně rozvinula agenturní činnost StB uvnitř odbojových skupin, které byly provokovány do různých akcí a poté zatýkány. Kromě odhalování skutečné odbojové činnosti, byla řada jasně kriminálních případů vyšetřována a traktována jako významné akty státobezpečnostní povahy. Stejně tak byly prezentovány v podstatě ne příliš společensky nebezpečné akce protistátní povahy, které se v průběhu vyšetřování měnily v monstrózní operace. Začala doba velkých politických procesů a SNB, zejména její státně bezpečností složka, v nich sehrála neblahou a zavrženíhodnou úlohu.

Již v listopadu 1949 došlo k rozsáhlému zatýkání národních socialistů v čele s Miladou Horákovou, které v červnu 1950 skončilo vynesením 4 rozsudků smrti. Ještě stále to byl však jen začátek. V říjnu 1949 přišli na Ministerstvo vnitra první sovětsí poradci - Lichačev a Makarov, ke kterým záhy přibily desítky dalších. Nejznámějším z nich se stal Vladimír Bojarský a po něm Alexej Besčasnov. Už ve druhé půlce listopadu 1949 začalo zatýkání prvních komunistů ze širšího okruhu vedení KSČ, které vyvrcholilo zatčením generálního tajemníka KSČ Rudolfa Slánského 23. listopadu 1951. Ve stejné době byli zatčeni další a další komunisté, přičemž pokračovalo rozsáhlé zatýkání představitelů demokratického odboje, skutečných i chimérických odbojářů. Všichni bez rozdílu byli drženi ve vězení v nelidských podmínkách, bití a ponižování. Na všem se kromě starších vyšetřovatelů StB podíleli také mladí příslušníci SNB a LM. O rozsudcích a osudech lidí se nerozhodovalo na soudech, které se změnily v otevřenou frašku, kde obvinění přednášeli

předem naučené role, ale na zasedáních tzv. stranických pěttek, které tvořili vrcholní představitelé KSČ, Ministerstva vnitra nebo Ministerstva národní bezpečnosti a StB.

Zatýkáni nakonec neobešlo ani je. Zatčení, popravení nebo odsouzení na dlouholeté vězení byli O. Závodský – velitel StB, velitelé dalších úseků – K. Černý, K. Šmolka, J. Brož, J. Zelenka, O. Valeč, J. Dostálek a B. Pokorný. Dále J. Pavel (v roce 1968 ministr vnitra) a K. Šváb, oba náměstci ministra národní bezpečnosti, odpovědní za mnoho nezákonností.

Ministerstvo vnitra ČR na svém webu uvádí následující bilanci komunistického režimu v Československu v letech 1948-1989: „z politických důvodů k nepodmíněnému trestu odnětí svobody bylo odsouzeno 205 486 osob, z politických důvodů bylo popraveno 248 osob (247 mužů a 1 žena), ve vězeňských zařízeních zemřelo asi 4 500 osob, při pokusech o překročení hranice na Západ zahynulo nejméně 282 lidí. Do táborů nucených prací bylo v letech 1948-1953 komiseri zařazeno 21 440 osob a v letech 1950-1954 prošlo Pomocnými technickými prapory a technickými prapory cca 60 000 osob, čímž se počet perzekuovaných osob zvyšuje.“ Tisíce lidé byli postiženi dále v rámci akce K (likvidace klášterů), akce Ř (likvidace ženských řádů), akce B (odebírání bytů nepohodlným osobám a jejich nucené vystěhování na venkov)...

Na druhé straně předlistopadové dokumenty uvádí, že v době od února 1948 do prosince 1954 zahynulo 113 příslušníků SNB.

V této situaci došlo ke třem závažným organizačním změnám:

1. Rozdělení MV na dvě samostatná ministerstva v roce 1950,
2. Reorganizace v polovině roku 1951 a
3. Opětovné spojení obou ministerstev.

První akt se udál vládním nařízením ze dne 23. května 1950, kterým bylo zřízené Ministerstvo národní bezpečnosti. Na ně navazovala vyhláška ministrů vnitra a národní bezpečnosti z 23. května 1950 o vymezení působnosti obou rezortů. Ministerstvu národní bezpečnosti podle něj připadlo řízení SNB, Ministerstvu vnitra řízení národních výborů a výkon tzv. místní bezpečnosti, ale v podstatě tím byly likvidovány všechny pravomoci národních výborů vůči SNB. Výkonnými orgány Ministerstva národní bezpečnosti se staly Velitelství Státní bezpečnosti a Velitelství Veřejné bezpečnosti. Na základě této změny se u VB měnila struktura bezpečnostního systému v krajích, okresech i na místech. Druhým problémem byla teď už zjevná prioritizace StB před VB.

Dne 1. března 1951 přešla VB jinou zásadnější změnou. Byla zřízená okrsková služba – další ze sovětských zkušeností. Území Stanic SNB bylo rozděleno do menších okrsků v čele s okrskovým zmocněncem – okrskářem, který odpovídal za klid a pořádek v rámci svého

okrsku. Podle záměrů měl mít styk s místním obyvatelstvem, znát jeho problémy, stejně tak místní kriminální živly, pravidelně je kontrolovat, působit preventivně a výchovně. Tento systém byl doplněný hlídkovou službou. Význam okrskové služby, názory na ni se lišily, mnozí ji dehonestovali, ale okrsková služba byla zrušená až v roce 1964 a podle řady dobových dokumentů se osvědčila.

Systém VB byl v roce 1952 doplněný o Pomocnou stráž VB, která začínala s několika sty členy, kteří se v roce 1962 rozrostli na instituci s přibližně 100 000 dobrovolníky.

V roce 1952 došlo k vytvoření další mimořádné ozbrojené bezpečnostní složky - Vnitřní stráže. Jednalo se o další aplikaci sovětských metod v činnosti MV a MNB. Vnitřní stráž přímo vznikla na základě usnesení Politického byra ÚV KSČ z 28. března 1952 a navazujícího usnesení vlády ČSR ze dne 10. června 1952. Zřízením Vnitřní stráže bylo 1. května 1952 pověřeno tajným rozkazem ministra národní bezpečnosti č. 58 z roku 1952 velitelství Pohraniční stráže, které se stejným dnem rozšířilo na Hlavní správu Pohraniční a Vnitřní stráže. Celkem se mělo střežit 92 objektů, z toho 28 objektů ministerstva strojírenství, 25 objektů ministerstva spojů, 24 objektů ministerstva dopravy, 11 objektů ministerstva paliv a energetiky, 3 objekty ministerstva chemického průmyslu a sídlo prezidenta republiky.

V každém případě tak došlo k posílení StB, protože Vnitřní stráž se zabývala především jejími problematikami. Měla střežit a chránit závody a objekty zvláštní důležitosti (železniční objekty, mosty, vládní budovy, vysílače). Měla se podílet na vnějším střežení pracovišť odsouzených osob a spoluúčastnit se na stíhání uprchlých odsouzených; napomáhat při stíhání protistátních skupin a jednotlivců, a nakonec se přímo podílet na likvidaci kontrarevolučních akcí.

Vnitřní stráž měla v čase svého největšího rozmachu 1430 důstojníků, 1060 poddůstojníků z povolání a 12 800 vojáků základní služby. Od 1. července 1954 byl sbor Vnitřní stráže podřízen samostatné Správě Vnitřní stráže, která podléhala přímo náměstkovi ministra vnitra. Tato samostatnost trvala až do konce roku 1963.

Zvláštní postavení měla do léta 1948 Hradní stráž, která však byla po smrti E. Beneše podřízená Sboru národní bezpečnosti. t.j. jejímu Zvláštnímu útvaru HRAD, který hlídal sídlo prezidenta zevnitř, zatím co Hradní stráž zvenčí. Dne 15. prosince 1954 byla Hradní stráž podřízena Vnitřní stráži MV jako její 14. Zvláštní prapor.

Vnitřní a Pohraniční stráž spolu s jednotkami Civilní obrany známe také pod pozdějším názvem Vojska ministerstva vnitra (VMV). Všechny tyto složky, spolu s jednotkami VB, se pak podílely na likvidaci nepokojů kolem měnové reformy 1. června 1953, kterých jádro proběhlo v Plzni.



V tom čase se ale situace uvnitř ČSR začala uklidňovat. Po smrti J.V. Stalina v březnu 1953, začaly být otupovány první hroty nezákonného a neadekvátního nátlaku na obyvatelstvo. Postupně došlo k dalším krokům v tomto směru, ale přesto mnohé zfabrikované politické procesy i nadále pokračovaly. U moci zůstávaly osoby, které za takovéto procesy nesly osobní odpovědnost a ty zájem na zásadních změnách neměly.

Jednou z reakcí na novou situaci bylo opětovné sjednocení Ministerstva vnitra a Ministerstva národní bezpečnosti. Stalo se tak tajným rozkazem ministra vnitra č. 143 z 1. října 1953, který vyšel na základě vládního nařízení č. 77/1953 o nové organizaci ministerstev a ústředních orgánů státní správy. K zásadnímu obratu a ani přelomu, ale ještě stále nedošlo. V lednu 1954 vešla v platnost nová organizační struktura československé bezpečnosti. Řídicím orgánem Veřejné bezpečnosti se stala Hlavní správa Veřejné bezpečnosti. Té byly podřízeny Krajské správy a Okresní oddělení ministerstva vnitra. Krajské správy vznikly sloužením KS StB a KS VB k 1. lednu 1954. Pro boj proti trestné činnosti byly zřízeny nové odbory podléhající Hlavní správě VB. Znovu však docházelo na řadě problémů, nejasnostem a neuváženým rozhodnutím, daných rychlými, a ne řádně propracovanými organizačními metodami, dogmatickým přebíráním sovětských zkušeností, podceňováním klasických forem kriminalistické práce apod.

Na druhé straně se reorganizaci nevyhnula ani Státní bezpečnost, která na základě tajného rozkazu ministra vnitra č. 144 z 1. října 1953 změnila svou strukturu. Poprvé v její dějinách byla likvidována Hlavní správa StB, která se pak rozdělila do několika samostatných správ StB, jak je známe z pozdějších dob. Toto datum můžeme považovat za den vzniku I. správy (rozvědka), II. správy (kontrarozvědka), III. správy (vnitřní zpravodajství), IV. správy (ekonomická kontrarozvědka), V. správy (železnice), VII. správy (sledování), VIII. správy (ochrana ústavních činitelů) a IX. správy (operativní technika). Všechny byly označeny jako správy Ministerstva vnitra.

Nové, často ale jen náznakové, impulzy přišly po konání XX. sjezdu KSSZ v roce 1956, na kterém N. S. Chruščov, poprvé otevřeně mluvil o Stalinově kultu osobnosti, rozsáhlém porušování zákonů a absolutní negaci lidských práv. Otevřenost jeho prohlášení ale byla zmenšována tím, že svůj referát přečetl na tajné, a tudíž i neveřejné části sjezdu.

Odpůrci nových přístupů v rámci MV a SNB se nové přístupy snažili sabotovat a argumentovali zejména protikomunistickými vystoupením v Polsku a Maďarsku v roce 1956. Přesto pomalu začaly první vážné rehabilitace. Uvnitř SNB došlo na základě rozkazu ministra vnitra již z 12. února 1955 k přehodnocování řady případů, docházelo k postupnému vyhodnocování činnosti prvních vyšetřovatelů StB. Kritický pohled začal zasahovat také

činnost sovětských poradců na MV a v SNB. Ke konci desetiletí tato činnost ale začala oslabovat. Nový impulz přišel až po XII. sjezdu KSČ v roce 1962.

Koncem 50. let byl SNB v podstatě stabilizovaný, i když se střetal s řadou nových problémů. Státní bezpečnost se musela vypořádat s tím, že vyhrčené období v mezinárodní oblasti i uvnitř ČSR skočilo. Ze zahraničí od roku 1956 přestali docházet agenti-chodci, zmenšil se počet sabotáží, došlo k poklesu činnosti vnitřních odbojových skupin. Uvolnění mezinárodních vztahů našlo svůj výraz v poměrně volnějším pohybu na našich hranicích, zejména tak růstu počtu turistů ze západní Evropy, kteří ČSR již zcela legálně navštěvovali. Tak např. činnost Rádia Svobodná Evropa byla již pokládána za mnohem nebezpečnější než vysílání původních agentů-chodců na naše území. Začaly se rozvíjet mnohem rozsáhlejší mezinárodní ekonomické vztahy, což si vyžadoval změnu formy ochrany československé ekonomiky.

Podle tehdejších údajů vzrostl počet turistů ze západních zemí z 3830 v roce 1952, na 50 400 v roce 1956 a 63 261 v roce 1962. V roce 1963 z ČSSR vycestovalo 85 734, v roce 1964 – 155 064 a v roce 1966 243 522 osob. Stejně tak rostla emigrace, která stoupla oproti roku 1962 z počtu 538 na 2 589 osob v roce 1966.

Jiným problémem začalo být pronikání výsledků vědeckotechnického pokroku do bezpečnostní práce – v podstatě neomezeném příjmu západoevropských televizí a rozhlasů, které postupně zasahovalo významné části ČSR. Šířily se magnetofony, tranzistorová rádia, které tento příjem ulehčovaly. Zejména moderní hudba v podobě jazzu a následně rokenrolu, byla vedením KSČ chápána jako negativní jev, nežádoucím směrem ovlivňující naši mládež a rázně, včetně policejních zásahů, proti nim vystupovalo., co ve svém důsledku mělo mezi mládeží zcela opačný ohlas. Vedení KSČ v tomto směru muselo ustoupit již počátkem 60. let. Na druhé straně se musí uvést, že mnohé koncerty těchto skupin končily demolicí sálů včetně jejich zařízení a následným zásahem VB.

Vzestup vědeckotechnické revoluce svůj odraz nový přístup našel také v oblasti operativní techniky, kde Státní bezpečnost musela držet krok se světem, což nebylo vždy jednoduché a lehké.

Také Veřejná bezpečnost se stále více potkávala s některými novými problémy, a to zejména ve využití spojovací a dopravní techniky. Přestože počet automobilů rostl jen pomalu, technické vybavení VB a počty dopravních policistů za tímto růstem více jako zaostávaly. Tlak pneumatik se při cestných prohlídkách kontroloval např. stiskem palce, chod motoru poslechem, stav motoru vizuálně atd. Zastarával také vozový park VB.

Přesto se až do konce 50. let již nic závažného neudálo. Výjimku tvořil dopad změny v oblasti územní organizace státu. Dne 9. dubna 1960 byl přijatý zákon č. 36/1960 Sb. o územním členění státu s účinností od 11. dubna 1960. Z původních 19 krajů a dvou ústředních národních výborů, členěných na 306 okresů s 14 807 obcemi, zůstalo jen deset krajů a 108 okresů, k čemu se připadlo hlavní město Praha s deseti obvody.

Další změny přineslo přijetí ústavního zákona č. 100/1960 Sb., který změnil název našeho státu na Československá socialistická republika, ve zkratce ČSSR.

Nová struktura státu se přirozeně odrazila v organizaci struktury SNB, kterou řešil rozkaz ministra vnitra z 2. března 1960, tedy již v době schvalování zmíněného zákona. V každém z deseti krajů vznikla Krajská správa MV, v rámci každé z nich pak správa VB. Zachována byla Městská správa VB v Praze s příslušnými deseti obvody, která se stala součástí Krajské správy MV Praha. V jednotlivých okresech byla zřízená Okresní oddělení MV, dělená na další oddělení. Nová struktura nabyla platnost 1. dubna 1960 a její realizace se setkala s výraznými personálními problémy, protože vznikly otázky, kam bývalé náčelníky a velitele zařadit. Jak vidíme z výše uvedeného, počet krajů byl snížen skoro až na polovinu, počet okresů dokonce o dvě třetiny.

Přechod z 50. do 60. let postupoval v rámci MV a SNB v podstatě plynule. V prvních letech se při stanovování úkolů SNB vycházelo z velice příznivých statistik druhé poloviny 50. let, ukazující na trend snižování kriminality, a to jak na úseku VB, tak na úsecích StB, což špičkové orgány MV vedlo k určité závratí z úspěchů. Podle statistik klesl např. počet trestných činů z 120 187 v roce 1956, na 96 584 v roce 1960. Počet pachatelů současně klesl z 76 529 na 61 297. Podobné to bylo v oblasti StB. Od roku 1957 do roku 1960 klesl počet trestných činů označených jako velezrada z 289 na 42, vyzvědačství z 112 na 59, záškodnictví z 21 na 8 atd. Vzhledem ke změnám v ČSSR byla přijatá celá řada nových zákonů - Trestný zákon č. 140/1961 sb., zákon o trestním jednání soudním č. 141/1961 Sb., zákon o úlohách národních výborů při zabezpečování socialistického pořádku č. 60/1961 Sb.

Tento optimistický duch poznamenal také začátek 60. Let, i když výsledky statistik již byly jiné. Např. počet pachatelů v roce 1962 stoupl na 85 500, což bylo vážným varováním.

Přesto se nadšení z poklesu trestné činnosti projevilo v procese přípravy podkladů pro XII. sjezd KSČ, který se konal v prosinci 1962. V jeho matriálech bylo konstatováno: „s narůstajícím socialistickým uvědoměním nejširších mas bude se přirozeně činnost Bezpečnosti, spodů a prokuratury v porovnání s například dnešním stavem zmenšovat. Boj proti negativním jevům povedeme stále více organizátorskou prací a morálně výchovným působením“. V dokumentech MV, které se rozpracováním této teze na podmínky Ministerstva

vnitřní a Sboru národní bezpečnosti, se pak obdobně konstatovalo, že „práce SNB v mnoha směrech neodpovídá tomuto stupni vývoje společnosti“, tj. tomuto hodnocení.

V oblasti StB se mluvilo o nutnosti přenést jádro působení od vnitřního protivníka k vnějšímu, přičemž se zdůrazňoval boj proti ideologické diverzi, ochrana ekonomiky a státního tajemství. Další úkoly stanovilo usnesení Sekretariátu ÚV KSČ Některé zásady a opatření na prohlubování stranické kontroly a vplyvu KSČ z 3. ledna 1963.

V rámci uplatňování závěru tohoto sjezdu pak byly zpracovány dva dokumenty: Výhled činnosti VB do roku 1970, Výhled činnosti StB do roku 1970 a Hlavní směry a cíle činnosti Ministerstva vnitra.

Mezi základní úkoly\ VB stanovil:

- 1) Vyjasnit a formulovat postavení a úkoly Veřejné bezpečnosti v systému státních orgánů a upřesnit vztahy VB k národním výborům;
- 2) Dosavadní organizační strukturu Veřejné bezpečnosti uvést do souladu se současnými úkoly;
- 3) Řídící a organizační činnost Veřejné bezpečnosti přizpůsobit požadavkům současného ponětí práce,
- 4) V souladu s náročností úkolů Veřejné bezpečnosti zvýšit politickou a odbornou úroveň příslušníků Veřejné bezpečnosti.

Na úseku boje s kriminalitou Výhled orientoval příslušníky VB na překonání defenzivního ponětí práce a nastoupení ofensivního, cílevědomého, plánovitého a komplexního boje s trestní činností.

Výhled se stejně tak věnoval přípravě zásadní organizační změny na nejnižším článku – zřízení OO VB, posílení postavení HS VB, správ VB v krajích a vyřešení začlenění železničních oddělení VB. Současně upozornil na závažný personální problém, kdy se v letech 1964 – 1970 předpokládal odchod 5750 příslušníků do důchodku. Již tehdy bylo jasné, že skoro 50 % nových příslušníků, kterých nábor měl následně začít, nebude postačovat kvalifikačním předpokladům. Ve výhledu se současně objevily teze, že úloha StB bude časem klesat, což se mělo odrazit ve snížení počtu její příslušníků. V oblasti organizační práce se objevily názory úplně od sebe oddělit VB a StB, přičemž VB měla postupně na sebe přebírat některé z dosavadních úkolů Státní bezpečnosti.

Výhled činnosti StB do roku 1970 tyto myšlenky v podstatě zopakoval a uvedl, že sféra její činnosti se bude výhledově zužovat a těžiště boje se přeneslo do boje proti zahraničním rozvědkám. Výhled kritizoval výslednost práce StB, zejména pokud se jednalo o boji proti vnějšímu protivníkovi. Upozorňoval např., že její podíl na ochraně ekonomiky má

v nových podmínkách má charakter obecné, a ne státně bezpečnostní. Mezi základní problémy, kromě výše uvedeného, stanovil:

- v této souvislosti (s bojem proti vnitřnímu protivníkovi – pozn. J.S.) se nedodrží základní dělba práce mezi tehdejší II., III. a IV. správou MV,
- organizační struktura StB už nevyhovuje potřebám,
- stejně tak nevyhovuje vzdělanostní úroveň příslušníků StB a
- objevuje se nedostatečná stabilita kádrů a jejich fluktuace.

V závěru dokument vyzýval, uskutečnit organizační přestavbu StB, především formou sjednocení kontrarozvědné činnosti, vytvořit Hlavní správu StB, krajské a okresní správy StB.

Že se nejednalo jen o pouhé dokumenty, ukazuje fakt, že zanedlouho došlo k realizaci jejích mnoha úkolů. Dne 13. března 1963 došlo ke zrušení politického aparátu VB, zřízeného v roce 1952. V návaznosti na to došlo k reorganizaci resortního školství a vrcholem této činnosti bylo zřízení Ústavu kriminalistiky při Právnické fakultě UK v Praze. Byl to úkol skutečně závažný, protože v roce 1962 nesplňovalo kvalifikační předpoklady 73 % a v roce 1963 75 % příslušníků. Výuka začala až v školním roce 1966/1967.

Ve stejném roce začala pracovat mimořádně důležitá instituce, a to Kriminalistický ústav VB, který sjednotil roztříštěné složky na různých úrovních a vytvořil jednotné vědecké pracoviště. Významnou úlohu sehrával také jeho vědecká rada.

Na základě usnesení Předsednictva ÚV KSČ z 10. prosince 1963 pak došlo k vytvoření jednotné kontrarozvědky, a to spojením stávající II., III. a IV. správy MV. Reorganizace měla zabránit tříštění sil a prostředků. V podmínkách rezortu bylo toto usnesení realizované rozkazem ministra vnitra č. 46 z 28. prosince 1963. Stávající správy MV měly skončit svou činnost k 31. prosinci 1963 a svou činnost rozvinout k 1. lednu 1964. Při řízení nové instituce byly 17. února 1964 vydané Zásady hlavního zaměření a organizační struktury jednotné československé rozvědky. O pár let později bylo toto opatření zásadně kritizováno, přičemž se argumentovalo, že v rámci této reorganizace došlo k oslabení působnosti III. správy MV (boj s protistátní trestní činností vnitřního nepřítele politické povahy) a IV. správy MV (ochrana československého národního hospodářství) a naopak jednostrannému posílení II. správy MV (boj s nepřátelskou činností rozvědek kapitalistických států). Po tomto datu zůstalo jen 6 správ MV – I. rozvědky, II. kontrarozvědky, III. VKR, IV. sledování, V. ochrany stranických a státních činitelů a VI. operativní techniky.

Strukturální změny v té době dovršil rozkaz ministra vnitra č. 12 z 24. března 1966, který zřídil Hlavní správu StB a realizoval změny i na úseku VB.

V této souvislosti můžeme konstatovat, že spor o jednotnou nebo nejednotnou kontrarozvědkou pokračoval také v příštích letech a oba tábory, zastávající protichůdné názory, měly vždy k dispozici řadu argumentů, s kterými pak manévrovaly.

V návaznosti na to došlo 17. února 1964 k vydání rozkazu č. 10 ministra vnitra, kterým se výrazně snížil počet sledovaných osob uvnitř ČSSR. Pod kontrolou teď zůstalo jen 5,3 % původně sledovaných osob.

K předpokládaným změnám došlo také u VB. Impulz k tomu dávaly zejména hrozící statistiky. V roce 1962 stoupl počet trestných činů a přečinů na 177 168, v roce 1964 to již bylo 218 168 a v dalším roce 1965 na 241 911. Stoupal počet pachatelů, rostly trestné činy násilné, majetkové a hospodářské. Kriminalita stoupala zejména ve velkých městech – v Praze, Bratislavě, Ostravě, v Severočeském kraji atd.

Východisko se vidělo v likvidaci okrskových zmocněnců a návrat ke stanicím SNB, tentokrát pod názvem Obvodní oddělení VB – OO VB. Práce na tomto úkolu začaly již v roce 1963 a v tom samém roce se objevily první experimentální OO VB. Protože se osvědčily, rozkaz ministra vnitra č. 3 ze dne 19. ledna 1964 zavedl OO VB na celém území státu. Podobně jako při zavedení nové struktury StB, také v tomto případě se argumentovalo efektivností, snahou o využití celého potencionálu VB v místě, jeho soustředění pro zákrok atd.

V roce 1964 došlo ke sloučení Velitelství Pohraniční a Vnitřní stráže a 7. zvláštní prapor VS – Hradní stráž, byl podřízen velitelství 2. pluku Vnitřní stráže v Praze -Vršovicích. V tomto období se Hradní stráž podílela na mnoha bezpečnostních akcích, slavnostních aktech na Pražském hradě a na Letné, při oslavách 1. máje, spartakiád a mnoha dalších akcích, kterými je úkolovala VIII. správa Sboru národní bezpečnosti.

Kromě toho byly provedené další změny. Došlo k přestavbě řídicích článků v centrále, krajích a okresech, k zrušení samostatné struktury řízení železničních oddělení VB a roztržštěný výkon správních agend byl soustředěný do jednoho správního oddělení.

Novým prvkem obou základních složek Sboru národní bezpečnosti bylo vytvoření samostatných Správ vyšetřování VB a StB, podle rozkazu ministra vnitra č. 4 z 21. ledna 1964, který vstoupil do účinnosti k 1. únoru 1964.

Celkový vývoj byl dovršený přijetím zákona č. 70/1965 Sb. ze dne 30. června 1965 o Sboru národní bezpečnosti. Sbor už nebyl výkonným orgánem národních výborů, ale samostatným orgánem, vyvozujícím svou působnost ze zákona. Konkrétněji jako předešlý zákon stanovoval úkoly SNB. Stejně tak upravoval jeho vztah k národním výborům na úseku místních záležitostí při ochraně veřejného pořádku

Zákon taxativně vyjmenoval a vymezil hlavní úkoly SNB. V jejich čele stál úkol zajistit ochranu socialistického společenského a státního zřízení, odhalovat a zneškodňovat nepřátelskou činnost namířenou proti ČSSR a chránit občany před takovou činností. Současně stanovoval další úkoly – zajišťovat ochranu hranice, objektů zvláštní důležitosti, v souladu s národními výbory ochranu veřejného pořádku, bezpečnost a důstojnost osob, ochranu majetku, dbát o bezpečnost a plynulost silničního provozu, vyšetřovat a vyhledávat trestnou činnost...

Zákon však rovněž znamenal prosezení tendence oborové samostatnosti obou složek SNB: „Sbor národní bezpečnosti tvoří Státní bezpečnost a Veřejná bezpečnost, které jsou oborově samostatnými složkami.“

Ještě v roce 1965 došlo ke dvěma organizačním změnám,

1) Na základě zákona č. 59/1965 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 23 byl k 1. srpnu 1965 zřízený Sbor nápravní výchovy.

2) Na základě usnesení Předsednictva ÚV KSČ z 26. října 1965 o vytvoření jednotných československých ozbrojených sil a rozkazu prezidenta republiky, byly naopak rozkazem ministra vnitra č. 41 ze dne 5. listopadu 1965 k 1. lednu 1966 převedené do podřízenosti MNO Pohraniční a Vnitřní stráž. V podřízenosti MV zůstaly jen oddělní pohraničních kontrol, Civilní obrana, její kádrové vojenské jednotky, samostatný strážní prapor Hrad a zajišťovací jednotky KS SNB a centrály KV. K tomu již 1. dubna 1965 přešla pod MV ochrana státní hranice s NDR a později s MLR, kde vznikly Pohraniční oddělení SNB.

Další změny se udály na základě dokumentu Zásady uspořádání řídicí činnosti Sboru národní bezpečnosti a Sboru nápravní výchovy, přijatém Předsednictvem ÚV KSČ 15. února 1966. Stanovil následující úkoly:

1) postupná organizační přestavba resortu směrem k posílení výkonu služby, omezení přebujelosti řídicího aparátu, překonání roztržitosti a využití vnitřních rezerv resortu,

2) posílení oborové samostatnosti VB a StB,

3) příprava převedení řízení národních výborů do sféry Ministerstva vnitra.

Na základě toho se Krajské správy Ministerstva vnitra se ještě v tomto roce přejmenovaly na Krajské správy Sboru národní bezpečnosti. Jejich organizaci, stejně jako Okresních oddělení VB stanovil rozkaz ministra vnitra č. 12 z 24. března 1966.

XIII. sjezd KSČ, který se konal na přelomu května a června 1966, se musel vypořádat s neustálým růstem vnitřních problémů v tehdejší ČSSR. V oblasti SNB znamenal jasný obrat, protože na rozdíl od sjezdu předcházejícího, do čela pozornost SNB a zejména StB opět

postavil problematiku boje proti tzv. vnitřnímu protivníkovi. Současně potvrdil přechod řízení národních výborů pod Ministerstvo vnitra, které měla od roku 1952 v kompetenci vláda. Dne 29. června 1966 byl schválený zákon č. 66/1966 Sb. o národních výborech, který vstoupil do účinnosti 13. července 1966. Ministerstvo vnitra se tím rozdělilo na dva úseky:

a, bezpečnostní a

b, civilně-správní, do jehož čela byl jako náměstek ministra postavený Milouš Jakeš, který tuto funkci vykonával až do konce května roku 1968.

V zhoršující se vnitropolitické situaci se tedy podle závěrů XIII. sjezdu KSČ Sbor měl opět stát spolehlivým nástrojem potlačování nespokojených a státu nepřátelských nálad.

Vše mělo směřovat k posílení boje proti kriminalitě, která dále neúprosně stoupala. V roce 1966 to bylo 237 513 a v roce 1967 dokonce 244 671 případů. Také vzrůst kriminality naznačoval, že se stát ocitá uvnitř vážné vnitřní krize, která nebyla jen ekonomickou, ale stále více společenskou. Vedení rezortu se v této situaci vydalo dvěma směry. Tím prvním bylo pokračování praxe reorganizací a hledání vnitřních rezerv v resortu i SNB. Typickým dokumentem tohoto přístupu byl Výhled plánu úkolů Ministerstva vnitra do roku 1970. Nedá se říct, že by neodpovídal realitě, ale řada úkolů, v termínech, které byly dány, byla nespílitelná.

Tím druhým směrem bylo hledání zcela nových přístupů k řešení bezpečnostní problematiky. Projevovala se zejména na půdě Studijně analytické skupiny ministerstva vnitra, vedené Stanislavem Padrůnkem. Její vplyv je jasný již při tvorbě výhledových dokumentů resortu ze začátku šedesátých let, v průběhu kterých se postavení SAS neustále upevňovalo. Skupina hodlala navázat na všechna pozitiva let 1945-1948 a zcela se distancovat od politiky a praxe let padesátých. Uvnitř resortu nacházela podporu u řady zejména mladších příslušníků SNB, zatímco starší kádry, úzce spjaté s praxí padesátých let, její činnost podrobovaly silné kritice. Skupina navázala styky s reformní částí vedení KSČ a komunistickými intelektuály, zejména se Zdeňkem Mlynářem a jeho okolím, kteří hodlali vnitřní stav naší společnosti řešit na úplně jiných a to liberálních základech, než tomu bylo do té doby. V roce 1966 SAS uspořádala seminář ve Varvařově a prezentovala své myšlenky, v roce 1967 seminář pokračoval jednáním v Praze. Vystoupila zde řada kritických komunistických vědců - politologů, sociologů, historiků a filozofů, po roce 1969 ze strany vyloučených – M. Král, J. Hermach, Zd. Mlynář, K. Kosík, Fr. Šámalík, J. Klofáč a P. Machonin. J. Klofáč, M. Král a Zd. Mlynář dokonce vedli tři z pěti závěrečných besed k hlavním tématům.



V roce 1967 se vnitropolitická situace nadále vyostřila, a to zejména kolem červnového IV. sjezdu spisovatelů, po kterém začaly represe vůči části spisovatelské obce. Problémy rostly uvnitř KSČ, kde se již tehdy diferencovalo několik základních skupin, což potvrdil vnitrostranický výzkum. Nespokojenost rostla zejména na Slovensku, kde se objevovala nebývale silná kritika tehdejšího 1. tajemníka ÚV KSČ a prezidenta ČSSR A. Novotného, kombinovaná nesouhlasem s nerovnoprávným postavením Slovenska v rámci ČSSR. Do těchto momentů ale SNB moc vstupovat nemohl. Dokumenty, zveřejněné po roce 1989, ale ukazují, že A. Novotný se vážně zabýval otázkou možného nasazení armády proti svým politickým oponentům, což by se bez asistence SNB neobešlo. Ale podle všeho až do konce roku 1967 zůstalo jen u plánů.

Jiné to bylo v průběhu tzv. strahovských událostí – ze začátku recesistických studentských demonstrací proti výpadkům elektřiny na Strahovských kolejích, přičemž poslední z těchto demonstrací byla 1. listopadu 1967 orgány VB rozehnána, protože se podle názoru řídících složek VB změnila v demonstraci protistátní. Rovněž tento akt přispěl k rozhodnutí, že musí dojít k nějakému novému řešení a prvním krokem k němu bylo odvolání A. Novotného z funkce 1. tajemníka ÚV KSČ 5. ledna 1968 a jeho nahrazení A. Dubčekem.

Již tato personální změna vytvořila první problémy pro Státní bezpečnost. Upozornil na to náměstek vnitra pro StB J. Klíma v listě, který adresoval ministru vnitra Josefovi Kudrnovi. Podle něj řada forem, metod a prostředků práce StB neměla své zakotvení v právní podobě a prováděla se pouze se souhlasem A. Novotného. Současně žádal, aby se nové stranické vedení vyslovilo k otázce, zda pokračovat v rozpracovávání řady akcí, vedené proti studentstvu, stupňující se novodobé emigraci, ochrany utajovaných skutečností, kontroly poštovní korespondence, používání operativní techniky a agentury na vysokých školách, v kultuře a umění. Všechny tyto problémy se od února 1968 stále intenzivněji začaly rozebírat na stránkách československého tisku.

Problematika SNB záhy zaplňovala významné části všech deníků, týdeníků i měsíčníků. Veřejná bezpečnost byla kritizována za potlačení studentských demonstrací na Strahově, ale jádro kritiky se vzápětí přeneslo na Státní bezpečnost a SNB, přičemž na prvním místě byla rozebírána jejich činnost v první polovině 50. let. Tisk skoro denně přinášel v tomto směru velice emotivní materiály, týkající se řady politických procesů a perzekucí zcela nevinných lidí. Silně se rozhořela aféra kolem Novotného oblíbence gen. J. Šejny a pokusu části armádního velení zasáhnout do jednání prosincového a lednového pléna ÚV KSČ, které skončily odvoláním A. Novotného. Výsledkem byly další demise, mezi jinými

také ministra vnitra J. Kudrny, který ji podal 15. března 1968. Až do nástupu nového ministra vnitra resort vedl 1. náměstek odstupujícího ministra J. Záruba.

Uvnitř Sboru mezitím začal diferenciační proces. Reformní křídlo kolem St. Padrůňka zpracovalo dokument *Náměty k postavení a úloze Ministerstva vnitra ve státní správě a jeho řízení vládou*. Poprvé se v něm veřejně mluvilo o nežádoucí koncentraci moci v MV, ale také o dalších věcech - odebrání resortu řady aktivit a pravomocí tak, aby se z MV stal především správní orgán a ne orgán mocenský. V oblasti StB se navrhovalo vyčlenit rozvědku spod jejího řízení a podřídit ji jako samostatný orgán předsedovi vlády. Činnost StB pak zaměřit výlučně proti vnějšímu protivníkovi, maximálně proti jeho pomocníkům uvnitř ČSSR. V perspektivě se naznačovala tendence převést zbytek ŠtB od SNB a MV k předsedovi vlády. V oblasti VB se navrhovalo vyřešit její vztah k národním výborům, osamostatnit složky kriminalistickou, pořádkovou a dopravní. V oblasti MV se zejména ostře kritizovala podřízenost resortu špičkám KSČ, a naopak se navrhovalo zřídit branný a bezpečnostní výbor Národního shromáždění. Tento výbor byl nakonec ustanovený 29. března 1968 a do jeho čela byl postavený Leopold Hofman, člen KSČ, jeden ze zakladatelů SNB, v letech 1948-1951 a v roce 1968 blízký spolupracovník J. Pavla. Ve své nové funkci působil až do října 1969.

Ve stejné době se objevily snahy o obnovení odborové organizace v SNB. Iniciativní skupina, která si od ledna 1968 kladla tento cíl, se ale sešla až 12. května 1968, která na 14. červen 1968 svolala aktiv delegátů přípravných výborů, ale dále se již nedostala.

Další posílení zaznamenala reformní skupina na konferenci Hlavního výboru KSČ, která se uskutečnila ve dnech 16. – 17. března 1968. Stávající vedení HV KSČ sice připravilo vlastní dokumenty, ale ty byly reformní skupinou odmítnuté a za podpory nového vedoucího VIII. oddělení (státní administrativy) ÚV KSČ gen. Václava Prchlíka, který v lednu 1968 ve funkci vystřídal generála M. Mamulu, (kterého si není nutné plést s jiným M. Mamulou – předsedou KSČ v Severomoravském kraji po roce 1971), byly připravené nové. Konference se pak nesla zcela v duchu kritiky stávajícího systému práce HV KSČ, ale stejně tak se kriticky hovořilo o práci celého rezortu. Významný projev přednesl právě V. Prchlík. Výsledkem konference bylo nejenom zvýšení samostatnosti jednotlivých ZO KSČ vůči HV KSČ, ale také odvolání všech třech tajemníků HV KSČ a zvolení nových. Důležité místo mezi nimi zaujali J. Rybář a M. Homoláč, nový vedoucí tajemník HV KSČ.

Tento proud byl výrazně posílen 8. dubna, kdy byl do čela resortu postavený Josef Pavel, člověk nejdříve spoluodpovědný za rozpoutání politických procesů v první polovině 50. let, pak její oběť a dlouholetý vězeň. Uvnitř resortu se objevil již v lednu 1968, kde přednášel na základě pozvání SAS, přičemž některé dokumenty naznačují, že o něm jako o

potencionálním ministrovi vnitra mluvil Zdeněk Mlynář již v roce 1967. Jeho silné postavení potvrzuje i skutečnost, že St. Padrůněk, J. Hošek (ustanovený do funkce náčelníka jeho sekretariátu) nebo L. Hofman, byli jeho dlouholetými přáteli a spolupracovníky.

Kolem nového ministra se postupně soustředila skupina lidí stejného politického smýšlení, která prosazovala novou politickou linii. Byli to kromě St. Padrůňka a J. Hoška, dále J. Ryppel, J. Peřina, J. Večerník, O. Hromádka, O. Šebor, J. Plašil, J. Vlček a řada dalších. Reformní proud, v roce 1968 označovaný jako progresivní, po roce 1968 jako pravicově-oportunistický, měl řadu stoupenců, jak ve všech stupních struktury Veřejné bezpečnosti, tak na několika správách StB. Svědčí o tom výsledky prověrek, které se uskutečnily v letech 1969-1970.

Proti nim stál vyhraněný proud, v roce 1968 označovaný jako konzervativní, po roce 1969 jako marxisticko-leninský. Nejsilnější pozice měl v řadě správ StB, ale také v některých součástech VB. V březnu 1968 se pokoušel podpořit stávajícího ministra vnitra J. Kudrnu, později přešel k výraznějším aktivitám. Oporu nacházel na Hlavní správě StB, ale také na její krajských správách a zejména na Slovensku. Usnesení jejich stranických konferencí v létě 1968, např. ve Východoslovenském nebo Středoslovenském kraji, se rázně stavěly proti vývoji situace v ČSSR a požadovaly změnu nového kurzu. Nespokojena s vývojem byla rovněž část VB, která si stěžovala na šikanózní nálady, ve kterých někdy pracovala. Tak např. pracovníci Kriminalistického odboru na HS VB 5. května 1968 uvedli: „Dnes se už prakticky nezaobejde jediný zákrok proti opilcům, výtržníkům a jiným protispolečenským živlům, aby příslušníci VB nebyli jimi napadáni, vystavováni fyzickému násilí, urážkám, nadávkám a vydírání.“ Kritika VB a její zákroků na čas ustoupila po vraždě mladého příslušníka VB Václava Kabeláče, kterého kriminální pachatel usmrtil dýkou 22. března 1968. Výsledkem byl pokles objasnitelnosti v prvním pololetí 1968 z 82,1 % na 75,1 % a řada trestních činů nebyla ani zaznamenána. Oficiální kriminalita tak poklesla oproti prvnímu pololetí roku 1967 z 116 882 na 102 678 trestních činů.

Významný, ale současně také indiferentní, byl třetí proud, který spojoval z různých příčin (někdy až kariéristických) váhající příslušníky SNB, kteří situaci buď nekomentovali, nebo disciplinovaně poslouchali každého, kdo se dostal do příslušné velitelské funkce. Podle vývoje situace buď nadále setrvali na svých nevyhraněných stanoviscích, nebo se přidávali účelově k jedné nebo druhé straně.

Reformní proud podpořily také závěry dubnového pléna ÚV KSČ. Na jeho adresu A. Dubček ve svém referátu řekl: „Opatření, včetně kádrových, které se v současnosti uskutečňují, podpoří všechno zdravé na ministerstvu vnitra. Stranické konference a služební

aktivy potvrzují, že zdravé síly v Bezpečnosti jsou v úplné převaze. Tyto síly jsou zárukou, že se obnoví důvěra veřejnosti k Bezpečnosti.“ Ve stejném duchu se pak nesly příslušné části Akčního programu KSČ, které plénum přijalo. Vice-méně se v něm objevuje vše, co se nacházelo ve výše uvedených Námětech činnosti – přílišná koncentrace funkcí v MV, snaha budovat MV jako resort státní vnitřní správy, vyjmutí řady aktivit (věznice, archivy, tisk atd.) od ministerstva k jiným institucím. V náznacích se mluví o prozkoumání otázek vyšetřovacího aparátu. Hlavním úkolem SNB mělo být „odstranění všeho, co ve veřejnosti napomáhá udržovat pohled na bezpečnostní aparát, podmíněný minulou dobou porušování socialistické zákonnosti s výsadním postavením Bezpečnosti v politickém systému.“

V oblasti organizace SNB byl stanovený úkol: jednotný SNB rozdělit na dva rozdílné, na sobě nezávislé složky – VB a StB, přičemž se předpokládalo výrazné okleštění pravomocí StB a její kádrové oslabení. V jiném dokumentu se předpokládá v první etapě snížit její počet o 2000 lidí a v druhé, která měla začít v říjnu 1968, o stejný počet. Státní bezpečnosti měly být výhledově odebrány její kompetence v rozsahu 70 %. Akční program KSČ nakonec Státní bezpečnosti přímo zakazoval míchat se do vnitropolitických otázek. Pro VB byl vytýčený úkol výrazné podřízenosti vůči národním výborům.

Na základě tohoto dokumentu byly v květnu a červnu vypracované dokumenty resortní – Akční program MV, na jeho základě pak Akční programy VB a StB. Je zcela jasné, že bitva o StB a její kompetence, bude více než ostrá. Své slovo v tomto směru řeklo i Předsednictvo KSČ, které na svém zasedání 28. května 1968 rozhodlo vyňat Státní bezpečnost spod pravomoci MV, podřídit ji předsedovi vlády jako Ústřední správu zpravodajské služby. Následně bylo toto rozhodnutí rozpracováno usnesením vlády z 6. června 1968. J. Pavel proti tomuto rozhodnutí všemožně protestoval, ale marně.

Uvedené rozpory vedly k situaci, kdy skoro dva měsíce po boku ministra nového i nadále pracovali náměstci ministra původního. Tato situace skončila až koncem května, kdy byli konečně ze svých funkcí uvolnění náměstci staří a uvedeni do nich byli náměstci noví. Stalo se tak vládním usnesením č. 171 z 29. května 1968. Z hlediska vnitřního uspořádání resortu byla zvýrazněna funkce prvního náměstka, který se podle názoru, že ministr má představovat resort navenek a jeho první náměstek uvnitř Sboru, stal rozhodující postavou SNB. Do funkce byl jmenován Stanislav Padrůněk. Do funkcí dalších náměstků byli jmenováni: V. Šalgovič (StB), J. Majer (VB) a J. Ryppel (civilně-správní úsek). Jmenování V. Šalgoviče do této funkce bylo jasným signálem, že o osudu StB není definitivně rozhodnuto a patrně nedojde ke stoprocentnímu naplnění představ o její faktické likvidaci. V. Šalgovič pak svůj rezort vedl mnohdy zcela nezávisle na J. Pavlovi, závěry zasedání Kolegia MV, týkající

se StB, neplnil, a nakonec se jich přestal účastnit. Státní bezpečnost pak už šla zcela po své linii, i když se navenek příkazy, které dostávala, řídila.

J. Pavlovi nepomohlo ani to, že za jeho koncepci se postavila mimořádná konference HV KSČ, konaná 29. června 1968. Přesto bylo podniknuto několik opatření, které měly význam StB zmenšit. Předně byli 8. července ze svých funkcí odvolaní mnozí významní představitelé StB, jak na úrovni centrály, tak na úrovni krajů. Jednalo se o funkcionáře, kteří se zdáli být reformnímu proudu překážkou v procesu realizace své linie. Dne 8. srpna 1968 vyšel rozkaz ministra vnitra č. 39, kterým Státní bezpečnosti odebral řadu kompetencí a převáděl je na VB. Šlo o zejména o problematiku boje proti tzv. vnitřnímu protivníkovi. Všechny tyto úkoly měl V. Šalgovič splnit do 30. září 1968.

První zjevné oslabení reformního proudu přišlo 25. července 1968, kdy ÚV KSČ zrušil své vlastní VIII. oddělení státní administrativy a gen. V. Prchlík se musel vrátit do armády.

Celý tento vývoj v podstatě skončil v noci z 20. na 21. srpna 1968, kdy celé území ČSSR obsadily vojska SSSR, PLR, NDR, MLR a BLR. Okupace se stala šokem pro většinu příslušníků VB ale i část příslušníků StB, kteří zůstali věrni stávající vládě. Mnozí příslušníci VB pomáhali při distribuci potravin, léků, ale i oficiálního tisku v ulicích měst, přeplněných protestujícími občany, zajišťovali průjezdnost sanitek a důležitých automobilů. Většina z nich odsouhlasila a podepsala protesty proti zahraniční intervenci. Aktivně si vedl HV KSČ, ale i některé Celozávodní (celoútvárové) výbory KSČ, které fakticky převzaly řízení své složky po zatčení její představitelů.

Významná část příslušníků StB, zejména v Praze a ve větších městech, pomáhala jednotkám Varšavské smlouvy již při jejich vstupu na území ČSSR, zejména v Praze při přistávání prvních letadel na Ruzyňském letišti, navigovala jejich speciální jednotky po městě, podílela se na zatýkání členů Dubčekova vedení i jejich internaci, stejně tak zatýkání nespokojených příslušníků StB na I. správě MV, HS StB a Správě StB v Praze, obsazení budovy Ministerstva vnitra v Praze atd. Současně se do svých funkcí vrátili v podstatě skoro všichni hodnostáři StB, odvoláni 8. července a opět řídili své pracovníky. J. Pavel, působící v ilegality, sice 24. srpna 1968 svým rozkazem z funkcí odvolal další představitele StB a oznámil, že vláda z funkce jeho náměstka odvolala V. Šalgoviče, ale již neměl sílu tento rozkaz uvést do praxe.

Všechny tyto aktivity totiž skončily na konci srpna 1968, kdy byly vedením strany a státu přijaté podmínky tzv. Moskevského protokolu. Prvním odvolaným z funkce se pak stal ministr vnitra J. Pavel, po něm následovali další. Spolu s ním ze svých funkcí odešli St.

Padrůněk, J. Hošek, M. Regent a J. Peřina, kteří museli rovněž opustit posty v kolegiu ministra. Funkci ministra k 31. srpnu 1968 převzal Jan Pelnář, který 5. září sestavil vedení svého resortu. Slovák J. Majer se stal jeho prvním náměstkem, ve funkci náměstka pro civilně správní úsek zůstal J. Ryppel. Náměstkem pro VB se stal J. Rybář, náměstkem pro StB F. Vašek. Do čela nově ustanovené Slovenské správy MV byl postaven E. Pepich. Následně byla zastavena všechna opatření, která se v první etapě realizace Akčního programu kontrarozvědky již učinila, a začaly práce na úpravách Akčního programu MV.

V podstatě boj o StB pokračoval, i když v poněkud změněných podmínkách. Na odpor narážely snahy obnovit StB v rámci nějakého pracoviště, zabývající se vnitřním zpravodajstvím. Inspekce ministra vnitra současně prověřovala činnost některých vedoucích představitelů StB – Klímy, Housky, Molnára. Miloty, Ripla a Kužucha v období po 21. srpnu 1968, oni na oplátku požadovali prověřit ty funkcionáře SNB, kteří se postavili proti nim.

Největším organizačním problémem byla otázka dopadu chystané federalizace státu na postavení a činnost MV a SNB. Spory se vedly o postavení příštího FMV a stejně tak republikových ministerstev. Některé materiály dokonce s ustanovením FMV ani nepočítaly, pouze s Federálním výborem pro věci vnitřní. Za zřízení FMV se stavělo jak stávající Ministerstvo vnitra, tak Slovenská správa MV. V zákoně o československé federaci č. 143/1968 Sb. se nakonec FMV objevilo.

Jiný spor probíhal kolem otázky obnovení a upevnění veřejného pořádku, což požadoval Moskevský protokol. Základem jeho řešení se stal rozkaz ministra vnitra č. 51 ze 31. srpna, který posílil hlídky VB v ulicích o vojáky československé armády a CO. V Praze, Brně, Bratislavě, Ostravě, Banské Bystrici a v Košicích byly hlídky VB posílené frekventanty škol MV. V Praze byla dokonce rozkazem ministra vnitra č. 52 z 2. září 1968 vytvořena 100-členná pohotovostní jednotka z řad příslušníků štábních útvarů a útvarů služeb MV. Pořádkové jednotky byly vedeny k různým zákrokům vůči protestujícím v ulicích, což se projevilo 28. října a 7. listopadu 1968 v Praze. Tyto jednotky se podílely také na dozoru nad studentskou okupační stávkou, která začala hned po listopadovém plénu ÚV KSČ v roce 1968.

Z funkce tajemníka ÚV KSČ ale na tomto plénu odstoupil Zdeněk Mlynář, v kterého kompetenci bylo stranicky řídit MV a SNB, a to již od jeho nástupu do této funkce v květnu 1968. Význam této jeho funkce vzrostl po likvidaci VIII. oddělení ÚV KSČ a proto odchod Zd. Mlynáře z této funkce měl značné důsledky pro činnost reformních sil uvnitř MV a SNB.

Dne 1. ledna 1969 vstoupil v platnost zákon o československé federaci. ČSSR se vnitřně rozdělila na dvě republiky – Českou socialistickou republiku (ČSR) a Slovenskou

socialistickou republiku (SSR). Původně předpokládaný název Československá socialistická federativní republika (ČSFR) se neprosadil.

Federálním ministrem vnitra se stal Jan Pelnář, do čela MV SSR byl postavený Egid Pepich a do čela MV ČSR Josef Grösser. Na FMV byla zřízena funkce státního tajemníka a do ní byl jmenovaný Ján Majer, kterého funkce byly zrušena již v dubnu 1970. Civilní úsek a VB byly přesunuté na republikové MV.

Na MV ČSR vzniklo 5. března 1969 Hlavní velitelství VB, jako jeden z útvarů jeho výkonného aparátu. Podléhaly mu služby kriminální, pořádková a dopravní. Kromě něho pracovala Správa vyšetřování VB. Hlavní velitelství (Hlavné veliteľstvo) VB vzniklo také na Slovensku.

Na FMV byla 1. března 1969 zřízená Federální správa zpravodajské služby, která nahradila Hlavní správu StB. Na nižší úrovni vznikly dvě republikové Hlavní správy StB, přímo řídící výkon služby. Kromě nich na úrovni obou republik působily republikové Správy vyšetřování StB, na které se 1. února 1969 rozdělila původní Správa vyšetřování StB. Federální správa zpravodajské služby existovala až do 28. ledna 1971. V ČSR republiková Hlavní správa StB existovala do 27. října 1970.

Federální správa zpravodajské služby se dělila na Hlavní správu rozvědky s krycím názvem I. správa SNB, Hlavní správu kontrarozvědky – II. správa SNB, Hlavní správu vojenské kontrarozvědky – III. správa SNB, Správu sledování IV. správa SNB, Správu ochrany stranických a ústavních činitelů – V. správa SNB a Správu operativní techniky – VI. správa SNB.

K 1. lednu 1969 byl navíc spod Ministerstva vnitra vyčleněn Sbor nápravní výchovy a v každé z republik byl podřízený příslušnému ministrovi spravedlivosti.

Do dubna 1969 orgány VB ještě několikrát zasahovaly proti demonstrantům. V průběhu pietní akce a následného pochodu Prahou za Jana Palacha, který se 16. ledna 1969 spáchal sebevraždu upálením na protest proti rostoucí pasivitě obyvatelstva, sehrály spíše pozitivní roli. Chránily smutečný pochod a zabraňovaly výtržnostem a provokacím. V další etapě ale stále rázněji proti demonstrantům zasahovaly a to zejména 28. března 1969 po demonstracích, které se uskutečnily po druhém vítězství hokejistů ČSSR na SSSR. Zvláště ostrý průběh měla demonstrace v Praze, kde svou roli sehráli agenti a příslušníci StB, kteří demonstranty vedli proti kancelářím Aeroflotu., která byla napadena a zničena. Došlo k ostrým srážkám mezi jednotkami VB a demonstranty. Podobné demonstrace se konaly také v jiných městech republiky. Oficiální údaje o počtech lehce nebo těžce zraněných demonstrantů přirozeně neexistují. Společný rozkaz třech ministrů vnitra č. 4 z 2. dubna 1969

uvádějí pouze fakta za SNB – zraněných bylo 65 příslušníků VB, z toho tři těžce. Tím byla dána záminka na provedení personálních změn na čele KSČ. Na zasedání ÚV KSČ 17. dubna 1969 byl následně ze své funkce odvolaný A. Dubček, kterého nahradil mnohem ráznější Gustáv Husák.

Nová opatření pak již na sebe nedala dlouho čekat. G. Husák a jeho vedení udělali vše pro to, aby situaci v ČSSR postavilo zcela zjevně do roviny, nutné pro konzervativní síly v ČSSR a pro vedení KSSZ.

Obzvláště pečlivě se chystalo na 1. výročí 21. srpna. Již od dubna začaly práce na vytvoření Pohotovostního útvaru VB, kterého účelem bylo zasahovat proti demonstracím. Přesto podle rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 51 z 11. července 1969 byly při krajských správách SNB vytvořeny pořádkové jednotky SNB v síle 20-50 mužů. V srpnu pak probíhala mobilizace oddílů Lidových milicí a před útvary SNB předstupovali přední straničtí činitelé, aby je svými argumenty usměrnili. Nakonec byla vyhlášena pohotovost SNB, která měla vzniku demonstrací zabránit. Krátce před 21. srpnem 1969 vydal federální ministr vnitra své nařízení č. 18, které rozšířilo použití mírnějších prostředků při potlačování demonstrací. Přesto VB v Praze první fázi demonstrací (18. – 21. srpna 1969) zvládala jen vypětím všech sil a ve dnech 20. a 21. srpna jen za přispění jednotek Lidových milicí, a nakonec i armády. Kromě použití tzv. mírnějších prostředků, včetně nasazení vodních děl, došlo také ke střelbě. Dne 20. srpna byli zastřeleni dva demonstranti, na druhý den postřeleno 15 demonstrantů a jeden demonstrant byl střelbou smrcený. Střílelo se i v Brně, kde byli dva demonstranti usmrceni a osm jich bylo zraněno. Kromě jednotek VB na celém území státu zasahovalo 20 000 vojáků a 27 000 milicionářů. Celkově bylo zadrženo 2400 lidí.

Předsednictvo Federálního shromáždění přijalo 22. srpna 1969 zákonné opatření č. 99/1969 Sb., tzv. pendrekový zákon, který dal zasahujícím jednotkám mimořádné pravomoci. Platil do 31. prosince 1969 a umožnil zadržet zatčené až na 21 dní, zvýšit trestní sazby, vyhazovat lidi z práce a studenty ze škol. Několik set osob bylo kvůli tomuto zákonu odsouzeno ještě konce roku ve speciálním zkráceném řízení. Represivní opatření podepsali všichni nejvyšší činitelé, i tehdejší předseda parlamentu Alexander Dubček, který byl po potlačení demonstrací také z této funkce odvolaný.

Po potlačení demonstrací začalo období konsolidace a normalizace celé společnosti, ale i SNB. Čistky v SNB se již po třetí krát plně rozeběhly. Vedla je Komise ministra vnitra ČSSR pro objasnění služební činnosti některých pracovníků a příslušníků Ministerstva vnitra v letech 1968-1969. Komise sice vznikla již v červnu 1969, ale až po srpnu se její aktivita naplno rozběhla. Zamítla návrh tzv. generálního pardonu, požadujícího prosazení vzájemné



beztrestnosti pro činy obou hlavních proudů v resortu v roce 1968 a místo toho tvrdě postihovala příslušníky i přívržence reformních sil. Již k 23. září 1969 muselo FMV opustit 121 příslušníků SNB a zaměstnanců, dalších 77 bylo přeřazeno na jinou práci. V šetření bylo dalších 385 lidí. Z MV ČSR odešlo 171 příslušníků na vlastní žádost, 51 muselo práci opustit, 37 bylo zproštěno funkce a 616 zůstávalo v šetření. Na MV SSR vše proběhlo zcela jinak. Z 249 vyšetřovaných bylo 56 případů ukončeno pohovory s náčelníky a stranickými výbory, 15 byly uloženy stranické tresty, 1 byl vyloučen z KSS (jako se KSČ na Slovensku nazývala), 17 bylo odvoláno z funkce, 4 byli výkonu funkce zproštěni a 157 případů bylo ještě nedořešeno. Tím ale čistky pouze začaly. Odhaduje se, že v letech 1969-1974 bylo celkově vyhozeno z MV a SNB 3500-4000 osob.

Pro zbylé příslušníky SNB Federální shromáždění přijalo 17. listopadu 1970 zákon č. 100/1970 Sb. o služebním poměru příslušníků SNB. Zákon nejenže upravoval samotný služební poměr, ale současně přesněji stanovoval práva a povinnosti příslušníků SNB a v celé řadě problémů je fakticky zvýhodňoval. Postupně byl stanovený náborový příspěvek, příslušník SNB se mohl rychleji dostat k tak žádanému bytu, měl výhodné zdravotní a rekreační zajištění, zajištěný stálý postup a řadu sociálních jistot. Zákon měl sehrát důležitou úlohu při náboru nových příslušníků SNB, s kterým se ale stejně již v polovině 60. let počítalo, protože SNB očekávala první generační výměna.

Mezitím ÚV KSČ svým rozhodnutím ze 4. září 1970 obnovil vlastní oddělení státní administrativy, tentokrát pod kódem XIII. a začal přímo řídit stranickou práci uvnitř Sboru. Již dávno předtím – v květnu 1969, si vedení KSČ volbou nových tajemníků HV KSČ na FMV na jeho mimořádné konferenci, zajistilo jejich stranickou loajalitu. Po čase se Hlavní výbor KSČ na FMV a stejně tak na MV ČSR podřídily novému vedení bezpodmínečně.

Nejdůležitější změnou oproti letům 1968-1969, ale bylo obnovení jednotné struktury Státní bezpečnosti a její přímé podřízenosti FMV, které za její činnost výlučně odpovídalo. Prvním krokem k centralizaci byl společný rozkaz č. 2 všech tří ministrů vnitra z 13. července 1970, vyhlášený na základě rozhodnutí Předsednictva ÚV KSČ z 5. června 1970, který republikové Hlavní správy StB 15. července 1970 podřídil Federálnímu ministerstvu vnitra. Na základě toho, byla 27. října 1970 zrušena česká Hlavní správa StB, zatím co slovenská dále existovala.

Přímo pod FMV i nadále spadaly: Federální správa zpravodajské služby /Hlavní správa rozvědky, Hlavní správa kontrarozvědky, Správa vojenské kontrarozvědky, Správa zpravodajské techniky, Správa sledování, Správa ochrany stranických a ústavních činitelů.

Současně FMV získalo pravomoci nad částí Veřejné bezpečnosti, a to v těch oblastech trestné činnosti, které svým rozsahem území obou republik překračovaly.

Dne 20. prosince 1970 byl přijat ústavní zákon č. 125/1970 Sb., kterým se měnil a doplnil zákon o československé federaci z 28. října 1968. Ve stejný den Federální shromáždění přijalo ještě dva důležité zákony. Prvním byl zákon č. 128/1970 Sb., který potvrdil centralizační snahy v oblasti ochrany veřejného pořádku a zajištění bezpečnosti. Zákon, který vstoupil v platnost 1. ledna 1971, dosvědčil skutečnost, že FMV teď řídí všechny útvary Státní bezpečnosti a v době mimořádného narušení veřejného pořádku dokonce také všechny útvary SNB. Stejně tak stvrdil řízení útvarů Veřejné bezpečnosti v následujících oblastech: padělání peněz a známek; nedovolenou výrobou a držení omamných prostředků; odhalování trestné činnosti prováděné na území obou republik; československými občany v zahraničí; v oblasti vedení evidence; celostátního pátrání; expertní činnosti; vědeckého výzkumu v oblasti VB atd. FMV i nadále koordinovalo činnost bezpečnostních sborů obou republik, pečovalo o ochranu hranice, bezpečnost a plynulost silničního provozu, chránilo státní tajemství, vydávalo pasy, povolení k pobytu atd.

Druhým byl zákon č. 133/1970 Sb. o působnosti federálních ministerstev. Také podle něj se FMV stalo centrálním orgánem státní správy pro oblast vnitřního pořádku a bezpečnosti; vypracovávalo koncepce dalšího vývoje, stanovovalo hlavní úkoly pro SNB, CO a VMV, vydávalo právní předpisy, zajišťovalo odbornou a politickou přípravu jejich příslušníků atd. Federální ministr vnitra měl také právo povolovat vybrané příslušníky SNB k plnění úkolů FMV a stejně tak přímo jmenovat náčelníky Krajských správ SNB, i když jen na návrh republikových ministrů.

V lednu 1971 proběhla reorganizace orgánů vyšetřování StB. Dne 28. ledna 1971 bylo rozhodnuto o vytvoření Hlavní správy vyšetřování StB, která začala svou činnost k 1. únoru 1971 a pak v této podobě existovala až do 30. června 1974. Na úrovni obou republik dále působily Správy vyšetřování StB pro ČSR a SSR, které existovaly také do 30. června 1974.

Poslední velká změna, která se uskutečnila před XIV. sjezdem KSČ, byl vznik Federální správy VB rozkazem ministra vnitra č. 5/1971 Sb. Zákon současně zrušil všechny složky FMV, které se problematikou Veřejné bezpečnosti až do té doby zabývaly. V čele správy stál její náčelník, který měl zajišťovat koordinaci postupu obou republikových hlavních velitelů VB, konzultovat s nimi, vytvářet koncepce a stanovovat hlavní úkoly. V praxi však náčelník FS VB jejich autoritu, nebo dokonce autoritu republikových ministrů vnitra, někdy negoval, což vytvářelo nepříjemné třecí plochy.

Federální správě VB podléhaly: odbor koordinace a koncepce VB; odbor ústřední evidence; Federální kriminální ústředna a Kriminalistický ústav VB.

XIV. sjezd KSČ v roce 1971 konstatoval, že situace v ČSSR je normalizována. t.j. jde se již v zajetých kolejích, stanovených novým vedením KSČ. Na základě toho vedení strany prohlásilo, že období normalizace je tím ukončené a vše se vrací k původnímu pořádku. Výjimkou v roce 1971 byla situace v oblasti činnosti tzv. tvůrčích svazů – spisovatelé, dramatictí umělci a výtvarníci, kde období normalizace ukončily oficiálně až materiály XV. sjezdu KSČ z roku 1976.

XIV. sjezd KSČ, bez toho že by si takovýto úkol předsevzal nebo se k němu kdykoli hlásil, v podstatě rozdělil dějiny SNB do dvou částí. První, která začala v roce 1945, se vyznačovala vysokou dynamikou vývoje, neustálými reorganizacemi, střídáním různých protichůdných období, vrcholící hlubokým porušením všech zákonů včetně základních lidských práv v první polovině 50. let, nebo pokusem o důsledný rozchod s tímto systémem v první polovině roku 1968. Druhá, trvající až do roku 1989, se vyznačovala celistvostí, více méně pozvolným vývojem bez zvláštních výkyvů a napětí, pouze dílčími reorganizacemi a reformami, vnitřní stabilizací, nejdřív stagnací a pak jen pomalým stoupáním kriminality, ale stejně tak rostoucí úrovní vzdělanosti příslušníků SNB, materiální technickou vybaveností, včetně techniky operativní, a personální stabilitou. Růst problémů se objevil až po patnácti letech, tedy po roku 1986 a to pouze v oblasti státně bezpečnostní. Zatímco část první se vnitřně dělila do řady zjevných období, z nichž každé si vyžaduje osobitou pozornost, celý časový úsek let 1971-1989 můžeme brát pouze jako jeden monolitní celek, který v podstatě není nutné dále vnitřně dělit.

Jeho základy byly postaveny v první polovině 70. let, přičemž se navázalo na řadu kroků z normalizačních let 1970-1971.

V čele resortu stálo Federální ministerstvo vnitra. Při jeho řízení se postupně vystřídali ministři Jan Pelnář (31. 8. 1968-28. 1. 1970), Radko Kaska (28. 1. 1970-28. 2. 1973), Jaromír Obzina (30. 3. 1973-20. 6. 1983), Vratislav Vajnar (20. 6. 1983-12. 10. 1988) a František Kincl (12. 10. 1988- 3. 12. 1989). Federální ministerstvo vnitra bylo ústředním orgánem státní správy pro oblast vnitřního pořádku a bezpečnosti, odpovídalo za rozpracování hlavních směrů bezpečnostní politiky, jednotný výkon služby na území celého státu, odbornou připravenost příslušníků SNB, VMV a CO. Řídilo Státní bezpečnost a její hlavní správy. Pro prověrku příslušníků SNB byla zřízená inspekce ministra, která ale působila při MV již před federací. Činnost a rozsah pravomocí FMV se však v dalších letech rozšiřovaly.

Federálnímu ministerstvu také podléhala Federální správa VB i s její všemi složkami, štáb CO, odbor ústřední evidence, šifrový odbor, cizinecký odbor a aparát komise pro ochranu utajovaných skutečností. Federální ministr vnitra měl navíc právo v případě nutnosti povolávat vybrané příslušníky SNB k plnění úkolů FMV, což bylo důležité při vyhlášení různých stupňů mimořádných bezpečnostních opatření (MBO), tj. při zajišťování likvidace byť pouze potencionálních rozsáhlejších porušení veřejného pořádku.

Federální ministerstvo vnitra bylo hned po XIV. sjezdu posíleno i tím, že došlo k převedení Pohraniční stráže z podřízenosti ministra národní obrany k ministru vnitra ČSSR. K realizaci zákonného opatření č. 145/1971 Sb., přijatého předsednictvem Federálního shromáždění, vydal federální ministr vnitra rozkaz č. 66 ze dne 23. prosince 1971, kterým začlenil Pohraniční stráž dnem 1. ledna 1972 do vojsk MV a velitele PS podřídil svému náměstkovi. Těmito akty se však základní úkoly PS nijak neměnily. Opatření spojená s převodem PS do podřízenosti FMV a prozatímní zásady její činnosti vydal ministr vnitra ČSSR rozkaz č. 10 ze dne 28. února 1972. V rámci Federálního ministerstva vnitra bylo k 15. červnu 1973 dosavadní Velitelství PS zařazeno pod nově zřízenou Hlavní správu ochrany státních hranic. Vše proběhlo na základě rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 22 z 24. května 1973. Nová správa byla záhy – 15. června 1973, přejmenovaná na Hlavní správu PS a OSH. Ta podle tzv. jednotného systému ochrany státních hranic zajišťovala hranici jak s Bavorskem a Rakouskem (útvary PS), tak se socialistickými státy (útvary OSH). Na základě rozkazu ministra vnitra č. 19 z 10. června 1976 byla na Hlavní správu Pohraniční stráže a ochrany státních hranic převedena Správa vojsk ministerstva vnitra, s účinností od 1. července 1976. V této podřízenosti Správa vojsk MV zůstala jen dva roky, protože rozkazem ministra vnitra č. 17 z 31. května 1978 byla k 1. červnu 1978 z podřízenosti HSPSOSH opět vyčleněna.

Základní jádro ochrany veřejného pořádku a boje proti kriminalitě byl nejdříve přesunutý na bedra republikových ministerstev – MV ČSR a MV SSR. V čele českého Ministerstva vnitra se do roku 1989 vystřídali pouze tři lidé: Josef Grösser (8. 1. 1969-23. 10. 1970), Josef Jung (23. 10. 1970-21. 4. 1988) a Václav Jireček (21. 4. 1988-15. 12. 1989).

Ministerstvo se ze zákona podílelo na ochraně socialistického společenského a státního zřízení, zajišťovalo ochranu veřejného pořádku, života, zdraví, majetku a důstojnosti osob, majetku v socialistickém vlastnictví, pátrání po osobách a věcech, odhalování, objasňování, vyhledávání a vyšetřování trestných činů, přečinů a přestupků, zajištění plynulosti a bezpečnosti silničního provozu, ochraně příslušné části státní hranice, vydávání různých povolenek a potvrzení atd. V místě měly příslušné stupně Veřejné bezpečnosti spolupracovat s příslušnými stupni národních výborů. Do podřízenosti republikových

ministerstev vnitra přešly všechny Krajské správy SNB a jim podřízené Okresní oddělení SNB, přičemž na jejich struktuře se od roku 1966 nic zásadního nezměnilo. Krajský náčelník měl usměrňovat a koordinovat činnosti krajské Správy Státní a Veřejné bezpečnosti, řídil všechny tamní útvary SNB s výjimkou odborů vyšetřování VB a StB a útvarů, které přímo podléhaly federálnímu ministrovi vnitra. Současně kontroloval plnění rozkazů vyšších velitelů, náčelníků a přirozeně, že především ministrů. Z uvedeného je jasné, že mnoho kompetencí vůči územním složkám Státní bezpečnosti neměl.

Jednota SNB (VB a StB) byla také v této etapě v podstatě fikcí. Obě tyto složky působily na sobě zcela nezávisle, i když byly případy, že Veřejná bezpečnost plnila řadu úkolů pro Státní bezpečnosti – kontrola vytypovaných osob, jejich sledování, bezpečnostní prověrky jejich okolí atd., vše v situaci, kdy přímý zákrok StB nebyl ještě nutný, ani žádoucí.

Již to napovídá změněné bezpečnostní situaci, typické pro rok 1971 a léta následující. V oblasti činnosti VB to byl poměrně příznivý vývoj kriminality, která se více méně držela na stejné úrovni. V roce 1971 to bylo 262 221 trestných činů a přečinů, v roce 1972 261 314, v roce 1973 256 651, v roce 1974 260 992, v roce 1975 267 779, v roce 1976 248 142 a v roce 1979 dokonce 225 479. V letech 1977 a 1978 došlo k jejímu dalšímu poklesu – 1977 236 485 a 1978 233 132. Na druhé straně stoupala objasnitelnost trestných činů, která v roce 1971 dosáhla 75,0 %, v roce 1976 84,3 % a v roce 1978 83,8 %. Na území ČSR klesla kriminalita z 181 299 trestných činů a přečinů v roce 1974 na 166 249 v roce 1978 a 160 250 v roce 1979. Na poklesu trestné činnosti se podílel také fakt, že řada kriminálně závadových osob odešla v letech 1968-1969 do emigrace.

V rámci vedení Veřejné bezpečnosti proto až do roku 1975 nedošlo k žádným zásadním změnám. Na úrovni republik nadále existovalo Hlavní velitelství VB, v čele s hlavním velitelem, podřízeným náměstkovi ministra vnitra ČSR. Jeho první zástupce řídil správu kriminální služby, další zástupce řídil politicko-výchovnou činnost. Vnitřně se dělilo do několika odborů a skupin. Nejdůležitější z nich byly Správa kriminální služby, Odbor pořádkové služby, Odbor dopravní služby a Oddělení správní služby.

Neměnily se ani jeho hlavní úkoly – i nadále se podílelo na ochraně stávajícího režimu, ochraně veřejného pořádku, života, zdraví majetku a důstojnosti osob a majetku v socialistickém vlastnictví, organizovalo boj proti kriminalitě, zajišťovalo plynulost a bezpečnost silničního provozu, při ochraně veřejného pořádku spolupracovalo s národními výbory, zajišťovalo odhalování, objasňování a vyhledávání trestných činů a zajišťování pachatelů, provádělo správní činnost, zpracovávalo analýzy veřejně-bezpečnostní situace,

stanovovalo další linii a cíle atd. Nadále působila Správa vyšetřování VB, členěná na odbory vyšetřování jednotlivých krajů a odbor vyšetřování VB Praha-město.

Změnou však prošel krajský a okresní stupeň řízení. Stalo se tak na základě rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 28. z 16. srpna 1974. Podle jeho Zásad organizace územních útvarů SNB došlo k 1. září 1974 k posílení zejména Krajských správ. V jejich čele stál i nadále krajský náčelník, kterému kormě útvarů zajišťujících chod samotné správy, podléhaly: Správa StB, odbor vyšetřování StB, Správa VB, odbor vyšetřování VB a krajské odbory ochrany státních hranic a pasů a víz.

Na úrovni okresu i nadále existovalo Okresní oddělení VB, které zahrnovalo skupiny obecné kriminality, hospodářské kriminality, dopravní služby a správní, oddělení vyšetřování, vnitřní a hospodářské. Jeho součástí bylo také operační středisko. Na jejich úroveň byly postavené městské správy SNB ve větších městech a obvodní oddělení v Praze. Okresním oddělením SNB obecně podléhaly: oddělení StB, obvodní neboli místní oddělení VB, železniční, dálniční, poříční oddělení VB, oddělení pasů a víz, ochrany státních hranic a pasové kontroly.

Organizační změny postihly také krajské správy StB, kterých oddělení byly nově organizačně strukturované podle obsahu činnosti jednotlivých správ StB.

V závěru roku 1975 se pak objevily snahy organizačními kroky snížit počet řídicích pracovníků. V rámci nich nejdůležitější změnou byla likvidace Hlavních velitelství VB k 31. prosinci 1975. Tabulková místa, která se tak ušetřila, byla přeřazena zejména na Městskou správu VB v Praze a Bratislavě, nebo příslušníci bývalých Hlavních velitelství přešli do jiných složek příslušného republikového Ministerstva vnitra. Protože tím vzniklo určité vakuum, bylo v letech 1976-1978 nahrazeno Koordinační radou VB, ve které mělo zastoupení FMV, republikové MV a FS VB. Ve stejném čase došlo ke změně v Praze a v Středočeském kraji, které byly rozkazem ministra vnitra ČSSR č. 60 z 30. prosince 1975 spojené do jednotné Správy SNB hlavního města Prahy a Středočeského kraje. K nim byla o dva dni později připojena i Městská správa VB Praha.

Mezitím se ale opět jednalo o okresním článku, který se mnoha specialistům zdál být nedotažený. Tak jako po každém sjezdu KSČ byly vypracovávány výhledové dokumenty na dalších pět let, i po XV. sjezdu KSČ, který se konal v roce 1976, byl schválen obdobný dokument – Hlavní směry činnosti Sboru národní bezpečnosti do roku 1980. Jedním z jeho hlavních úkolů bylo reorganizovat okresní článek řízení SNB. Navrženo bylo, aby v každém okrese vznikla Okresní správa SNB, přičemž na její úroveň se měly dostat také městské obvody v Praze a Bratislavě a stejnou strukturu měly mít rovněž Městské správy VB v Brně,

Ostravě, Plzni a v Košicích. Celá záležitost byla ukončena společným rozkazem všech tří ministrů vnitra č. 8 z 21. září 1977, který zrušil stávající strukturu Okresních oddělení VB a jim na roveň postavených struktur v největších městech ČSSR. Současně byly zrušené skupiny správ StB KS SNB v okresech. Nahradily je Okresní správy SNB, Obvodní správy SNB v Praze a Bratislavě a nakonec Městské správy SNB v Brně, Ostravě, Plzni a Košicích.

Poslední větší organizační změnou bylo zřízení pohotovostních motorizovaných jednotek (PMJ) VB. Základní kámen k tomuto kroku postavilo nařízení ministra vnitra ČSSR č. 3 z 27. února 1978, které ustanovilo tato útvary ve všech větších městech ČSSR. PMJ se oproti stávajícím pohotovostním jednotkám, které v těchto městech již působily předtím, vyznačovaly vyšší mobilitou, možností vyššího soustředění (koncentrace) policejní síly v určitém místě a v určitém čase, a tedy i vyšší flexibilitou v jejich nasazení. Na základě tohoto nařízení ministr vnitra ČSR zrušil původní pohotovostní jednoty v Praze a v Brně a nahradil je pohotovostními motorizovanými jednotkami.

Poněkud jiná situace vládla v oblasti Státní bezpečnosti, a to v mnoha oblastech. Po 21. srpnu 1968 se zvedla v podstatě již třetí velká vlna poválečné emigrace. Do ciziny odešli desetisíce lidí, mezi kterými byla celá řada odborníků a specialistů, včetně nositelů státního tajemství. Současně vzniklo několik nových center zahraničního odboje.

Podobné to bylo uvnitř ČSSR. Stranické čistky v letech 1969-1971 postihly více než půl miliónů komunistů, kteří byli buď ze strany vyloučení, nebo z ní byli vyškrtnuti, v důsledku čehož museli opustit své funkce a často i zaměstnání. Ne všichni se ke KSČ a stávajícímu politickému systému stavěli negativně, v očekávání, že se situace po nejbližším sjezdu KSČ změní, začne jisté uvolnění a oni se budou moci na své bývalé posty vrátit. V žádném případě se to ale netýkalo bývalých stranických špiček, protože špičky nové, dosazené v procesu normalizace, byly s těmito čistkami spjaté, za ně odpovědné a svých pozic se nemínily vzdát. Z tohoto důvodu byli bývalí představitelé a exponenti roku 1968 pod permanentním policejním dozorem, který jejich činnost v mnoha směrech paralyzoval. V každém případě se do hledáčku StB opět dostali desítky tisíc lidí, přičemž část z nich byla zavírána a odsuzována do vězení. Sice nedošlo k opakování se situace z první poloviny 50. let, i když takovéto požadavky se mezi částí příslušníků SNB objevovaly. Situaci bychom mohli spíše přirovnat k druhé polovině 50. let.

V oblasti Státní bezpečnosti přinesl organizační změny až rok 1974. K 30. červnu 1974 byla rozkazem federálního ministra vnitra č. 15 z 20. května 1974 zrušená jednotná kontrarozvědka. Zlikvidovaná byla jak federální Hlavní správa kontrarozvědky, tak ještě stále existující slovenská Hlavní správa ŠtB. Od 1. července 1974 je nahradily: Správa

kontrarozvědky pro boj s vnějším nepřítelem, krycí označení II. správa FMV, Správa kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli - X. správa FMV, Správa kontrarozvědky pro ochranu ekonomiky – XI. správa FMV. Slovenská HS ŠtB se transformovala do Správy kontrarozvědky v Bratislavě – XII. správa FMV. Následně byly vydány organizační řády všech těchto institucí.

Mimořádný význam pro práci SNB mělo přijetí zákona o SNB č. 40/1974 Sb, ze dne 24. dubna 1974. Znění tohoto zákona více odpovídalo požadavkům, které na činnosti Sboru kladly stranické orgány. Největšími změnami oproti původnímu zákonu byly úkoly pro celý Sbor: soustřeďovat a zpracovávat informace důležité pro bezpečnost státu a jeho politický a hospodářský rozvoj, zabezpečovat ochranu ústavních činitelů, zvýšit úsilí při ochraně státního, hospodářského a služebního tajemství, plnit úkolů stanovené v ochranném dohledu.

Na druhé straně se více mluvilo o právech občanů a povinnosti příslušníků SNB tyto práva dodržovat, především v oblasti prevence – provádět zákroky tak, aby nedocházelo ke zbytečným újmám, zdůrazňovalo se nepřekračovat nutnou míru, použít prostředky domluvy, vysvětlení, upozornění, vysvětlit práva zajišťovaného atd. Zákon dále mluvil o použití mírnějších prostředků při zákroku (hmaty a chvaty sebeobrany), slzotvorný prostředek, použití hrozby služebním psem, konče použitím proudu vody, vytlačování vozidly, údery zbraní a varovným výstřelem do vzduchu). Současně ale došlo k rozšíření oprávnění použít zbraň, přičemž byly uvedené důvody takového použití – nutnost zastavit vozidlo se zvláště nebezpečným pachatelem, který svou jízdou ohrožuje své okolí – život, zdraví a majetek občanů, v případě že nerespektuje opakované výzvy k zastavení, a dokonce ani varovné výstřely. Zastřelit teď bylo povoleno i nebezpečné zvíře.

Již rok předtím – 1. října 1973, začala pracovat Vysoká škola SNB, která vznikla na základě zákonného opatření Předsednictva ÚV KSČ ze dne 25. září 1973. Původně měla tři fakulty – StB a VB, dislokované v Praze, PS a OSH, dislokovanou v Holešově. O rok později začala výuka a o tři roky později vznikla čtvrtá fakulta této školy - fakulta vyšetřování dislokována v Bratislavě, kam se později přestěhovala také fakulta PS a OSH. VŠ SNB byla vysokou školou univerzitního typu a její absolventi mohli po skončení následného rigorózního studia získat titul JUDr. V rámci SNB tím vznikl třístupňový systém školství, kterým později přešla většina příslušníků SNB.

Do tohoto systému byl zařazený také Pohotovostní pluk VB ČSR, jak byl v roce 1972 rozkazem ministra vnitra ČSR původní Pohotovostní útvar VB ČSR přejmenovaný. Kromě původního účelu – zasahování v případě masových protispolečenských vystoupení, v letech 1972-1988 do popředí spíše vystupoval její charakter nástupní školy SNB, která později



rozšířila svou činnost i do oblasti středního stupně vzdělávání a studium na ní mohl být ukončen maturitou. Po celou tu dobu ale spolu s VŠ SNB tvořil zálohu federálního ministra vnitra, svolávanou podle potřeby k zajišťování ochrany masových shromáždění, v rámci vyhlášení jednotlivých stupňů MBO (mimořádné bezpečnostní opatření).

Výchovný charakter mělo také Muzeum SNB a VMV, zřízené v roce 1972, kdy na základě nařízení ministra vnitra ČSSR č. 20 z 24. května 1972, došlo k reorganizaci, změně názvu a obsahu původního Muzea PS a Vnitřní stráže.

Druhá polovina 70. let se tedy z hlediska stávajícího systému jevila být poměrně pokojným obdobím. V její první části došlo k poklesu trestné činnosti, přičemž její objasnitelnost oscilovala stále kolem 80 %. Pomalu ale narůstaly některé nové problémy – stoupající uvolňování mezi Východem a Západem vedlo k růstu turistického ruchu, který do ČSSR kromě jiného přiváděl do té doby nebyvalý příliv valut. Objevily a stále více se prosazovaly nezákonné transakce s nimi (tzv. vekslování), rostla prostituce, kriminální útoky na cizince (např. předražování služeb taxi), objevily se nové formy pašování, přičemž zájem byl zejména na vývoz nelegálně získaných starožitností z republiky na Západ. Výrazně začal růst počet automobilů, což zcela měnilo situaci v oblasti zajištění plynulosti a bezpečnosti silničního provozu. Na druhém straně rostla životní úroveň obyvatelstva, což se odráželo v rozvoji tzv. kutilských oblastí – rostla stavba chat, úpravy starších objektů zejména chalup k rekreaci, zahrádkářství, myslivost atd. To tvořilo tlak na nedostatečně zásobený trh, v důsledku čehož se objevilo kšeftaření s nedostatkovým zbožím nebo úplatkářství. Stále širší objem měla oblast drogové závislosti, včetně kriminální činnosti s ní spojenou.

V oblasti činnosti StB bylo hlavní událostí vznik a rozšiřování dokumentu Charta 77 (Prohlášení Charty 77) z 1. ledna 1977. Orgány StB jejímu vzniku nezabránili, o to více se snažili likvidovat její dopad. Její signatáři, zejména Jan Patočka, Jiří Němec, Václav Benda, Václav Havel, Ladislav Hejdánek, Zdeněk Mlynář, Pavel Kohout, Petr Uhl, Ludvík Vaculík a Jiří Hájek, byli poté šikanováni a jednotlivě vězněni až do konce roku 1989. Charta 77 oficiálně vznikla jako protest proti uvěznění členů skupiny The Plastic People of the Universe, ale její záběr byl mnohem širší. Stala se základem, na kterém především koncem 80. let vznikaly jednotlivé odbojové demokratické organizace.

Jinou, v podstatě jen organizační změnou v rámci StB byly změny v krycím označení její správ. Název Správa FMV byl v roce 1979 změněn na Správa SNB.

Vzhledem k její činnosti se v rámci StB do popředí dostávala zejména Správa kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli - X. správa, od roku 1978 značená jako X. správa SNB. V struktuře StB na konci 70. let i nadále zůstávaly: Hlavní správa rozvědky (I.

správa SNB), Správa kontrarozvědky (II. správa SNB, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (III. správa SNB), Správa sledování (IV. správa SNB. Správa ochrany stranických a ústavních činitelů, Správa výkonné zpravodajské techniky, Správa kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu protivníkovi (X. správa SNB), Správa kontrarozvědky pro ochranu ekonomiky (XI. správa SNB) Správa kontrarozvědky v Bratislavě (XII. Správa SNB), Správa vyšetřování StB, Správa pasů a víz, Statisticko-evidenční odbor a IV. odbor SNB – zahraniční tisk. Na nižším stupni řízení byly krajské a některé Okresní správy StB.

V rámci VB také k žádným podstatnějším změnám nedocházelo. Jedinou závažnějším procesem byla dislokace obvodních oddělení VB (OO VB), které byly původně vytvářené ve třech typech po celém našem území. V OO VB I. typu složilo více než třicet příslušníků VB, v 2. typu 16-30, v 3. typu do 15 příslušníků. Změnu v dislokaci přinesl společný rozkaz všech tří ministrů vnitra č. 3 z 5. března 1979 s názvem Dislokace, typizace a systemizace obvodních oddělení VB. Byly přitom využité pozitivní zkušenosti z dob okrskových zmocněnců, přičemž nové OO VB měly být dislokovány do potencionálního centra možné rostoucí kriminality. Obvody byly rovněž zvětšovány, což se odrazilo v počtech jejich příslušníků. Nejníže stály OO VB III. typu s 12-20 příslušníky, výše byly OO VB II. typu s 21-40 příslušníky a nejvýše OO VB I. typu s 41-70 příslušníky. Realizace tohoto rozkazu se ale protáhla až do roku 1983.

Další větší změnou, která se začala projevovat již na začátku 70. let, byl postupný vznik protiteroristických útvarů VB. Prvním impulzem pro jeho vznik takovýchto, zatím dost malých jednotek, byl únos letadla L-410A Turbolet na lince Mariánské Lázně-Praha do SRN 8. června 1972, který skončil smrtí pilota J. Mičici. Když v druhé polovině sedmdesátých let došlo k několika dalším pokusům o teroristické útoky, byly v roce 1977 rozkazem ministra vnitra ČR č. 70 při krajských správách zřízené regulérní pořádkové jednotky VB. Jedním z jejich úkolů byl právě boj proti terorizmu. Posledním impulzem ke vzniku celostátní jednotky tohoto typu byl únos autobusu se školáky provedený bratry Barešovy 24. května 1978, který skončil smrtí Milana Bareše a řidiče Jana Nováka. Jedním ze závěrů komise, která celou záležitost prošetřovala, byla absence jednotky speciálně vycvičené za takovýmto účelem.

Ministr vnitra ČSSR na základě toho svým rozkazem z 22. prosince 1980 zřídil novou správu StB s názvem Správa kontrarozvědky pro boj proti mimořádným a zvláštním formám trestné činnosti, s krycím označením XIV. správa SNB. Skládala se ze dvou částí – zpravodajské, tvořené zkušenými příslušníky StB a výkonného útvaru s názvem Útvar zvláštního určení. Byl složený z mladých, fyzicky zdatných absolventů Pohotovostních pluků

v Praze a Bratislavě (Pezinok) a měl tudíž i personálně federální charakter. Útvar byl dislokován v Praze v Dolních Břežanech. Správa i ÚZU začaly svou činnost 1. lednu 1981.

V roce 1977 vznikla další celostátní složka SNB - Správa pro politickovýchovnou, vzdělávací, kulturní a propagační činnost federálního ministerstva vnitra. K její zřízení došlo k 1. říjnu 1977, vydáním Nařízení ministra vnitra ČSSR č. 28, kterým byla do ní byla začleněna správa pro politickovýchovnou práci federální správy Veřejné bezpečnosti, tiskový odbor sekretariátu federálního ministerstva vnitra, správy vědy a školství FMV (kromě odboru vědy) a redakce časopisu Pohraničník-Stráž vlasti. V roce 1979 ji bylo přidělené krycí označení IX. správa. Podřízeny ji byly následující školská zařízení: Praporčická a důstojnická škola SNB Svatý Jan pod Skalou, Praporčická škola SNB Brno, Jazyková škola FMV Praha, Vzdělávací institut FMV Pardubice a Vzdělávací institut SNB Jihlava.

Také první polovina 80. let byla vedením KSČ a státu traktována jako v podstatě klidná a v oblasti bezpečnostní stabilizovaná. Především nedošlo k žádným závažnějším změnám v rámci samého FMV, kterému kromě vlastního aparátu a inspekce ministra vnitra ČSSR podléhaly: Kádrová správa FMV, Správa pro politicko-výchovnou, kulturní a vzdělávací činnost FMB (IX. správa), Ekonomická a technická správa FMV, Správa spojení FMV (VII. správa), Zvláštní správa FMV, Správa vývoje automatizace, Technická správa FMV, Letecká správa FMV, Zdravotnická správa FMV, Správa tělovýchovy a vrcholového sportu FMV, oddělení pro správu státních hranic, investorský a projektový odbor FMV. Podobná situace byla na úseku republikových ministerstvech vnitra, která se dělila především na bezpečnostní úsek a civilněprávní úsek. České MV dále řídilo Správu kriminální služby ČSR, Správu pořádkové a dopravní služby VB ČSR, Správu vyšetřování VB ČSR, odbor ochrany objektů ČSR a Pohotovostní pluk VB ČSR.

Rozkazem ministra vnitra ČSSR č. 27 byla zřízená XIII. správa SNB (Oborové výpočetní a informační středisko Státní bezpečnosti - OVIS). Jako samostatná součást StB byla zrušena 1.března1982, kdy byla zařazena jako součást sekretariátu Federálního ministra vnitra. V roce 1988 dostala krycí označení XIII. správy přiděleno Zvláštní správě SNB, která se zabývala šifrou a radiokontrarozvědkou.

Statisticko-evidenční odbor byl samostatnou složkou StB jen do roku 1980. Od 1. ledna 1981 byl součástí XIII. správy (OVIS), od 1.března1982 součástí sekretariátu FMV a od roku 1988 Vnitřní a organizační správy FMV.

Také v rámci Veřejné bezpečnosti k žádným podstatným změnám nedošlo. Po roku 1983, kdy byla dislokace ukončena, nastal poněkud obrácený proces redislokace, kdy se zase některé až příliš velké OO VB opět rozdělily na menší. Poměrně pokojné situaci odpovídala

také úroveň kriminality, která ale začala zatím jen mírně stoupat. V roce 1980 to bylo 234 656 trestných činů a přečinů, v roce 1981 245 449, v roce 1982 270 808, v roce 1983 271 636, v roce 1984 282 427, v roce 1985 276 682, v roce 1986 279 174. Obdobné to bylo na území ČSR. Zde bylo v roce 1980 zaznamenáno 166 487 trestných činů a přečinů, v roce 1981 177 381, v roce 1982 201 479, v roce 1983 199 237, v roce 1984 207 836, v roce 1985 202 880 a v roce 1986 203 759. Objasnitelnost v ČSSR nadále oscilovala kolem 80%, v ČSR stoupla z 67 % v roce 1980 na 78 % v roce 1986.

Další období 80. let ale již tak prvoplánově idylické nebylo. Úroveň kriminality ale byla stále stejná. V důsledku změn v podkladech pro statistiku došlo sice k zdánlivému poklesu trestné činnosti, ale i ten ukazuje na stabilitu v tomto směru. V roce 1987 to bylo 167 022 trestných činů, v roce 1988 166 595 a v roce 1989 167 166. Obdobné to bylo v ČSR – 1987 120 260, 1988 119 675 a 1989 120 768 trestných činů, Objasnitelnost se držela na původní úrovni 80. let.

Dne 20. června 1983 z čela resortu odešel J. Obzina, kterého krátce na to - 15. září 1983, následoval vedoucí XIII. oddělení ÚV KSČ E. Turzo, Do čela FMV byl postavený dlouholetý vedoucí sekretariátu G. Husáka Vratislav Vajnar a Turzu ve funkci nahradil jeho stávající zástupce Vladimír Blechta. Po odchodu G. Husáka z funkce generálního tajemníka ÚV KSČ, Vajnarovo postavení již nebylo tak pevné a ve své funkci byl vystřídán.

Poslední reorganizace resortu vnitra a SNB přišla v roce 1988. Dne 5. května 1988 bylo schválené usnesení vlády č. 130. O zásadách a postupu ke snížení počtu pracovníků ústředních orgánů, které bylo ještě 26. května 1988 upravené. Dne 22. července 1988 ministr vnitra ČSSR vydal svůj rozkaz č. 12, ve kterém k 31. červenci zrušil stávající strukturu FMV a k 1. srpnu téhož roku zavedl novou, té první velice obdobnou. Podle ní na FMV nadále pracovaly řídicí orgány ministerstva, inspekce ministra vnitra, Kádrová správa, Správa pro plán, rozpočet a sociální zabezpečení FMV, Federální správa VB, Správa pasů a víz SNB, Správa spojení SNB, Letecká správa SNB, Správa vývoje automatizace SNB, Správa stavebně ubytovací služby SNB, Správa tělovýchovy a vrcholového sportu SNB, Hlavní správa Pohraniční stráže a ochrany státních hranic a Správa vojsk MV.

Zrušená tedy byla Správa pro politickovýchovnou, vzdělávací, kulturní a propagační činnost FMV (IX. správa). K 1. srpnu 1988 převzala její odbory: sdělovacích prostředků, kulturně propagační, včetně Ústřední hudby Vnitřní a organizační správa FMV. Kádrová správa FMV její odbor politickovýchovné práce. Po čase se ale toto rozhodnutí začalo chápat jako chybné a tak k 1. září 1989 byl do nově zřízeného politického odboru federálního ministerstva vnitra převeden II. odbor kádrové správy FMV i oddělení kultury a propagace

VOS FMV, stejně jako redakce časopisů Pohraničník–Stráž vlasti a Bezpečnost, Ústřední hudba FMV a Muzeum Sboru národní bezpečnosti a vojsk ministerstva vnitra.

Na úseku StB i nadále dále působily správy: Hlavní správa rozvědky SNB (I. správa), Hlavní správa kontrarozvědky SNB (II. správa), Správa sledování SNB (IV. správa), Správa ochrany státních a ústavních činitelů SNB (V. správa), Správa zpravodajské techniky (VI. správa). Správa kontrarozvědky SNB v Bratislavě (XII. správa), Zvláštní správa SNB (XIII. správa) a Správy vyšetřování StB.

Na úseku VB bylo v její nejvyšších patrech změn minimálně, nebo byly skutečně dílčí. Na počátku roku 1989 pod FS VB spadaly zejména složky, které řídily její chod, přičemž ostatní části byly rozdělené do pěti odborů: I. - Federální kriminální ústředna, II. - pořádkové a dopravní služby, III. - kriminálních evidencí a statistik, IV. - oborové výpočetní a informační středisko VB, V. - ochrany objektů a technického rozvoje. Kromě nich zde byl ještě odbor projekce uceleného informačního systému VB a Kriminalistický ústav VB.

Proměnou prošla také obě republikové ministerstva vnitra. Opoziční síly již v tom čase nacházely zejména oporu v různých aktivitách, zaměřených na ochranu přírody, kterých přívrženci se již nečítali na stovky, ale na tisíce. V této situaci se vedení KSČ a státu rozhodly vyřešit vznikající problém tím, že ho včlení do struktury republikových ministerstev vnitra a tak dostane pod kontrolu. V ČSR tak bylo učiněno na základě zákona ČNR č. 60/1988 Sb., o změnách v organizaci a působnosti ministerstev a jiných ústřednách orgánů státní správy ČSR. Ministerstvo vnitra se tímto změnilo na Ministerstvo vnitra a životního prostředí. Následně v jeho rámci začala vznikat příslušná oddělení. K úkolům nového ministerstva zákon v § 12. Uvádí, že „Ministerstvo vnitra a životního prostředí je ústředním orgánem státní správy pro veřejný pořádek a bezpečnost, zajišťování bezpečnosti a plynulosti silničního provozu, pro vnitřní věci, zvláště územní členění republiky, státní symboly, věci matriční, státního občanství, občanských průkazů a evidence obyvatelstva, spolčovacího a shromažďovacího práva, dále pro archivnictví a požární ochranu.“ Postavení ministerstva vzhledem k ochraně životního prostředí bylo stručněji: „Ministerstvo vnitra a životního prostředí je též ústředním orgánem státní správy pro věci životního prostředí.“

Na úseku StB bylo hlavní změnou zrušení XIV. správy SNB k 1. prosinci 1985. Učinil tak rozkaz ministr vnitra ČSSR č. 16 s názvem Zrušení správy kontrarozvědky pro boj proti mimořádným a zvláštním formám trestné činnosti a zřízení odboru zvláštního určení z 21. listopadu 1985. Útvar zvláštního určení byl převelen pod Vojska ministerstva vnitra jako Odbor zvláštního určení VMV. Jeho státobezpečnostní úkoly byly rozděleny mezi II. a XI. správu SNB.

Vedení KSČ a státu se už od roku 1987 dostávaly pod neustále rostoucí tlak veřejnosti, vyvolaný jednak prohlubující se ekonomickou a společenskou krizí uvnitř společnosti, tak důsledky politiky tzv. perestrojky, prosazované novým vedením KSSS v čele s M. Gorbačovem. Po jeho první návštěvě Prahy 9. dubna 1987 se nejdříve nic podstatného nedělo, ale po čase byly prosazené první personální změny v čele strany a státu. Dne 17. prosince 1987 nahradil G. Husáka ve funkci generálního tajemníka ÚV KSČ M. Jakeš a 12. října 1988 dalšího normalizačního představitele L. Štrougala ve funkci předsedy vlády ČSSR pragmatictější L. Adamec. Vedoucího oddělení státní administrativy V. Blechtu, vystřídal 15. července 1988 Rudolf Hegenbart. Vše naznačovalo, že nějaké změny se blíží, zejména se předpokládala rehabilitace obrodného procesu z roku 1968 a jeho představitelů. Tato očekávání se nenaplnila. Naopak začala růst aktivita demokratických sil, seskupených kolem různých proudů Charty 77 a VONS. Zvláště aktivně vystupovali katolické věřící, kteří ukazovali značnou sílu. V průběhu let 1988-1989 pak vznikla řada dalších organizací.

Sbor národní bezpečnosti, zejména Státní bezpečnost, byl v této situaci veden ke zvýšené kontrole všech těchto aktivit, které přes všechno úsilí přestávaly být aktivity akademickými, ale stávaly se masovými. Veřejná bezpečnost se následně dostávala do střetu s demonstranty, kterých počet rostl. Petici Podněty katolíků k řešení situace věřících v ČSSR od 29. listopadu 1987 podepsalo kolem 600 000 signatářů. Dne 12. prosince 1987 příslušníci VB i StB monitorovali shromáždění ke Dni lidských práv v Praze, které se účastnilo kolem 2000 demonstrantů. Dne 6. března 1988 se Sboru za pomoci řady dopravních kontrol aut a autobusů, které směřovaly do Prahy na mši na počest blahoslavené Anežky České, podařilo výrazně snížit počet věřících, kteří se této mše hodlali účastnit. Mnohem horší pro režim byla tzv. svíčková demonstrace v Bratislavě, zorganizovaná na 25. března 1988, které sú v první fázi účastnilo 9 000-10 000 lidí. Jádrem demonstrace, tvořené kolem 750 demonstrantů se nepovedlo rozehnat ani za pomoci vodních děl a obušků. Největší demonstrace na českém území se uskutečnila 21. srpna 1988 v Praze a byla pořádkovými jednotkami rozehnána. Kolem 100 osob bylo zatčeno, proti 13 začalo trestné řízení. Při příležitosti oslav 70. výročí vzniku Československa se další demonstrace uskutečnila na Václavském náměstí. Byla rozehnána, legitimováno bylo téměř 500 lidí, 133 demonstrantů bylo krátkodobě zatčeno, proti 29 bylo započato trestní řízení. Již předtím bylo preventivně zadrženo 140 aktivistů, kteří se pak demonstrace nemohli účastnit. Dne 10. prosince 1988 se v Praze na Škroupově náměstí uskutečnila první povolená demonstrace, kterou StB a VB již pouze monitorovaly.

Rok 1989 se konal již v znamení dalších a dalších demonstrací, v průběhu kterých příslušníci SNB rázně zasahovali, zatýkali a předváděli jednotlivé demonstranty. Bylo to

v čase tzv. Palachovho týdne v Praze ve dnech 15. – 21. ledna 1989, 1. května 1989 v Praze, 19. června 1989 v Praze, přirozeně že 21. srpna 1981 zejména v Praze a stejně tak 28. října 1989 v Praze. Počet demonstrantů rostl a nepomáhaly již ani drastičtější zásahy. Zastavit se rovněž nepodařilo rozšiřování a podepisování dokumentu Několik vět, zveřejněném 23. června 1989. Na druhé straně není známý případ příslušníka SNB v činné službě, který by ho před 17. listopadem podepsal.

Samotných zásahů se účastnili příslušníci třech praporů Pohotovostního pluku VB ČSR, posílení vyčleněnými oddíly MS VB v Praze, příslušníky OZÚ VMV, kteří zasahovali individuálně a v civilu, rovněž vyčleněnými jednotkami VŠ SNB, které často tvořily zálohu velení. Příslušníci StB monitorovali, na video zaznamenávali průběh demonstrací a vydávali příkazy k zatčení zvláště aktivních demonstrantů, ve kterých viděli její organizátory. Časté zásahy sice mezi zasahujícími vyvolávaly pocit únavy a někdy i nespokojenosti, ale SNB jako celek i nadále plnil všechny rozkazy k udržení veřejného pořádku.

V této situaci se podle mnoha dostupných a zachovaných dokumentů uvnitř vedení KSČ rozpoutal boj o další směr činnosti strany, charakter její politiky a možnost dialogu s demonstranty. První z těchto proudů stál plně na straně přísné represe, odmítal jakýkoliv dialog s opozicí a spoléhal se na to, že jednotky SNB, podpořené Lidovými milicemi, demonstranty nakonec rozdrtí. Druhý – personifikovaný M. Jakešem, pouze hodlal další z řady demonstrací potlačit a pokračovat dále, jako by se nic nedělo. Třetí – personifikovaný L. Adamcem, již před listopadem 1989 navázal první opatrné kontakty s některými představiteli opozice a začal s nimi vyjednávat. Čtvrtý, ne příliš početný, byl amorfnní. Jeho představitelé byli ochotni jednat s kýmkoli, jen aby si udrželi své pozice. Nakonec se prosadil proud pátý, který se podle všeho rozhodl nejdříve s demonstranty tvrdě vypořádat a pak jim po svém vítězství podat ruku k diskusi, ve které by pak hrál hlavní roli. V první fázi možné realizace takového plánu byl navenek zcela totožný s proudem prvním a druhým, ale ve svých důsledcích byl ochoten jít mnohem dále.

Podle všeho tento proud měl plně v rukou likvidaci demonstrace, která se chystala na 17. listopadu 1989. Na rozdíl od předešlých zásahů mělo v ten den dojít ke zjevné demonstraci policejní síly a její možností. Zatímco u předešlých demonstrací Pohotovostní pluk VB ČSR používal systém RUKÁV – obklíčení a poté vytlačení demonstrantů z místa konání demonstrace do přilehlých prostor, teď bylo použitý systém VAJÍČKO – obklíčení demonstrantů na jednom místě a jejich postupné zatýkání. Do akce byl dále vyslán (protiteroristický) Odbor zvláštního určení VMV, který byl dlouhodobě cvičený pro tvrdý boj s teroristy a s rozháněním demonstrací, především s rozsáhlým použitím mírnějších

prostředků, neměl naopak žádné zkušenosti a ani návyky. OZU byl navíc do pražských ulic vyslán v polních uniformách, kterých součástí byly také červené barety, což mělo mít na demonstranty rovněž odstrašující účinek. Vše z uzavřené místnosti na horním konci Václavského náměstí monitoroval první náměstek ministra vnitra ČSSR A. Lorenc.

Přehrazovací kordóny Pohotovostního pluku VB ČSR byly v průběhu zákroku vedeny tak, že nakonec demonstranty obklíčily na Národní třídě, nedaleko OD Máj, na poměrně malém prostoru. K odchodu z této kapsy jim zbyla jen Mikulandská ulice, zúžená pražskými příslušníky SNB, kteří je při přechodu fyzicky napadali.

Aktivní byla také pražská Státní bezpečnost, která opět celý zákrok nejenom monitorovala, ale někteří její příslušníci se rovněž zapájeli do fyzických represí. Již před demonstrací její agenti aktivně pronikali mezi nově se rodící studentské hnutí i mezi samotné organizátory celé této akce. Součástí plánu potlačení této demonstrace byla i fingovaná smrt jednoho z demonstrantů, která měla jednak navodit nové emoce a současně zprofanovat stávající vedení strany a státu, uvolnit tím prostor pro nástup nových lidí do čela KSČ a ČSSR. V roli studenta Milana Růžičky tento úkol splnil pracovník Správy StB Praha L. Žifčák. Vše nakonec dopadlo úplně jinak. Po týdnu demonstrací, kterých se účastnili statisíce lidí, byla vytvořena vláda za účasti opozice a jednotky SNB byly z ulic staženy. Nakonec, v závěrečné fázi v podstatě již proti nikomu nezasahovaly, pouze byly vedení KSČ k dispozici v případě změny její politiky.

#### 1989-1991

Po skončení listopadových událostí došlo k řadě kádrových a organizačních opatření, které ve své podstatě končily se Sborem národní bezpečnosti. Již 3. prosince 1989 se vzdal funkce federální ministr vnitra Fr. Kincl, kterého nahradil František Pinc. Ve funkci se ale udržel jen do 10. prosince 1989, kdy padla vláda L. Adamce, ke konci svého období vedena M. Čalfou a byla nahrazena Vládou národního porozumění opět v čele s M. Čalfou. Vznikla kuriózní situace, kdy v čele rezortu stála trojice politiků – M. Čalfa, J. Čarnogurský a V. Komárek. Ale ani tato vláda a tito ministři nezabránili rozsáhlé skartaci archivních dokumentů ŠtB, která začala kolem 22. listopadu a vrcholila v prosinci. Všichni tři ve funkci zůstali až do 30. prosince 1989, kdy je nahradil Richard Sacher, první nekomunistický ministr vnitra od roku 1945. Ve funkci ministra působil do 27. června 1990, kdy ho po prvních svobodných volbách nahradil Ján Langoš, za kterého funkčního období SNB zanikl.

Na úrovni české vlády funkci ministra vnitra a životního prostředí zastával do 5. prosince 1989 Václav Jireček, kterého ve vládě Fr. Pitry nahradil Antonín Hrazdíra. Tuto



funkci zastával také za I. vlády Petra Pitharta, který do funkce nastoupil 6. února 1990. Po prvních demokratických volbách se 29. června 1990 v II. vládě P. Pitharta se ministrem vnitra stal nejdříve Tomáš Hradílek, kterého 14. listopadu 1990 nahradil pražský městský prokurátor Tomáš Sokol, jenž svou funkci vykonával do 2. července 1992.

Sbor národní bezpečnosti hned po listopadových událostech začal procházet řadou změn. V důsledku likvidace principu vedoucí úlohy KSČ byl v Sboru zaveden princip apolitičnosti, kdy žádný z příslušníků nesměl být členem žádné politické strany. Na základě toho byly do konce roku 1989 zrušené všechny stranické organizace v rámci resortu a Sboru, včetně Ústavu marxizmu-leninizmu VŠ SNB. Celou problematiku definitivně řešil rozkaz ministra vnitra ČSFR č. 48 Sb. z 30. března 1969, který všem příslušníkům uložil povinnost ukončit své členství v politických stranách nebo hnutích.

Souběžně začalo prošetřování podílů jednotlivých velitelů, příslušníků SNB a jejich útvarů pro porušení zákonnosti v průběhu potlačení demonstrace 17. listopadu na Národní třídě v Praze, přesto že příslušná Komise pro vyšetřování těchto událostí vznikla až usnesením Federální shromáždění č. 34 z 20. září 1990. Na podmínky resortu jeho úkoly prováděl rozkaz ministra vnitra ČSFR č. 127 z 5. prosince 1990.

Tehdy došlo k rušení těch útvarů SNB, které se podílely na represích vůči demonstrantům. Na základě usnesení vlády ČSR č. 3. ze dne 10. ledna 1990 byl zrušen Pohotovostní pluk VB ČSR a byl nahrazen odbornou nástupní školou VB pro ČSR. Na základě usnesení vlády ČSSR č. 128 ze dne 26. února 1990 byly zrušené všechny pohotovostní útvary VB po celém území státu.

Dne 16. února 1990 byl reorganizován Odbor zvláštního určení VMV na Útvar FMV pro rychle nasazení (URN nebo také URNa), který zanedlouho dostal příležitost rehabilitovat se za události 17. listopadu. Několikrát rázně zasahoval v průběhu vzpour vězňů, zejména při potlačení vzpoury v Leopoldově v březnu 1990. Záhy se stal nejúčinnější policejní institucí v ČSSR a ve veřejnosti získal značnou autoritu. Dnem 25. června 1991 byl nahrazen nově zřízenou Jednotkou rychlého zásahu FMV. Útvar se nadýmal, rostl, měl velké plány a ambice. Vše se však vrátilo k původnímu rozsahu jeho činnosti v červnu 1991, kdy se opět změnil pouze v celostátní zásahovou jednotku.

Zákonem č. 181/1990 Sb. z 3. května 1990 byla s účinností od 31. července 1990 zrušena Vysoká škola SNB. Její studenti přešli do nově zřízeného Institutu FMV pro výchovu a vzdělání, nebo mohli své studium ukončit na jiné vysoké škole právního typu. Institut se podle zákona č. 232/1992 Sb. změnil v Policejní akademii. Změny pak následovaly na všech úrovních resortního školství.

Na konci zimy došlo ke změně názvu našeho státu. Nejdříve 29. března 1990 byl ústavním zákonem č. 81/1990 Sb. název Československá socialistická republika nahrazen názvem Československá federativní republika a 20. dubna 1990 došlo ústavním zákonem č. 101/1990 Sb. také ke změně tohoto názvu na Česká a Slovenská federativní republika, vše se zkratkou ČSFR. Současně se slovo „socialistická“ odstranilo z názvu obou republik, které se poté nazývaly České republika (ČR) a Slovenská republika (SR).

Souběžně s tím došlo k řadě personálních změn. Na prvním místě pozornosti se nejdříve dostala otázka návratu příslušníků SNB, kteří byli po roce 1968 nuceni opustit Sbor. Již 5. ledna 1990 nový ministr vnitra ČSSR R. Sacher vydal svůj rozkaz č. 4., který zřídil Komisi FMV k přípravě rehabilitačního řízení. Komise záhy prověřovala nejenom případy z let 1968-1970, ale také všechny v letech 1948-1989. Do Sboru se tak vrátili stovky zkušených příslušníků, kteří ale kvůli svému vysokému věku museli po několika letech Sbor zase opustit. Svou roli sehráli počátkem roku 1990 především na úrovni ministerstev, kde se stali členy různých analytických skupin, ze kterých se snažili prosadit reformy z roku 1968.

Na druhém straně probíhala celkově již čtvrtá očista SNB, tentokrát však od těch příslušníků, kteří nedávali záruku, že by byli v nových podmínkách záštitou nového demokratického systému. Vláda ČSSR již 11. ledna 1990 přijala dokument Zaměření činnosti resortu federálního ministerstva vnitra a jeho složek v období Vlády národního porozumění. Poté ministr R. Sacher vydal svůj rozkaz č. 21 ze 7. února 1990, kterým zřídil prověřkovou komisi FMV a současně vydal Zásady pro zřizování a činnost prověřkových komisí. Předsedou komise byl jmenován náměstek ministra plk. J. Procházka. Protože prověrky neprobíhaly podle představ, byl 9. května 1990 přijatý zákon o novelizaci zákona č. 100/1970 Sb. o služebním poměru příslušníků SNB, který zkracoval dobu uvolnění příslušníka SNB ze služby a řešil řadu dalších otázek. Na jeho základě ministr vnitra ČSFR vydal 15. května 1990 svůj rozkaz č. 61. o občanských komisích působících v resortu. Pod jejich dohledem pak na jaře a počátkem léta 1990 proběhly prověrky ve všech útvech SNB. Příslušníci SNB, kteří prověrkami neprošli, byli zařazováni do rezerv a poté propouštěni ze služebního poměru. Stovky příslušníků StB musely mezitím několik měsíců sedět v čase své řádné pracovní doby doma a až do svého propuštění pobírali pouze část své výplaty. Propuštění byli nakonec bez nároku na odchodné a výsluhu let, což jim zaručoval zákon 100/1970 Sb. Mnozí z nich si vše později vysoudili a tyto částky jim museli být dodatečně vyplacené.

Nejdůkladněji totiž prověrky proběhly na bývalých útvech StB, kterých likvidace započala rozkazy federálního ministra vnitra 12. ledna a skončila 16. února 1990, rozkazem č. 16 z 31. ledna 1990. Kromě Hlavní správy vojenské kontrarozvědky a Správy vývoje

automatizace byly zrušeny všechny dosavadní správy StB. K 16. únoru 1990 je nahradily: Úřad FMV pro pasovou službu a cizineckou agendu, do které byly převedeny\ problematiky z HS PS a OSH, Úřad FMV pro správní službu a legislativu, Zpravodajská služba FMV (nahradila bývalou I. správu SNB), Úřad FMV pro ochranu ústavy a demokracie (nahrazoval bývalé II., IV., VI., XII., XIII. správy SNB), Úřad FMV pro ochranu ústavních činitelů (nahrazoval bývalou V. správu SNB), Úřad FMV pro vyšetřování protiústavní činnosti (nahrazoval bývalou správu vyšetřování StB ) a již uvedený Útvar FMV pro rychle nasazení.

Úřad FMV pro ochranu ústavy a demokracie pak prošel několika reorganizacemi. K 20. prosinci 1990 se změnil ve Federální informační službu FMV (FIS FMV), k 30. červnu 1991 ve Federální bezpečnostní informační službu (FBIS) a k 1. lednu 1993 v Bezpečnostní informační službu České republiky (BIS ČR).

V návaznosti na to byla likvidovaná struktura StB v krajích, okresech a obvodech a okamžitě nahrazena složkami příslušných výše uvedených úřadů.

Likvidaci Státní bezpečnosti de facto skončila existence Sboru národní bezpečnosti, který byl od tohoto data více méně totožný s Veřejnou bezpečností, protože jen minimum příslušníků SNB, např. učitelé společného základu na VŠ SNB, nebo pracovníci některých centrálních správ SNB, nebyli před listopadem 1989 zařazeni ani k VB, ani k StB.

Na základě dohod s FMNO byla nakonec zrušena i HS VKR a k 1. červnu 1990 převedena pod FMNPO pod názvem Úřad FMV pro obranné zpravodajství. Řídilo ho FMV a podléhaly mu také PS a VMV. Tato instituce byla pak ministrem J. Langošem 30. září 1990 zrušena. Další reorganizaci se nevyhnula ani Zpravodajská služba FMV, která byla rozkazem ministra k 1. listopadu 1990 nahrazena Úřadem FMV pro zahraniční styky a informace, se značným stupněm samostatnosti.

Kromě těchto úřadů pod FMV i nadále spadaly příslušné organizační služby, inspekce ministra a nejdůležitější instituce Veřejné bezpečnosti: Federální správa Veřejné bezpečnosti, Vysoká škola Sboru národní bezpečnosti, Správa spojení SNB, Letecká správa SNB, Správa vývoje automatizace SNB, Správa stavebně ubytovací služby SNB, Správa tělovýchovy a vrcholového sportu, Hlavní správa Pohraniční stráže a ochrany státních hranic a Správa vojsk MV. Následně vzniklo několik nových úřadů a institucí, ze kterých byl nejvýznamnější odbor boje s mezinárodní zločinností a odbor pro spolupráci s Interpolem. Na 59. Valném shromáždění Interpolu v Ottavě v roce 1990, byla přijata naše žádost o přijetí do Interpolu a 16. prosince 1990 byla v Praze zřízená Národní ústředna Interpolu Praha.

V oblasti činnosti VB nebyla situace nejlepší. Po rozsáhlé amnestii prezidenta V. Havla, bylo propuštěno 23 000 z 31 000 vězňů, mezi nimi i recidivisté, kteří jinou činnost,

jako zločin neznali. Prudce vzrostla kriminalita, i když amnestanti se na ní podíleli jen z 9 procent. Pouze v roce 1990 stoupla kriminalita o 80 procent (!) a dosáhla výše 286 724 trestných činů. V dalších letech 1990 a 1991 tento trend dále gradoval. V roce 1991 to bylo 371 155 trestných činů a v roce 1992 dokonce 450 265 trestných činů, což za tři roky značilo vzrůst skoro o 300%! Radikálně se zvýšil počet násilných trestných činů. Zatím co např. vražd bylo v roce 1989 v Česku 126, v roce 1990 to bylo skoro o 160% více – 305 v Československu, 212 v Česku. V roce 1994 to již v Česku bylo 286 vražd. Útočilo se na staré lidi, např. první vražda v roce 1990 v Česku se udála již 4. ledna v Praze, když dva amnestanti ubili k smrti 83-letého muže. Otřesných vražd seniorů se pak v celém tomto období událo několik.

Mnohem závažnější dopad měl vznik atmosféry, ve kterém se příslušníkům VB proti skutečným pachatelům jen velice těžce zasahovalo. Autorita VB klesla na nejnižší úroveň a společnost se začala k této složce chovat lépe až po ukončení vlny vězeňských vzpour a prolomení první vlny vzestupu polistopadové kriminality. V dalších letech se ale objevily zcela nové formy kriminality, na které naše bezpečnostní orgány připravené nebyly – zneužívání velké a malé privatizace, fakturační podvody, nájemné vraždy tzv. bílých koní, vznik první gangů a zločineckých seskupení, vykrádání kostelů nebo muzeí, spojené s masivními krádežemi starožitností a jejich vývozem za hranice republiky, mezinárodní zločin, pašování drog atd.

V listopadu 1990 ministr vnitra ČSFR svým rozkazem č. 119 ze 14. listopadu 1990 zrušil Federální správu VB a nahradil ji Centrálou federální policie, která převzala její úkoly. Ale ani zde nebyl vývoj u konce, protože i tato instituce se podle zákona č. 333 z 10. července 1991 změnila ve Federální policejní sbor, přičemž vznikl i Sbor hradní policie. Nové změny pak na území resortu přenesl rozkaz ministra vnitra ČSFR č. 95 z 2. září 1991 a po rozdělení ČSFR její útvary přešly pod Policii ČR.

Podobným vývoje přešly i složky Veřejné bezpečnosti, podřízené českému ministerstvu vnitra, i když poněkud později jako v případě FMV, ke kterému směřovala od počátku roku 1990 hlavní pozornost. K 1. listopadu 1990 bylo opět zřízené Hlavní velitelství VB ČR, které řídilo republikovou součást VB. Následně došlo k několika reorganizacím a přejmenování některých složek republikové VB. Skutečnou změnu přinesl nástup ministra vnitra ČR Tomáše Sokola, který svým rozkazem č. 81 z 30. prosince 1990 stanovil novou strukturu bezpečnostního úseku svého ministerstva. Reforma vstoupila v platnost 21. ledna 1991. Kromě již tradičních útvarů, zajišťujících chod ministerstva, v jeho rámci vzniklo pět odborů – I. policejní správa, II. vnitřní správa, III. ekonomické zabezpečení, IV. zdravotnické

a sociální zabezpečení a V. legislativa. Současně ke stejnému datu vznikly dva útvary – obnovená Správa vyšetřování VB s příslušnými složkami na nižších úrovních a Hlavní týl pro Veřejnou bezpečnost, čímž se počet celorepublikových institucí zvýšil na čtyři (plus Hlavní velitelství VB pro ČR a Inspekce pro VB ČR)

Celý tento proces byl ukončený 21. června 1991, kdy Česká národní rada schválila zákon č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, a na jeho základě vznikla dnem 15. července 1991 Policie České republiky a dějiny Sboru národní bezpečnosti tím na úrovni České republiky i de iure skončily.

Na úrovni Slovenské republiky dějiny SNB skončily přijetím zákona č. 204/1991 Sb. o Policejním sboru Slovenské republiky, který SNR přijala dubna 1991 a účinnost nabyl 20. června stejného roku.

Poté SNB existoval již jen na federální úrovni i zde byl likvidován i de iure zákonem č. 333/1991 Sb. o Federálním policejním sboru a Sboru hradní stráže, ze dne 10. června 1991. Zákon, na základě kterého došlo ke spojení SNB a PS, nabyl účinností 27. srpna 1991.

#### LITERATURA:

##### a) Monografie, učebnice, příručky, komentáře:

- BÁRTA, M., *Inspekce ministra vnitra v roce 1968 a posrpnové čistky v aparátu ministerstva vnitra*, Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2010, 324 s-
- CÍSAŘ, A., HOLUB, O., KROUPA, V., *Tradice Sboru národní bezpečnosti, Základní skriptu k historii SNB 1945-1970*, Praha: FMV, 1977, 77 s.
- HOLUB, O., *Vývoj Sboru národní bezpečnosti a vojsk ministerstva vnitra v letech 1948-1960*, Praha: 1978, SPVKAČ, 236 s.
- KROUPA, V., *Historie SNB v dokumentech*, Praha: Naše vojsko, 1985, 266 s.
- KROUPA, V., *Sbor národní bezpečnosti 1945-1948*, Praha: 1977, Naše vojsko, 152 s.
- MACEK, P., *Dějiny pražské policie*, Praha: Police history, 2009, 121 s.
- MACEK, P., *Obecní policie*, Praha: Policejní akademie ČR, 1994, 108 s.
- MACEK, P., UHLÍŘ, L., *Dějiny policie a četnictva IV. Československu (1945-1989)*, Praha: Police history, 2011, 201 s.
- SLUŠNÝ, J., *Světové dějiny policie – středověk novověk*, Praha: Slávy dcera 2006, 767 s.
- SNÍTIL, Z., a kol., *Stručný přehled dějin SNB*, Praha: 1981, SPVKAČ, 165 s.
- WEIS, F., *Stručný přehled dějin Pohraniční stráže*, Praha, 1986, Naše vojsko, 154 s.

##### b) jednotlivé články ve sbornících

- FROLÍK, J., *Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*. In: Sborník archivních prací, 1991, roč. 41, č. 2, s. 464.
- KVAPILOVÁ, I., *Organizační vývoj SNB v 80. letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní složku*, In: Sborník Archivu Ministerstva vnitra, č.

6/2008,s. 35–116.

KVAPILOVÁ, I., *Organizační vývoj SNB v 70. letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní složku*, In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, č. 5/2007, s. 9–116.

KVAPILOVÁ, Iva: *Organizační vývoj SNB v 60. letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní složku* In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, č. 3/2005, s. 92–93.

KVAPILOVÁ, Iva: *Organizační vývoj SNB v 50. letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní složku* In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, č. 2/2004, s. 9–69.

MUŽIKANTOVÁ, M., *Pohotovostní pluk VB ČSR (1969) 1970–1990* , In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, č. 2/2004, s. 75–99.

### **c) webové stránky Internet**

<http://www.ustrcr.cz/cs/vedeni-ministerstva-vnitra>

<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/srpen1968>

<http://www.ustrcr.cz/cs/projekty>

<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/>

<http://www.ustrcr.cz/cs/bezpecnostni-aparat-mv>

<http://www.ustrcr.cz/cs/rmv-or-stb-71-89>

<http://www.ustrcr.cz/cs/xiii-odd-uv-ksc>

<http://www.abscr.cz/>

<http://www.abscr.cz/cs/evidencni-zaznamy-a-archivni-pomucky-dokumenty>

<http://www.psp.cz/>

<http://forum.valka.cz/index.php/f/503892>